

A C A D E M I A R O M Â N Ă

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”

NICOLAE SARAMANDU

MANUELA NEVACI

MULTILINGVISM ȘI LIMBI MINORITARE ÎN ROMÂNIA

BUCUREȘTI
2009

MULTILINGVISM ȘI LIMBI MINORITARE ÎN ROMÂNIA

Autori: Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci
Academia Română,
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”
București

Studiu finanțat de Secretariatul General al Guvernului – Departamentul pentru Relații Interetnice din fonduri bugetare alocate pentru finanțarea unor programe și proiecte interetnice și de combatere a intoleranței și tipărit cu sprijinul Reprezentanței Comisiei Europene în România

Studiul cuprinde informații și opinii care reflectă punctele de vedere ale autorilor - specialiști în lingvistică.

INTRODUCERE

Prezentăm în studiul de față aspecte actuale privind multilingvismul și limbile minoritare din România.

Studiul se întemeiază pe informații cuprinse în lucrări de specialitate, în documente oficiale, precum și pe date obținute de la utilizatori ai limbilor minoritare vorbite în prezent în România.

În studiul de față multilingvismul este corelat cu existența minorităților naționale și a limbilor vorbite de aceste minorități.

După cum se știe, problematica privind minoritățile naționale din Europa a făcut obiectul unor lungi dezbateri în perioada postbelică, încheiate cu adoptarea de către Consiliul Europei, la 10 noiembrie 1994, a *Convenției – cadru pentru protecția minorităților naționale*, Convenție ratificată de România la 11 mai 1995.

De asemenea, la 5 noiembrie 1992, Consiliul Europei a adoptat la Strasbourg *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*, semnată de România la 17 iulie 1995 și ratificată prin *Legea nr. 282* din 24 octombrie 2007.

Aceste două documente oficiale stau la baza politicii României privind minoritățile naționale și promovarea limbilor minoritare.

Modul de aplicare de către România a *Convenției – cadru pentru protecția minorităților naționale* a făcut obiectul monitorizării de către Comitetul Consultativ, care a prezentat o *primă Opinie* la 6 aprilie 2001, adoptată de Comitetul de Miniștri la 13 martie 2002, și o *a doua Opinie* la 24 noiembrie 2005, adoptată de Comitetul de Miniștri prin *Rezoluția* din 23 mai 2007. *Opiniile* prezentate de Comitetul Consultativ, îndeosebi cea de a doua, cuprind numeroase referiri la *modalitățile de promovare a limbilor minoritare în România*. Comitetul Consultativ a constatat progresele deosebit de importante înregistrate de România în această direcție, semnalând totodată acțiunile de urmat în viitor.

Deosebit de încurajatoare este *Rezoluția* Comitetului de Miniștri din 23 mai 2007, care sintetizează rezultatele pozitive obținute de România pentru protecția minorităților naționale și, implicit, pentru promovarea limbilor minoritare.

Un moment hotărâtor l-a constituit ratificarea de către România, prin Legea nr. 282 din 24 octombrie 2007, a *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare*, prin care s-a creat baza legală a aplicării *Cartei* în țara noastră.

Studiul de față are în vedere aceste documente, din care rezultă dialogul permanent dintre oficialitățile române și reprezentanții Consiliului Europei având ca scop aplicarea la standardele internaționale actuale a *Convenției – cadru pentru protecția minorităților naționale* și a *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare*.

Promovarea limbilor minoritare este legată de problema multilingvistului, care pretinde o abordare mai largă și o ilustrare la nivel european. Am apelat, în acest sens, la studii și lucrări recente privind patrimoniul lingvistic european, plasând, în acest context, limba română și dialectele sale. Unele referiri de ordin istoric au fost necesare pentru a înțelege politica României privind conservarea patrimoniului lingvistic la nivel dialectal (este vorba, în principal, de dialectul aromân).

Am înfățișat, în continuare, pe larg, limbile minoritare protejate în România și măsurile adoptate pentru promovarea lor conform *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare*.

În ultima parte a studiului am prezentat evaluările cuprinse în a doua Opinie a Comitetului Consultativ (din 24 noiembrie 2005), îndeosebi cele referitoare la promovarea limbilor minoritare, evidențiind atât *evoluțiile pozitive* cât și *recomandările*.

Pe baza întregului studiu am formulat, în încheiere, unele aprecieri și propuneri pentru punerea în valoare a patrimoniului lingvistic al României.

Studiul se încheie cu indicarea surselor bibliografice.

I. PREZENTARE ȘI STATISTICI REFERITOARE LA CONTEXTUL LINGVISTIC EUROPEAN

A. PATRIMONIUL LINGVISTIC EUROPEAN. TIPURI DE LIMBI

Europa se remarcă printr-o mare diversitate lingvistică: limbi oficiale ale statelor, limbi co-oficiale utilizate în diferite zone, la care se adaugă o mare varietate de limbi regionale și minoritare, precum și limbile vorbite de comunitățile de imigranți.

Numai în cele 27 state ale Uniunii Europene există peste 60 de comunități indigene vorbitoare de limbi regionale sau minoritare: de la vechile limbi celtice din vestul Europei (de exemplu, limbile gaelice și galeza), până la limbile minoritare din Europa de est (de exemplu, limba kașubiană din Polonia, sau limba districtului Latgale din Letonia).

Limbile din Europa în sens strict aparțin, în marea lor majoritate, din punctul de vedere al înrudirii dintre ele, unei singure familii lingvistice: marea familie indo-europeană, care însumează peste 95% din locuitorii Europei geografice. Aceasta deosebește Europa în sens restrâns de celelalte continente (cu excepția Australiei), în care există un mare număr de familii de limbi.

Cel mai mare rol în definitivarea situației lingvistice actuale în Europa l-au avut, dintre popoarele migratoare care au contribuit la căderea Imperiului Roman, cele germanice și slave. Familia indo-europeană, care cuprinde aproximativ 150 de limbi, grupate în ramuri, este cea mai importantă din lume, fiind singura răspândită în epoca modernă pe toate continentele. Printre limbile indo-europene actuale vorbite în Europa se numără două limbi din *ramura baltică*, letona și lituaniana și patru limbi din *ramura celtică*: bretona, gaelica din Scoția/scoțiană, galeza și irlandeza. Limbile din *ramura germanică* sunt reunite în grupurile scandinav/septentrional (daneza, feroeza, islandeza, norvegiana, suedeza) și occidental (engleza, frizona - inclusiv varietățile ei -, germana, idiș - cu o geneză și trăsături aparte - luxemburgheza și neerlandeza/olandeza, cu varianta flamandă). *Limbile romanice*, vorbite preponderent în sudul și vestul Europei, sunt reunite în grupurile oriental (cuprinzând numai româna - singura limbă romanică din

Europa de Est, „insulă” de latinitate într-o „mare” preponderent slavă -, inclusiv dialectele ei sud-dunărene - aromân, meglenoromân și istroromân), italo-romanice (corsicana, italiana, monegasca, sarda), retoroman (friulana, ladina dolomitică, romanșă), galoromanic (franceza și dialectele d'oïl, occitana - inclusiv gascona -, graiurile francoprovensale), iberoromanic (portugheza și spaniola cu dialectele lor; galega; iudeospaniola), catalana fiind o „limbă-punte” între ultimele două grupuri. Limbile din *ramura slavă*, vorbite preponderent în estul și sud-estul Europei, sunt împărțite în 3 grupuri: oriental (belarusă, rusă - care s-a extins și în Asia - și ucraineană), meridional (bulgară, macedoneană, sârbă, croată, slovenă) și occidental (cașubă, cehă, polonă, slovacă, sorabă), la care se adaugă limbile pomak, rusyn și ruteană.

Limbile neindo-europene din Europa formează insule printre cele indo-europene. În afară de un număr relativ restrâns de limbi „mari”, de cultură, cu rol de limbi de stat, majoritatea sunt vorbite în Federația Rusă de un număr mic de locuitori, unele fiind pe cale de dispariție. Cele mai multe fac parte din *familia uralică*, numită astfel după zona Munților Urali, unde a fost probabil vorbită limba comună din care provin. Cele 20-30 de limbi din această familie, răspândite mai ales în nordul Europei și în nord-vestul Asiei, sunt grupate în două sau trei ramuri: *fino-ugrică*, *samoedă* și *laponă*. Din ramura fino-ugrică fac parte estonă, finlandeză, maghiară, s.a., eventual și laponă.

Familia altaică, vorbită în cea mai mare parte în Asia și în mică măsură în Europa, cuprinde câteva zeci de limbi, grupate în două ramuri principale: *occidentală* sau *turcică* și *orientală* - cuprinzând, la rândul ei, grupurile mongol și tungus și unele limbi izolate. Din această familie se vorbesc în state incluse în Europa limbile turcă și tătară ș. a.¹.

Basca este o limbă neindo-europeană de origine incertă, neîncadrată în nici o familie lingvistică (deși a fost apropiată de diverse alte limbi, printre care și de cele caucaziene).

În Europa sunt reprezentate în prezent aproape toate familiile de limbi de pe glob, cu excepția familiilor australiană, papua și khoisană.

¹ Marius SALA, Ioana VINTILĂ RĂDULESCU, *Limbile Europei*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.

Din punct de vedere tipologic, majoritatea limbilor Europei aparțin celor două tipuri principale din clasificarea morfologică clasică a limbilor : *flexionar* și *aglutinant*. Astfel, sunt în general (predominant) *flexionare* limbile din familia indo-europeană; dintre acestea, unele limbi moderne - de exemplu cele romanice - sunt mai analitice (exprimă valorile gramaticale mai ales cu ajutorul prepozițiilor, auxiliarelor etc.) decât limbile clasice (latina, greaca), în timp ce altele și-au păstrat mai bine caracterul sintetic (exprimă valorile gramaticale mai cu seamă cu ajutorul unor morfeme care fuzionează), de exemplu germana - în comparație cu engleza -, rusa, etc.

Un număr de limbi dintre cele care nu fac parte din familia indo-europeană, sunt *aglutinante* - exprimă fiecare valoare gramaticală printr-un afix, care se atașează la radicalul cuvintelor.

Limba oficială de stat nu se identifică cu limba națională - prin care, în terminologia socio-lingvistică și în cea juridică actuală, spre deosebire de uzul curent, se desemnează nu limba întregii națiuni care trăiește într-un anumit stat, ci limba oricărei naționalități al cărei uz este recunoscut legal în statul în care trăiesc membrii săi. În această accepție, un stat poate avea nu numai una singură, ci și mai multe limbi naționale.

De altfel, însuși cuvântul „limbă” are în această terminologie o accepție întrucâtva diferită de cea strict lingvistică, având în vedere în primul rând funcțiile sociale îndeplinite de idiomul în cauză, și mai puțin poziționarea sa de către lingviști în raport cu alte varietăți apropiate - fie ele idiomi înrudite sau varietăți subordonate limbii în cauză din punctul de vedere al dialecto-logului. Limbă, în acest sens, poate fi un idiom pe care lingviștii îl consideră numai o variantă a unei limbi (de exemplu bosniaca) sau, uneori, chiar un dialect sau un grai (de exemplu groenlandeza).

Unele limbi pot fi protejate numai pe plan local/regional, sunt permise în dezbaterile parlamentare sau în justiție sau pot fi „limbi naționale” pentru a căror protecție s-au adoptat prevederi speciale, dar care nu sunt oficiale. În unele cazuri, calificarea drept limbă oficială de stat nu acoperă exact aceeași realitate, mai ales în cazul unor state care au mai mult de o limbă oficială: limbile co-oficiale ale aceluiași stat pot fi situate în principiu pe același plan din punctul de vedere al drepturilor care le sunt acordate sau pot fi supuse unei anumite ierarhii și pot avea un rol întrucâtva diferit, fie la nivelul funcțiilor îndeplinite, fie sub aspect teritorial. Astfel, în Belgia se vorbește de fapt

de limbi oficiale la nivelul regiunilor, nu al ansamblului statului; în Elveția, romansa are un statut în parte diferit de al celorlalte limbi oficiale, în Luxemburg, diversele limbi sunt în mare măsură specializate pentru anumite funcții și domenii, în Olanda, frizona este considerată a doua limbă oficială, după neerlandeză, ș.a.m.d. De aceea, calificarea limbilor drept oficiale la nivel de stat sau pe plan local/regional nu trebuie înțeleasă în mod absolut, ci numai orientativ și relativ. De asemenea, data de la care un anumit idiom a dobândit statutul de limbă oficială într-un stat sau altul nu este totdeauna precizată și are uneori un caracter relativ, printre altele și deoarece noțiunea de limbă oficială a variat în timp.

Multilingvismul este definit în sens restrâns ca folosire alternativă a mai multor limbi; în sens larg, folosire alternativă a mai multor sisteme lingvistice, indiferent de statutul acestora: limbi distincte, dialecte ale aceleiași limbi sau chiar varietăți ale aceluiași idiom. Multilingvismul este o consecință a contactului lingvistic. Termenul de multilingvism include bilingvismul și, de asemenea, trilingvismul.

Există tipologii diverse ale multilingvismului, care au în vedere criterii variate, de natură sociologică, psihologică și lingvistică. Sunt frecvente următoarele distincții:

a) în funcție de gradul de cuprindere socială al fenomenului: *multilingvism social (colectiv)* - al unei întregi comunități; *multilingvism de grup*; *multilingvism individual*;

b) în funcție de geneză: *multilingvism succesiv (secvențial)* - limba a doua este învățată după fixarea primei limbi (după 3-4 ani) sau *multilingvism tardiv* - distincție similară cu precedenta, dar care permite identificarea unor subtipuri în funcție de vârsta la care este învățată limba a doua, a treia etc. Vorbitorul multilingv a achiziționat cel puțin o limbă în timpul copilăriei, așa numita *prima limbă*, dobândită fără o educație formală. Copiii care achiziționează două limbi de la naștere sunt *numiți bilingvi simultani*. Chiar și în cazul bilingvismului simultan, de obicei, una dintre limbi domină. Acest tip de bilingvism apare în mod obișnuit la copiii crescuți de părinți bilingvi într-un mediu predominant monolingv sau la copiii crescuți de părinți monolingvi în țări în care se vorbesc limbi diferite.

c) în funcție de relația dintre limbi reflectată de uz: *multilingvism compus* - limbile sunt privite ca similare funcțional, unitățile lor aflându-se într-o relație de corespondență (cazul limbilor învățate la școală). Vorbitorii sunt, de obicei, fluenți în două sau trei sisteme lingvistice; *multilingvism coordonat* - limbile sunt separate funcțional,

considerându-se că unitățile lor exprimă semnificații parțial sau total distincte (o limbă este folosită în situații oficiale: administrație, școală etc. cealaltă - în familie, între prieteni etc.; e.g., cazul aromânilor din Grecia). Vorbitorii utilizează pentru fiecare limbă o intonație și o pronunțare diferită, asociate unui comportament social diferit;

d) în funcție de gradul de cunoaștere: *multilingvism simetric* – toate limbile sunt cunoscute în egală măsură (situație rar întâlnită); *multilingvism asimetric* - există diferențe de cunoaștere; *multilingvism receptor (pasiv)* - una dintre limbi este înțeleasă, dar nu este vorbită; *multilingvism scris* - una dintre limbi este înțeleasă la lectură, dar nu și la audiție; *multilingvism tehnic* - una dintre limbi este cunoscută numai atât cât o cer necesități strict profesionale;

e) în funcție de situația politică dintr-un stat sau o comunitate supra-statală: *multilingvism impersonal* - caracteristic sistemului de guvernare dintr-un stat ai cărui cetățeni sunt monolingvi (cazul Belgiei); *multilingvism personal* - caracteristic pentru un stat al cărui sistem de guvernare este monolingv, dar ai cărui cetățeni sunt plurilingvi; în acest caz, multilingvismul poate fi: *natural* - rezultat al unor căsătorii mixte, al traiului într-o zonă de frontieră sau într-un mediu aloglot; *voluntar* (de promovare) - determinat de dorința individului de a promova într-o societate transnațională multilingvă (cazul Uniunii Europene); *decretat* (de concesiune) - fondat pe autoritatea de stat, dar contravenind dorinței cetățenilor (cazul minorităților nemaghiare din Ungaria, înainte de primul război mondial).

Studiul multilingvismului permite identificarea și descrierea mecanismului și a consecințelor structurale ale contactului dintre limbi. Multilingvismul determină apariția unor fenomene de interferență la toate nivelurile structurii idiomurilor în contact, declanșând procese de reorganizare a tiparelor structurale. Deși, de obicei, *multilingvismul compus* este asociat cu permeabilitatea la interferențe, pe când cel *coordonat* este considerat etanș, interferențele se produc în ambele cazuri, în procesul de constituire a diverselor limbi, multilingvismul și fenomenele de interferență determinate de acesta au avut un rol important.

În mod obișnuit la multilingvi apare *schimbarea de cod* (*code switching*). Conceptul de *code switching* desemnează capacitatea individului de a trece de la o limbă la alta, de la un dialect sau un stil la altele în cursul interacțiunii verbale, sau, în termenii

folosiți de Carol Myers-Scotton, selectarea de către bilingvi a unor forme din *embedded language* (EL), în enunțul *matrix language* (ML), în cursul aceleiași conversații².

Se presupune că vorbitorul bilingv/multilingv poate să identifice intuitiv limbi matrice, ca aceea care permite amestecul unor elemente aparținând alteia (EL) dar în același timp există permanent posibilitatea schimbării între ML și EL, în funcție de diverși factori exteriori, fie sincronici, în aceeași conversație, fie diacronici, ca urmare a unei anumite evoluții istorico-politice a unei comunități. Schimbarea (*shift*) corespunde asumării unei identități sau a alteia, motivată situațional și este considerată ca reprezentând un fenomen „stabil” pentru comunitățile multilingve.

În Europa sunt 42 de limbi oficiale sau co-oficiale (considerând bosniaca, croata și sârba limbi oficiale distincte).

12 dintre limbile oficiale europene au acest statut în mai multe state independente din Europa: germana în cinci (Austria, Belgia, Elveția, Germania, Liechtenstein); în câte patru state franceza (Belgia, Elveția, Franța, Monaco) și italiana (Elveția, Italia, San Marino, Vatican), engleza în trei (Irlanda, Malta, Marea Britanie, la care se adaugă un teritoriu neautonom, Insulele Normande), iar în câte două state croata (Bosnia - Herțegovina, Croația), greaca (Cipru, Grecia), neerlandeza/olandeza (Belgia - în varianta flamandă -, Olanda); româna (Republica Moldova - unde este numită și moldovenească -, România), rusa (Belarus, Rusia), sârba (Bosnia - Herțegovina, Serbia), suedeza (Finlanda - unde este numită actualmente „națională” -, Suedia), turca (Cipru, Turcia).

30 de limbi sunt oficiale în câte un singur stat independent din Europa: albaneza, armeană, azera, belarusă, bosniacă, bulgară, catalană (în Andorra, unde este numită și andorrană), cehă, croată, daneză (în Danemarca, la care se adaugă Insulele Feroe și Groenlanda), estonă.

Limbile minoritare sau regionale din Europa sunt :

Limba pomeraniană (*pòmòrszczi jãzëk*) este un grup al dialectelor lehitice, care a fost vorbit în timpul Evului Mediu în teritoriul Pomeraniei între fluviile Vistula și Odra. Rude mai apropiate ale ei sunt dialecte polabe și poloneze. Pomeraniana face parte din subgrupul limbilor slave de vest cunoscut sub denumirea „*limbile lehitice*”. Limbile

² Carol MYERS – SCOTTON, *Duelling languages: Grammatical structures in codeswitching*, Oxford University Press, Oxford, 1993.

cașubiană (vorbită în voievodatul Pomerania din Polonia) și slovinciană (dispărută la începutul secolului XX) sunt de fapt dialectele ei. Limbile poloneză și polabă de asemenea au multe trăsături comune. Rude mai îndepărtate sunt alte limbi slave de vest: limba slovacă, limba cehă, limba sorabă de jos și limba sorabă de sus. De asemenea, alte limbi slave au legături cu limba poloneză și sunt inteligibile într-o oarecare măsură.

Pe lângă limbile din Irlanda, Spania și Marea Britanie, există alte câteva limbi regionale vorbite în UE care nu au o recunoaștere oficială la nivelul UE (deși în unele cazuri beneficiază de recunoaștere oficială în statele membre). Unele din acestea au mai mulți vorbitori decât unele limbi oficiale, mai puțin folosite. Limba frizonă (*Frysk* sau *Frasch*) este o limbă germanică vorbită de un grup mic etnic în partea de nord-vest a Europei. Friziana conține mai multe dialecte, considerate de către unii lingviști limbi separate. Majoritatea vorbitorilor acesteia trăiesc în provincia Frizia (Olanda) și în landul Schleswig-Holstein (Germania).

Friziana este apropiată de limbile neerlandeză și daneză. De asemenea, friziana se înrudește îndeaproape cu limba engleză, dar gradul de inteligibilitate reciprocă între cele două este redus.

Mirandeză are un corp gramatical distinct (fonetică, fonologie, morfologie și sintaxă independente) datând din perioada formării Portugaliei (secolul XII). Rădăcinile sale se găsesc în latina vorbită din nordul Peninsulei Iberice (portugheza provine din nord-vest). Este un dialect foarte bine păstrat al vechii limbi leoneze din Iberia de nord, care astăzi se înrudește cu limba asturiană, care, la rândul său, este considerată de mulți ca fiind un dialect al limbii spaniole. Astăzi mirandeză este folosită, mai mult ca a doua limbă, de către 15 000 de persoane (deși pentru unii încă mai este limba primară) în satele municipalității Miranda do Douro și în trei sate din municipalitatea Vimioso, pe o suprafață de 484 km², cu ramificații în alte sate din municipalitățile Vimioso, Mogadouro, Macedo de Cavaleiros și Bragança. Există trei dialecte: „mirandeză normală”, „mirandeză de graniță” și „mirandeză Sendinês”. Cei mai mulți vorbitori cunosc și portugheza sau chiar și spaniola

Limba sardă (în sardă: *limba sarda*) este principala limbă vorbită în Sardinia, Italia și este considerată a fi cea mai conservatoare limbă romanică.

Datorită istoriei acestei insule care a fost izolată pentru mii de ani și doar în vremurile recente a comunicat cu continentul, a fost posibil să se mențină anumite caracteristici ale limbii latine vulgare arhaice dispărute în alte zone.

Una din caracteristicile acestei limbi este lipsa cuvintelor de origine grecească, prezente în toate celelalte limbi romanice. De asemenea, limba sardă are și multe cuvinte care sunt mai apropiate de cele din limba română decât de latină sau italiană, deși influența acestor două limbi exercitată asupra sarzilor a durat sute de ani.

Limba retoromană este una dintre cele patru limbi oficiale ale Elveției, începând cu 20 februarie 1938. Limba retoromană face parte din subgrupa limbilor romanice rețiene, alături de friuliană și ladină.

Este o limbă romanică vorbită de aproximativ 35.000 de persoane în cantonul Graubünden și care reunește mai multe dialecte cu deosebiri mari între ele: sursilvan, sutsilvan, surmiran, puter și vallader.

O formă unificată a limbii, standardizată de lingvistul Heinrich Schmid în 1982, poartă numele de „Rumantsch grischun”. *Lia Rumantscha* (Liga Romanșă) este organizația-umbrelă pentru toate asociațiile literare retoromane. Limba astfel standardizată are însă un nivel de acceptare relativ scăzut, ceea ce face ca adesea vorbitorii diferitelor dialecte să se adreseze unul altuia în limba germană, accelerând astfel declinul dialectelor retoromane.

Friuliana sau limba friuliană (*furlan* sau denumită cu afecțiune *marilenghe* în friuliană, *friulano* în italiană) este o limbă romanică aparținând familiei limbilor rețiene, vorbită în regiunea Friuli-Venezia Giulia, situată în nord-estul Italiei. Friuliana numără aproximativ 600.000 de vorbitori nativi, a căror vastă majoritate vorbesc și italiana. Friuliana este adeseori denumită și *Ladina estică*, întrucât ladina și friuliana sunt puternic înrudite.

Spre deosebire de ladină, vorbită de mult mai puțini vorbitori (circa 30.000), dar care a fost foarte conservatoare, friuliana s-a îndepărtat de „matca” inițială, suferind influențe multiple din partea limbilor care au înconjurat-o: germana, italiana, venețiana și slovena. Documente scrise în friuliană sunt atestate încă din secolul al XI-lea, iar literatura în friuliană, atât poezie cât și proză, datează de la începutul anilor 1300. În

secolul XX a existat un interes renăscut crescând pentru această limbă rhețiană, care continuă și azi.

Limba ladină (Ladin, nume nativ în limba ladină, *Ladino*, în italiană, *Ladinisch*, în germană) este o limbă rhețiană vorbită în Munții Dolomiți din Italia, între regiunile Trentino-Alto Adige și Veneto. Fiind o limbă rhețiană este foarte apropiată de retoromana elvețiană și de friuliana. Ladina vorbită în Valea Fassa (în ladină, *Val de Fascia*, în italiană *Val di Fassa*) este la rândul său împărțită în alte două subdiviziuni, „Cazét”, vorbită în jumătatea de nord a văii și „Brach” care este vorbită în jumătatea sa sudică. Astfel, în *Cazét*, apă este „ega”, iar în *Brach* este „aga”.

Limba ladină este recunoscută oficial ca limbă minoritară având unele drepturi oficiale în regiunea Trentino-Tirolul de Sud, dar nu are statut oficial în provincia Belluno.

În cadrul limbilor indo-europene, limbile celtice sunt cele mai apropiate de limbile italice, cu care formează ramura celto-italică.

Limba bretonă (bretonă: *Brezhoneg*) este o limbă celtică vorbită în nordul Franței, în regiunea Bretania (în franceză: *Bretagner*).

B. STATISTICI, POLITICI ȘI PROGRAME DE CONSERVARE A LIMBILOR MINORITARE ÎN CADRUL UNIUNII EUROPENE ȘI AL CONSILIULUI EUROPEI

“Uniunea Europeană are acum 500 milioane cetățeni, 27 state membre, 3 tipuri de alfabet și 23 de limbi oficiale, unele dintre acestea vorbite la scară mondială. Alte circa 60 limbi fac parte de asemenea din patrimoniul UE și sunt vorbite în anumite regiuni sau de anumite grupuri. În plus, imigranții au adus cu ei un lung șir de limbi: se estimează că între granițele UE sunt acum prezente cel puțin 175 de naționalități”, se spune în Comunicarea Comisiei către mai multe foruri europene intitulată *Multilingvismul: o valoare a Europei și un angajament comun*, dată publicității în 2008.

Statisticile spun că acele circa 60 de comunități vorbitoare de limbi regionale sau minoritare numără aprox. 40 de milioane de persoane care vorbesc în mod curent astfel de limbi.

Multe state membre ale UE utilizează noțiunea de limbi regionale și minoritare conform definiției date în cadrul „Cartei europene a limbilor regionale și minoritare”, un tratat internațional adoptat de Consiliul Europei. Conform Cartei, limbile regionale sau minoritare reprezintă acele limbi care sunt „folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii aceluși stat care constituie un grup numeric inferior restului populației statului și diferite de limba (-ile) oficială (-ale) a (ale) aceluși stat; ea nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migranților.”

Numeroase limbi se încadrează în această definiție. Dintre acestea, limba cu cea mai mare circulație este catalana, fiind vorbită de 7 milioane de persoane de pe teritoriul Spaniei, Franței și din orașul Alghero (Sardinia). Majoritatea vorbitorilor trăiesc în comunități spaniole în care catalana este limba majoritară și are același statut oficial ca și limba spaniolă.

Definiția de mai sus acoperă și limbile cu un statut mai precar sau limbile care sunt majoritare într-o țară, dar sunt utilizate de o minoritate într-un alt stat, cum ar fi:

- saama - o familie de limbi vorbite de populația indigenă din nordul Finlandei, Suedia, Norvegia și peninsula Kola (Rusia): unele comunități lingvistice saame numără doar câteva sute de vorbitori, limba lor riscând să dispară;
- comunitățile vorbitoare de germană din Belgia, Danemarca, Franța și Italia; vorbitorii de daneză din Germania; comunitățile lingvistice albaneze și grecești din Italia; comunitățile vorbitoare de croată și slovenă din Italia și Austria.

În general, limbile care sunt vorbite de majoritatea populației dintr-o anumită țară și, în același timp, sunt minoritare în alta, nu sunt amenințate. Se întâmplă totuși câteodată, ca în cazul limbilor gaelică și bretonă, ca și aceste culturi și limbi minoritare să fie supuse presiunilor.

De asemenea, definiția dată de Cartă mai cuprinde și limbile fără teritoriu (non-teritoriale), vorbite de diferite minorități care trăiesc sau călătoresc în diferite locuri din Europa, printre care limbile idiș, romani și sinti.

Limbile regionale sau minoritare pot avea și statut de limbă oficială, cum este cazul irlandezei și al luxemburghezei. Acestea au statut de limbă națională în Irlanda și respectiv în Luxemburg, dar au în același timp numeroase trăsături comune cu limbile regionale sau minoritare.

Așa cum germana este vorbită și în afara Germaniei, pentru unele limbi minoritare sau limbi înrudite nu există granițe, ele făcând deseori legătura între anumite comunități culturale.

Astfel de exemple sunt limbile bască și catalană, vorbite în Spania și Franța sau limbile celtice, vorbite în Franța, Irlanda și Regatul Unit. Legăturile pe care aceste limbi le realizează sunt importante și continuă să fie promovate la nivel interregional, însă aproape toate comunitățile lingvistice regionale și minoritare împărtășesc preocupări reale cu privire la supraviețuirea și dezvoltarea limbilor și culturilor proprii, precum și la valorificarea potențialului acestora în cadrul Uniunii Europene.

Luarea unor decizii privind modalitățile de sprijinire a limbilor regionale și minoritare necesită o bună înțelegere a statutului acestora și a provocărilor cărora trebuie să le facă față. De aceea, Comisia Europeană a inițiat *Euromosaic*, un studiu amplu despre grupurile lingvistice minoritare din Uniunea Europeană.

Acesta a demarat în 1992, odată cu decizia Comisiei de a analiza potențialul unei utilizări mai largi a limbilor regionale și minoritare, precum și dificultățile cu care acestea se confruntă.

Studiul a identificat factorii sociali și instituționali care pot facilita continuitatea folosirii unei limbi și care creează condițiile necesare pentru o utilizare pe scară mai largă. **Principalii factori identificați au fost familia, educația și comunitatea, alături de cadrul instituțional și legal în care limba respectivă este folosită.** „Prestigiul” unei limbi și utilitatea acesteia pentru mobilitatea socială și reproducția culturală reprezintă elemente mobilizatoare.

Cel de-al doilea obiectiv principal al studiului a fost analiza situației în care se află anumite limbi. Astfel, echipa a întocmit peste 50 de rapoarte pe tema limbilor regionale și minoritare, analizând situația fiecăreia dintre acestea.

În 1995, după aderarea Austriei, Finlandei și Suediei la UE, a fost efectuat un nou studiu, bazat pe aceeași structură.

În septembrie 2004, după aderarea Ciprului, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Maltei, Poloniei, Republicii Cehe, Slovaciei, Sloveniei și Ungariei, s-a realizat un nou studiu. Echipa de specialiști și oameni de știință care l-a efectuat a întocmit și o sinteză comparativă care oferă o imagine de ansamblu a situației din statele care au aderat la Uniune în 2004, precum și o comparație cu situația existentă în cele cincisprezece state care erau deja membre ale UE.

O actualizare care să includă limbile română și bulgară, devenite limbi oficiale ale UE în 2007, este în curs.

Biroul European pentru Limbi mai puțin Vorbite (*The European Bureau for Lesser-Used Languages* - EBLUL) este o organizație non-guvernamentală transnațională care cooperează îndeaproape cu UE și care are ca scop promovarea diversității lingvistice în Europa, acordând o atenție specială limbilor minoritare și regionale. EBLUL are birouri în toate cele 15 state membre UE înainte de extinderile din 2004 și 2007 și în multe dintre statele care au aderat recent. EBLUL intenționează ca în viitorul apropiat să aibă birouri în toate cele 27 de state membre UE³. EBLUL apără drepturile celor 46 milioane de vorbitori ai limbilor minoritare și regionale din Europa. Potrivit lui Markus Varasin, secretarul general al acestei organizații, „EBLUL se va ocupa nu numai de vorbitorii unor limbi pe cale de dispariție, ci și de comunitățile lingvistice ale căror drepturi nu sunt respectate, cum ar fi rușii din Letonia”. Cât privește alte limbi minoritare, Varasin a mai spus: „o comunitate foarte importantă este cea a ungarilor din România, Slovenia și Slovacia. Sunt mai multe limbi de acest gen, vorbite de milioane de oameni. Pe de altă parte, mai sunt și alte comunități, precum cea a sorbilor, comunități foarte mici, sau cea a italienilor din Slovenia”⁴. În general însă, poziția EBLUL este că situația în Europa de Est nu este mai proastă decât cea din Europa Occidentală atunci când vine vorba despre limbile minorităților.

O inițiativă care face parte din același cadru de acțiuni menite să sprijine promovarea directă a limbilor minoritare este proiectul EMILL (*European Minority Languages Library*)⁵ prin care s-a construit Digiby - Biblioteca digitală a limbilor

³ <http://www.eblul.org>.

⁴ <http://www.divers.ro>.

⁵ Cf.: <http://www.emill.org/en>.

europene minoritare (*Digital Library on European Minority Languages*)⁶ având ca scop stocarea și accesarea informațiilor referitoare la limbile minoritare din Europa. Proiectul se continuă la un alt nivel prin crearea unui cadru european pentru o bibliotecă digitală având ca scop descrierea și inventarierea limbilor minoritare cu accent însă pe documente și date elaborate în limbi europene majore, de preferință în limba engleză. Biblioteca europeană conține mai degrabă informații despre limbile respective, decât informații în limbile respective pentru a depăși cercul vicios al limbilor minoritare care trebuie să supraviețuiască în ciuda unui număr mic de vorbitori și dificultăților de promovare datorită costurilor ridicate.

Comisia Europeană a inițiat în 1992 un studiu detaliat asupra comunităților vorbitoare de limbi regionale și minoritare din cadrul UE. Pe măsură ce noi țări au aderat la UE, domeniul de aplicare al acestui studiu s-a extins. De asemenea, Comisia Europeană a acordat sprijin pentru proiectul ADUM (2004-2005). Acesta oferă persoanelor și organizațiilor implicate în promovarea limbilor regionale și minoritare informații cu privire la posibilitățile de finanțare europeană.

Printre proiectele recente se numără CRAMLAP (Proiectul privind limbile celtice și limbile regionale și minoritare în afara granițelor), care realizează un studiu și o evaluare a cadrului de predare a limbilor celtice, regionale și minoritare la nivelul învățământului universitar european, precum și Rețeaua comitetelor europene de planificare lingvistică, creată cu scopul de a promova cooperarea dintre comitetele de planificare lingvistică pentru limbi minoritare din Europa.

Există limbi oficiale (inclusiv *de facto*, chiar dacă nu sunt numite ca atare în Constituțiile statelor respective) unice și co-oficiale; în categoria limbi oficiale sunt avute în vedere și limbile care au acest statut în teritorii neautonome dependente de state europene.

Cifrele oferite de unele surse cu privire la numărul de vorbitori în alte state decât cele de origine sunt uneori nediferențiate pe limbi, referindu-se la un întreg grup, de exemplu la limbile slave meridionale (Danemarca 39.000 vorbitori, Germania 1.190.000, Suedia 116.000) sau la sârbocroată.

⁶ Pentru mai multe informații, vezi: <http://www.dbfrysk.org/en>.

Primul Regulament adoptat de Comunitatea Europeană în 1958 stabilea ca limbi oficiale ale instituțiilor sale germana, franceza, italiana și olandeza – limbile țărilor fondatoare: Germania, Belgia, Franța, Italia, Luxemburg și Olanda⁷.

Odată cu fiecare extindere a Comunităților Europene, au fost integrate limbile noilor state membre. În 1973 au fost adăugate engleza, daneza și irlandeza, aceasta din urmă doar ca „limbă a tratatelor”, ceea ce înseamnă că au fost traduse doar Tratatul de Aderare al Irlandei și textele fundamentale referitoare la această țară.

Următoarele limbi care au căpătat statutul de limbi oficiale au fost greaca, în 1981, spaniola și portugheza, în 1986, finlandeza și suedeza, în 1995, estona, maghiara, letona, lituaniana, malteza, polona, ceha, slovacă și slovena, în 2004.

Așa cum se știe, de la 1 ianuarie 2007, limbile română și bulgară au devenit, de asemenea, limbi oficiale ale Uniunii Europene, comunitatea atingând numărul de 27 state membre.

Uniunea Europeană recunoaște legătura strânsă dintre limbă și identitate, precum și faptul că limba reprezintă expresia cea mai directă a culturii. De aceea, politicile lingvistice au fost elaborate astfel încât să respecte diversitatea lingvistică, să promoveze multilingvismul și, atunci când este necesar, să protejeze limbile aflate în pericol.

Multilingvismul a fost creat la data de 1 ianuarie 2007 ca un portofoliu separat pentru a reflecta dimensiunea sa politică în cadrul UE, având în vedere importanța sa pentru educație inițială, învățarea continuă, ocuparea forței de muncă, justiție, libertate și securitate.

Redăm în cele ce urmează un extras din lucrarea *Multilingvismul – o punte de legătură pentru înțelegerea reciprocă*, tipărită de Comisia Europeană în 2009 și prefațată de comisarul Leonard Orban, care apreciază:

“Respectul pentru diversitate se află astăzi, mai mult ca niciodată, în centrul proiectului european. Diferențele lingvistice și culturale care există între noi nu mai sunt percepute ca obstacole care ne împiedică să urmărim idealul comunitar sau să realizăm aprofundarea integrării europene. Dimpotrivă, acestea sunt considerate o valoroasă sursă

⁷ Regulation no.1/1958 *determining the languages to be used by the European Economic Community*, OJ P 17, 6.10.1958, p. 385 (Regulamentul nr. 1/1958 de stabilire a regimului lingvistic al Comunității Economice Europene)

de bogăție și un avantaj pentru Europa. Din acest motiv, multilingvismul și-a asumat un rol important. Demonstrând că Europa este o entitate bazată pe valori comune pe care fiecare cetățean le poate împărtăși, politica noastră în domeniul multilingvismului transmite un mesaj clar: **fiecare dintre noi ar trebui să poată vorbi și să fie înțeles în limba sa maternă, iar toate limbile vorbite de noi sunt o bogăție pentru toți**".

Diversitatea lingvistică este o realitate zilnică a Uniunii Europene. Comisia Europeană s-a angajat să păstreze și să promoveze această caracteristică esențială. Printre principalele obiective ale mandatului comisarului se numără definirea contribuției multilingvismului în:

- competitivitatea economică, creșterea și crearea unor locuri de muncă mai bune;
- învățarea continuă și dialogul intercultural;
- cultivarea unui spațiu al dialogului politic la nivel european printr-o comunicare multilingvă cu cetățenii.

1. Contribuția la competitivitate, creștere și crearea unor locuri de muncă mai bune

Multilingvismul contribuie în mod real la competitivitatea economiei europene, în scopul îndeplinirii obiectivelor stabilite în cadrul strategiei de la Lisabona. Un studiu privind „**Efectele asupra economiei europene a lipsei cunoașterii de limbi străine în întreprinderi (Elan)**” efectuat de CILT (Centrul Național pentru Limbi Străine din Marea Britanie) sugerează că lipsa competențelor lingvistice duce la pierderea unor oportunități concrete de afaceri. Este, de asemenea, important de reținut că multilingvismul în sine constituie o industrie importantă și creează un mare număr de locuri de muncă.

Un **Forum al întreprinderilor asupra multilingvismului** a fost organizat în a doua jumătate a anului 2007 pentru a identifica moduri de dezvoltare a competențelor multilingve ale întreprinderilor în scopul sprijinirii acestora să intre pe noi piețe. Competențele lingvistice pot de asemenea să îmbunătățească în mod considerabil perspectivele de angajare și mobilitatea persoanelor. Prin urmare, Forumul întreprinderilor a fost de asemenea invitat să aprofundeze analiza oportunităților din acest domeniu.

În vederea unei mai bune înțelegeri a capacității noilor tehnologii de a atrage și forma persoane care doresc să învețe limbi străine, a fost lansat un studiu privind noile tehnologii și diversitatea lingvistică. Mai mult, sunt încurajate cercetarea asupra noilor tehnologii de învățare a limbilor străine și folosirea inteligenței artificiale ca instrument de traducere și interpretare.

2. Promovarea învățării continue și a dialogului intercultural

Pentru a promova un nivel de înaltă calitate a învățării limbilor străine, politicile trebuie bazate pe elemente concrete. Astfel au fost finalizate două rapoarte:

- „Promovarea învățării limbilor străine și a diversității lingvistice” (aplicarea Planului de acțiune 2004 – 2006)
- „Diversitatea predării limbilor străine oferite în UE” (prim raport pe cinci ani)

Activitatea Rețelei europene de inspectori în domeniul limbilor străine (ELIN) este, de asemenea, supusă unei analize de bilanț.

Programul de învățare pe toată durata vieții asigură mijloace financiare pentru proiecte lingvistice. Acesta se adresează tuturor limbilor, inclusiv celor regionale și minoritare. Sprijinul pentru multilingvism este de fapt una dintre prioritățile comune tuturor proiectelor acoperite de acest program.

3. Cultivarea unui spațiu al dialogului politic la nivel european și comunicarea multilingvă cu cetățenii UE

Traducerea și interpretarea permit cetățenilor tuturor statelor membre să citească și să înțeleagă legislația care li se aplică; iar reprezentanților aleși în mod democratic să își poată apăra interesele și ideile fără ca limba să constituie un impediment în acest sens. Prin urmare, pentru două din cele trei noi limbi oficiale^[1] (bulgara și româna), prioritățile sunt finalizarea publicării legislației secundare a UE și începerea consolidării. Pentru celelalte limbi oficiale, prioritatea o reprezintă consolidarea legislației. Pentru o mai bună comunicare cu cetățenii UE, Comisia a început din 2007 să ofere un mare volum de informații în mai multe limbi pe site-urile sale web, în măsura în care o permit resursele.

Asigurarea accesului cetățenilor la servicii de informare online în propriile limbi (cum ar fi **EUR-Lex** pentru profesioniștii în domeniul juridic, **CORDIS** pentru cei interesați de cercetare, **TED** pentru normele UE privind achizițiile publice, **Librăria UE** ca librărie virtuală a UE) a constituit o acțiune primordială în ultimii ani.

Instituțiile europene au elaborat mai multe instrumente care să ajute traducătorii și interpreții în activitatea lor. Acestea sunt puse la dispoziția publicului larg. De exemplu, în iunie 2007 **baza de date terminologice interinstituțională IATE^[5]** a fost deschisă publicului. Întreprinderile și profesioniștii (de ex. avocați, ingineri) dispun astfel de o terminologie precisă pe care o pot aplica în aspecte tehnice din diferite domenii de activitate.

În plus, au fost elaborate instrumente moderne pentru a facilita comunicarea. Direcția Generală Traduceri a elaborat **Platforma Tehnologică Modernă pentru Comunicare Multilingvă**. Aceasta permite publicului de la distanță să se conecteze printr-un sistem de video conferință, asigurând o interpretare simultană. Acest sistem trebuie extins la nivelul Comisiei Europene și al altor instituții. În acest fel, cetățenii statelor membre pot fi în contact cu instituțiile și organismele europene.

Portofoliul multilingvistului are o dimensiune orizontală semnificativă, acționând în strânsă legătură cu alte politici ale Uniunii Europene, cum ar fi cultura, educația, comunicarea, politica socială, ocuparea forței de muncă, justiția, libertatea și securitatea etc. Prin urmare, contribuția sa la elaborarea și conturarea politicilor UE – atât cele interne, cât și cele externe – trebuie analizată în profunzime, iar beneficiile trebuie promovate oriunde este posibil.

În educație, spre exemplu, s-au făcut progrese considerabile, deși nu cu aceeași viteză în toate statele, prin punerea în aplicare a planului de acțiune „Promovarea învățării limbilor străine și a diversității lingvistice 2004-2006”.

Pentru prima dată la nivelul Comisiei, **planul de acțiune a stabilit o viziune pentru politicile lingvistice care depășește predarea limbilor străine și include toate limbile vorbite în Europa**, fie că sunt limbi oficiale, regionale sau ale minorităților sau limbi vorbite de comunitățile imigrante. Pentru a reuni părțile interesate din învățământ din zonele în care se folosesc limbile regionale și ale minorităților și pentru a le ajuta să schimbe între ele bune practici, s-a organizat în 2006 o conferință europeană privind „Limbile regionale și ale minorităților în sistemele educaționale”.

Într-un raport al Comisiei privind aplicarea planului, realizat în 2007, se arată:

“La nivel național, planul de acțiune a fost considerat drept cadru pentru acțiune. Tendința de reformare a sistemelor educaționale pentru a respecta principiul *limba*

maternă plus alte două limbi străine, enunțat la Barcelona, era deja evidentă în mai multe state membre, deși unele au comunicat că planul de acțiune le-a influențat decizia de a lansa reforme. Principalul impact al planului de acțiune la nivel național a fost acela de a orienta și sprijini politicile naționale pentru a acționa în domeniile strategice.... După trei ani, imaginea de ansamblu a politicilor naționale privind limbile străine apare mai consecventă pretutindeni: există un consens general privind problemele de bază, cum ar fi importanța limbilor străine ca o competență principală din perspectiva învățării continue, necesitatea predării a două limbi străine elevilor în perioada de început a educației lor și necesitatea asigurării calității în predarea limbilor străine și a unei evaluări transparente. Deși țările nu au pornit de pe aceeași poziție și nici nu au acționat cu aceeași viteză, reformele s-au concentrat în principal asupra următoarelor domenii:

- revizuirea întregului sistem educațional din perspectiva învățării continue a limbilor străine;
- introducerea învățării timpurii a limbilor în învățământul primar și, uneori, în cel preșcolar;
- introducerea unor CLIL (învățare bazată pe conținut a unei limbi străine) în programă;
- creșterea ofertei de limbi străine la nivelul învățământului secundar;
- creșterea investițiilor în formarea profesorilor de limbi străine;
- revizuirea programei, a examenelor și a certificatelor pentru a le alinia cu Cadrul european comun de referință pentru limbi;
- folosirea programelor europene și a instrumentelor dezvoltate de Comisie și de Consiliul Europei în vederea revizuirii sistemelor educaționale naționale, dezvoltarea de materiale și teste de limbă adecvate, promovarea formării profesionale a profesorilor de limbi în străinătate și cooperarea la nivel european în școli”.

Prin urmare, este esențial să se reunească ideile și sugestiile primite de la statele membre și de la persoanele interesate de domeniile respective pentru a elabora noi politici care să reflecte necesitățile acestora. Acest lucru a fost realizat în cadrul *Grupului la nivel înalt în materie de multilingvism* și al *Conferinței ministeriale privind multilingvismul*.

Toate aceste idei au stat la baza *Strategiei privind multilingvismul*, adoptată în anul 2008. «Aceasta demonstrează clar că multilingvismul nu se referă numai la învățarea limbilor, ci face legătura cu multe alte politici în același timp. Am avut succes în prezentarea acestei strategii ca una din ideile centrale ale UE, a devenit piatra de temelie a dialogului intercultural, se referă la ocuparea locurilor de muncă, la mobilitatea pieței muncii, coeziunea socială, îmbunătățirea sistemului judiciar, comunicarea între cetățeni și multe altele. Strategia multilingvismului este în strânsă legătură și cu competitivitatea companiilor europene», afirma comisarul european pentru multilingvism.⁸

Revenim la Consiliul European, care reunește în prezent 47 state. În sistemul Consiliului European, protecția limbilor regionale și/sau minoritare este realizată prin *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*⁹. Dat fiind faptul că 16 state membre UE (Austria, Cipru, Republica Cehă, Danemarca, Finlanda, Germania, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia, Ungaria) au ratificat până în prezent această Cartă, prezentarea conținutului acesteia este importantă din perspectiva protecției în cadrul UE a acestor limbi. Carta a fost semnată în 1992 și a intrat în vigoare în 1998, iar până în prezent a fost ratificată de 24 state europene.

Redăm, în continuare, câteva date generale menționate în broșura Consiliului European *Să dăm cuvântul limbilor regionale sau minoritare!*:

„Carta este singurul instrument juridic internațional care instituie obligații și care este focalizat pe protecția limbilor minoritare. Aduce beneficii statelor semnatare pentru că le oferă un cadru comun și recunoscut pe plan internațional pentru politicile lor lingvistice. Oferă, de asemenea, o experiență bogată despre felul în care folosirea limbilor poate fi dezvoltată din punct de vedere practic.

Carta este un tratat conceput de Consiliul European și este monitorizată în mod constant... Procesul de monitorizare implică toate părțile: reprezentanții guvernului,

⁸ Cf. www.euractiv.ro - Leonard Orban: Multilingvismul a devenit parte a curentului principal al gândirii europene, 31 octombrie 2008

⁹ Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare, Strasbourg, 5.12.1992, ETS no. 194.

administrația, ONG-urile și alți reprezentanți ai vorbitorilor limbilor respective. În acest fel se creează un forum dedicat unui dialog continuu și se oferă vorbitorilor limbilor respective o poziție centrală în procesul de implementare. Monitorizarea repetată a felului în care statele aplică această Cartă este derulată de către Comitetul de Experți. Comitetul de Experți examinează fiecare raport prezentat de către stat și, pe baza acestei examinări, pregătește un raport pentru Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei. Acesta face recomandări guvernelor statelor care au ratificat Carta. Recomandările Comitetului de Miniștri sunt instrumentul cu cea mai înaltă autorizație a tratatului. Practica arată că statele în cauză au reacționat rapid la recomandări, care au avut impact asupra politicilor din multe state”.

Carta protejează limbile și nu drepturile persoanelor. Scopul ei este să îmbunătățească folosirea (atât în context privat, cât și în viața publică) a limbilor regionale sau minoritare în cadrul sistemelor de educație, în justiție și în mass-media, să permită și să încurajeze folosirea acestor limbi în context administrativ și economic, precum și în viața socială, pentru activități culturale și în schimburile transfrontaliere. Carta este bazată pe respectarea deplină a suveranității naționale și a integrității teritoriale. Relația dintre limbile oficiale sau co-oficiale și cele regionale sau minoritare nu este concepută în termeni de antagonism. Dezvoltarea celor dintâi nu trebuie să împietzeze asupra cunoașterii și promovării celor din urmă. Carta nu stabilește o listă de limbi vorbite în Europa care să corespundă conceptului de limbi regionale sau minoritare. Sunt definiți însă termenii folosiți (art.1). Astfel, prin expresia „limbi regionale sau minoritare” se înțeleg limbile „folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii acelu stat care constituie un grup numeric inferior restului populației statului” sau limbile „diferite de limba (-ile) oficială (-ale) a (ale) acelu stat”. Prin această expresie nu se înțeleg „dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului” și nici „limbile migranților”. Prin expresia „zonă în cadrul căreia o limbă regională sau minoritară este folosită” se înțelege în sensul Cartei „aria geografică în care această limbă reprezintă modul de exprimare al unui număr de persoane justificând adoptarea diferitelor măsuri de protecție și de promovare” – cele prevăzute de Cartă. Prin expresia „limbi non-teritoriale” se înțelege în sensul Cartei „limbile folosite de cetățenii unui stat care sunt diferite de limba (-ile) folosită (-ite) de restul populației statului, dar care, deși

folosite în mod tradițional pe teritoriul statului, nu pot fi asociate cu o anumită arie geografică a acestuia”.

Obiectivele Cartei sunt următoarele:

- recunoașterea limbilor regionale sau minoritare ca o expresie a bogăției culturale a Europei;
- respectarea limbilor regionale sau minoritare în aria geografică în care acestea sunt vorbite;
- promovarea acestor limbi prin acțiuni directe;
- facilitarea și încurajarea folosirii acestor limbi, în formă scrisă și orală, în viața publică sau privată;
- învățarea acestor limbi la cât mai multe niveluri de educație;
- promovarea schimburilor transfrontaliere în vederea promovării acestor limbi;
- interzicerea oricăror forme nejustificate de distincție, excludere, restrângere sau preferință legate de folosirea acestor limbi care pot descuraja sau chiar pune în pericol menținerea și dezvoltarea lor.

Conform Cartei, fiecare stat are obligația să specifice în legea de ratificare limbile regionale sau minoritare la care se aplică anumite paragrafe din Cartă, selecționate conform regulilor stabilite de către acesta.

În Suedia, de exemplu, există cinci limbi care sunt recunoscute drept limbi minoritare - finlandeza, meänkieli, sami, romani și idiș.

În cazul României, 10 limbi beneficiază de protecție generală (albaneză, armeană, greacă, italiană, idiș, macedoneană, poloneză, romani, ruteană, tătară) și 10 limbi beneficiază de protecție sporită (bulgară, cehă, croată, germană, maghiară, rusă, sârbă, slovacă, turcă, ucraineană).

II. PREZENTARE ȘI STATISTICI PRIVIND LIMBILE UTILIZATE ÎN ROMÂNIA, POLITICI ÎN DOMENIU

A. LOCUL LIMBII ROMÂNE ȘI AL DIALECTELOR ACESTEIA

Româna, cu cele patru dialecte ale sale – dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna – este continuatoarea latinei vorbite în părțile răsăritene ale fostului Imperiu Roman.

Împreună cu dalmata (azi, dispărută) și cu dialectele italiene centrale și meridionale, româna face parte din *grupul apenino-balcanic* al limbilor romanice, deosebit de *grupul pireneo-alpin*¹⁰ prin câteva particularități care îl individualizează:

- nonsonorizarea, în poziție intervocalică, a oclusivelor [p, t, k] și a semiocclusivei [s]:

- lat. *capistrum, rota, pecorarius* > rom. *căpăstru, roată, păcurar*, it. *capestro, ruota (rota), pecoraio* (cf. sp. *cabestro, rueda, pg. pegureiro*),
- lat. *casa* > rom. *casă*, it. *casa* (cf. fr. *chez*);

- dispariția lui -s și înlocuirea lui, în flexiune, cu -i (-~):

- lat. *cantas, montes* > rom. *cânți, munți*, it. *canti, monti* (cf. sp. *cantas, montes*, fr. *chantes, monts*);

- evoluții fonetice identice, de exemplu [cl] > [Ö]:

- lat. *clave* > rom. *cheie*, it. *chiave* (cf. cat., prov. *clau*, fr. *clé*),
- lat. *oc(u)lum, oclum* > rom. *ochi*, it. *occhio* (cf. fr. *oeil*, sp. *ojo*)¹¹.

¹⁰ Cf. M. G. Bartoli (1806 : 297 ș. u.) ; cf. și G. Ivănescu (1980: 96). Pentru delimitarea, pe teritoriul Italiei, a celor două grupuri printr-o „linie” care leagă localitățile Spezia, la Marea Tireniană (în vest), de Rimini (după alții, Pesaro), la Marea Adriatică (în est), cf. Wartburg (1950, harta 10), Lausberg (1969: 39-40, 69-70).

¹¹ Cf. Wartburg, (1950: 20-34, 60-64), Al. Rosetti (1968: 81-82), Lausbug (1967: 33, 37-38, 41-43).

În cadrul României răsăritene, latina care se află la baza românei se individualizează, la rândul său, prin sistemul vocalic, care se deosebește de sistemul vocalic al latinei vulgare (aflat la baza limbilor romanice occidentale, inclusiv italiana) prin faptul că nu confundă vocalele [ō] și [ŭ]¹²:

- lat. *nēpōte*, *crŭce* > rom. *nepot*, *cruce* (cf. it. *nipote*, dar *croce*).

Faptul că latina era vorbită, în cadrul Imperiului Roman de răsărit, pe un spațiu vast în Peninsula Balcanică explică distribuția geografică actuală a dialectelor românești în teritoriile aflate atât în nordul cât și în sudul Dunării.

Dacoromâna sau ***dialectul nordic*** este vorbită, în principal, în nordul Dunării, anume în România și în R. Moldova ca limbă maternă a populației majoritare, dar și în imediata vecinătate a acestor două state, adică în Ucraina, Ungaria, Serbia și Bulgaria; în colectivități izolate se vorbește și în Croația și în Bosnia-Herțegovina. Este singurul dialect care și-a creat o variantă standard – *româna literară* –, folosită ca limbă de stat în România și R. Moldova.

Numărul vorbitorilor: cca 27.000.000.

Aromâna, *meglenoromâna* și *istroromâna* sau ***dialectele sudice*** se vorbesc în statele balcanice (în sudul Dunării): în republicile ex-iugoslave: Croația, Serbia, Bosnia-Herțegovina, Macedonia și, de asemenea, în Bulgaria, Grecia și Albania.

Aromâna (numărul locuitorilor: între 300.000 și 600.000) este vorbită în jumătatea nordică a Greciei (Macedonia, Epir, Tesalia), în jumătatea sudică a Albaniei, în partea sudică a R. Macedonia și în sud-vestul Bulgariei; în colectivități izolate se vorbește și în Serbia și Bosnia-Herțegovina. *Meglenoromâna* (numărul locuitorilor: ca. 5000-8000) este vorbită în câteva localități din nordul Greciei și din sudul R. Macedonia, iar *istroromâna* (numărul locuitorilor: cca. 1500-2000) se vorbește în peninsula Istria (Croația), în apropierea graniței cu Italia¹³.

¹² Cf. Rosetti (1968: 107), Lausberg (1969: 160-162).

¹³ Pentru informații privind situația dialectelor românești (răspândire, număr de vorbitori etc.) pot fi consultate lucrările de dialectologie cu caracter general și monografiile consacrate fiecărui dialect; cf., de asemenea, Pop (1950: 667-668).

Vorbitori ai aromânei s-au stabilit, de-a lungul timpului, în principatele române (Țara Românească, Moldova) și în Transilvania, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Între cele două războaie mondiale (1925-1938) s-au stabilit în România (în special, în Dobrogea) grupuri compacte de aromâni și de meglenoromâni venite din statele balcanice. În prezent, numărul vorbitorilor aromânei este, în România, de aproximativ 50.000-70.000, iar al vorbitorilor meglenoromânei, de aproximativ 3.000-5.000¹⁴.

Observațiile privind diferențele dialectale în cadrul limbii române au o tradiție de trei secole și jumătate. Primele atestări în acest sens apar la 1648, în *Prefața la Noul Testament de la Bălgrad* (Transilvania), semnată de mitropolitul Simeon Ștefan. Preocupat de formarea limbii literare unice pentru toți românii, eruditul cărturar semnala faptul că „rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă nici într-o țară toți într-un chip”. Acestei situații i se dă o explicație de ordin extern: fiind răspândiți în mai multe „țări”, românii „și-au mestecat cuvintele cu alte limbi”¹⁵.

La începutul secolului al XVIII-lea, savantul cărturar Dimitrie Cantemir (1673-1723), principe al Moldovei, rezervă, în operele sale scrise în româna sau în latină, spații ample considerațiilor privind limba română și dialectele ei. Recurgând la surse bizantine, D. Cantemir relevă originea comună a românilor din nordul și din sudul Dunării: „toate aceste năroade” – e vorba de moldoveni, munteni, maramureșeni, românii de peste Dunăre și cuțovlahii din Țara Grecească – „dintr-aceiași români ai lui Traian să fie, nu numai graiul ce și a tuturor vremilor istorii mărturisesc”¹⁶. În *Descriptio Moldaviae*, lucrare redactată în latină, domnitorul moldovean face observații asupra idiomului vorbit de aromâni (cuțovlahi), punându-l în raport cu dialectul moldovenesc: „De un idiom mai corupt se servesc *cuțovlahii* care locuiesc în Rumelia, la hotarul Macedoniei. E de mirare

¹⁴ Informațiile privind-i pe aromânii și meglenoromânii care se găsesc astăzi în România au la baza cercetările noastre de teren în așezările locuite de ei, îndeosebi în Dobrogea; cf. Saramandu (1976a: 186-190).

¹⁵ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I (1508-1716), București, 1903, p. 170; cf. *Dial. rom.* (1977: 39), *Tratat dial.* (1984: 110).

¹⁶ *Dial. rom.* (1977: 40).

cum amestecă ei limba părintească cu greaca și albaneza [...], respectând însă în tot timpul flexiunile moldovenești ale numelor și verbelor”¹⁷.

Constatările de felul celor de mai sus se îmbogățesc și se aprofundează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, când apar primele scrieri științifice consacrate limbii române și dialectelor ei. În această perioadă vin în contact, în fostul Imperiu Austro-Ungar (la Viena, Buda, Pesta) reprezentanții emigrației aromâne cu confracții din nordul Dunării, creându-se o conștiință națională și o ideologie lingvistică comune, păstrate, prin tradiție, până astăzi. Îi amintim pe învățații aromâni Gh. Constantin Roja (1786-1847) și Mihail G. Boiagi (1780-1823), în ale căror scrieri filologice apar primele considerații privind graiurile aromânei și raporturile acestui dialect cu dacoromâna¹⁸. Iată, în acest sens, pentru cele două dialecte, delimitările făcute de Gh. C. Roja, care se apropie foarte mult de clasificările actuale: româna „în doao dialecte , adică în cea dincoace de Dunăre [cit. aromâna] și cea din coló de Dunăre [cit. dacoromâna] se împarte, aceasta cu grecești, ceaia cu schiavonești cuvinte [...] e amestecată; ci și aceaste îmbie dialecte [...] ale sale iarăși desbinate dialecte au, precum e dialectu voscopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, mețovitean sau epirotean, moldovean, ardelean, bănățean, cel din Ungaria pe lângă Criș și altele”¹⁹. În textul grecesc apar în plus, pentru aromână dialectul moloviștean și, pentru dacoromână, dialectul muntean („din Valahia”)²⁰.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea studiile consacrate dialectelor românești se intensifică și au loc primele deplasări pe teren la românii din sudul Dunării. Din această perioadă datează și primele anchete cu chestionar.

La scurtă vreme după ce, în 1876, Georg Wenker inaugurase anchetele prin corespondență în spațiul lingvistic german, B. P. Hasdeu (1838-1907) întocmește un chestionar de 206 întrebări (primele 133 privind limba, celelalte folclorul) pe care în 1885 îl expediază într-un mare număr de localități din spațiul lingvistic românesc nord-dunărean. Bogatul material dialectal cuprins în răspunsurile primite din peste 700 de

¹⁷ *Tratat dial.* (1984: 111); cf. și *Dial. rom.* (1977: 40).

¹⁸ Pentru activitatea acestor doi învățați, cf. Saramandu (1992, 1993b).

¹⁹ Roja (1809: 6); cf. și *Dial. rom.* (1977: 40-41), *Tratat dial.* (1984: 112), Saramandu (1992: 134).

²⁰ Roja (1809: 7).

localități din Muntenia și Moldova și din 46 de localități din Transilvania (care, la acea dată, nu făcea parte din statul român) au fost folosite de lingvistul român în vasta operă lexicografică cu caracter enciclopedic, *Etymologicum Magnum României* (vol. I-III, București 1887-1895)²¹.

Contemporan cu J. Gilliéron și în paralel cu acesta, românistul german G. Weigand (1860-1930) inițiază în 1895 cercetările de teren pentru elaborarea unui atlas lingvistic al dacoromânei, cu doi ani înainte ca E. Edmont să înceapă anchetele pentru Atlasul lingvistic al Franței. G. Weigand a utilizat în ancheta sa o listă de 114 cuvinte, interesându-l exclusiv fapte de ordin fonetic. Rezultatele cercetărilor sale sunt cuprinse în primul atlas lingvistic al dacoromâniei, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, apărut, într-un volum, la Leipzig, în 1909.

Constatările lui G. Weigand, întemeiate pentru prima dată pe datele unui atlas lingvistic, sunt prețioase, ele fiind ulterior, în general, confirmate într-o serie de studii elaborate pe baza celei mai importante lucrări de geografie lingvistică elaborată până în prezent la nivel național, *Atlasul lingvistic român (ALR)*.

Asupra lui G. Weigand trebuie să mai zăbovim pentru că el este și cel care a efectuat cele dintâi cercetări ample de teren la românii din sudul Dunării, în special la aromâni, dar și la meglenoromâni. Menționăm ampla sa monografie, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romänen oder Zinzaren* (două volume, Leipzig, 1884-1895), care cuprinde rezultatele deplasărilor la fața locului în numeroase așezări ale aromânilor din Peninsula Balcanică.

Interpretarea hărților *Atlasului lingvistic român (ALR)*, a cărui publicare a început în 1938, a readus în actualitate clasificarea graiurilor dacoromânei în perspectivă sincronică. Atât inițiatorul atlasului, S. Pușcariu, cât și autorii lui, S. Pop și E. Petrovici, au confirmat în studiile lor de geografie lingvistică întemeiate pe ALR observațiile predecesorilor referitoare la faptul că Transilvania nu constituie o arie dialectală distinctă în cadrul dacoromânei. În urma unei serii de contribuții publicate în perioada 1938-1954 de către cei trei reprezentanți ai Școlii lingvistice de la Cluj (la care s-au adăugat, între

²¹ *Dial. rom.* (1977: 43-44); *Tratat dial.* (1984: 114).

1956-1961, studiile unui alt lingvist clujean, R. Todoran), s-a ajuns la delimitarea a cinci unități dialectale în cadrul dacoromânei (numite și *subdialecte*):

a) *subdialectul muntean*: în Muntenia, în Dobrogea, în Oltenia (cu excepția nord-vestului), în părțile de sud și de sud-est ale Transilvaniei;

b) *subdialectul moldovean*: în Moldova, în Basarabia până dincolo de Nistru, în Bucovina și în partea de nord-est a Transilvaniei;

c) *subdialectul bănățean*: în Banat, în nord-vestul Olteniei și în sud-vestul Transilvaniei;

d) *subdialectul crișean*: în Crișana și în partea de vest a Transilvaniei;

e) *subdialectul maramureșean*: în nordul țării.²²

Izvoarele istorice din secolele IV-XV atestă prezența populației romanizate într-un spațiu vast, „din Dacia până în Pind”, cum se exprima în secolul al XV-lea Laonic Chalcocondil: „*vlahi* se numesc și unii și ceilalți”²³. Este afirmarea clară a unității românilor din nordul și din sudul Dunării. Din precizarea că „dacii [cit. românii] vorbesc o limbă apropiată de a italienilor” și că „au această limbă și obiceiuri de-ale romanilor”²⁴ rezultă că scriitorului bizantin îi era la fel de clară originea romană și latinitatea limbii vorbite de români. Un singur lucru nu poate lămurii autorul: „Și n-aș putea să explic și să spun care din aceștia la care au venit”²⁵, ceea ce înseamnă că nu are în vedere explicarea prezenței lor, în ținuturile pe care le locuiesc, prin migrație din nord în sud sau invers. Nu e amintit nicăieri Kekaumenos, a cărui „mărturie” privind coborârea vlahilor în ținuturile grecești după înfrângerea lui Decebal de către Traian – o presupunere lipsită de bază

²² Cf. Pop (1950: 667-668). Pentru contribuțiile celorlalți reprezentanți ai Școlii lingvistice de la Cluj (S. Pușcariu, E. Petrovici, R. Todoran), vezi lucrările acestora din *Bibliografie*.

²³ Cf. FHDR IV: 453; cf. și FHDR IV: VI. O formulare asemănătoare apare la S. Pușcariu: „*din Carpații nordici până în Pind* vârful munților poartă nume românești” (Pușcariu 1940: 148) [subl. n.] și, de asemenea, la Th. Capidan: „penetrațiunea romană [...] s-a întins în Dacia până în sudul Peninsulei Balcanice. De aceea nu este nici o exagerare dacă vom repeta ceea ce s-a susținut în mai multe rânduri că, în epoca de după părăsirea parțială a Daciei sub Aurelian, limba latină a răsunat *din Carpați până în Pind* și de la țărmurile Adriatice până la Marea Egee” (Capidan 1942: 143).

²⁴ FHDR IV: 455.

²⁵ FHDR IV: 453.

istorică²⁶ – nu a fost luată vreodată în considerație în istoriografia bizantină (și, ulterior, grecească).

Romanizarea s-a făcut peste tot cu aceleași mijloace, având două aspecte: colonizarea cu populație latinofonă (romanizare prin colonizare) și asimilarea autohtonilor, prin adoptarea de către aceștia a limbii latine și a modului de viață roman²⁷. Principala componentă a romanizării este cea lingvistică²⁸, implicând învățarea / adoptarea latinei de către autohtoni și părăsirea / uitarea limbii proprii²⁹.

Romanitatea orientală apărută în teritoriile stăpânite de romani în nordul și în sudul Dunării (Peninsula Balcanică) era unitară sub raport lingvistic și se afla în continuitate teritorială sub raport geografic.

Dacii sunt atestați pentru ultima oară în nordul Dunării, sub numele de *carpodaci*, la mijlocul secolului al V-lea, iar mențiuni despre tracă (sudul Dunării) apar până în

²⁶ Pentru interpretarea actuală a textului lui Kekaumenos, cf. Saramandu 1997 (cu bibliografie).

²⁷ Cu privire la Dacia, vezi *Ist. rom.* 2001/II: 160 („La fel ca în cazul altor provincii, și în cazul Daciei în noțiunea de «romanizare» se includ două laturi fundamentale ale aceluiși proces unitar: 1) colonizarea teritoriului daco-getic cu populație romanizată latinofonă, venită din toate părțile Imperiului Roman, adică romanizarea prin colonizare; 2) asimilarea băștinașilor daco-geți, în măsura în care aceștia au adoptat limba latină, și-au însușit felul de viață roman provincial, au preluat obiceiurile și civilizația romană, schimbându-și astfel mentalitatea și însăși ființa lor etnică”). Romanizarea a avut același caracter în tot Imperiul Roman: cf. Brătianu 1937: 46-47.

²⁸ Cf. Fischer 1985: 17 („romanizarea este un proces complex a cărui trăsătură esențială și definitorie este cea lingvistică, însoțită în mod obligatoriu de trăsături secundare, din domeniile materiale și spirituale, inegal repartizate teritorial și fără coincidență cronologică absolută cu trăsătura esențială”). Cf., în acest sens, și Brătianu 1937: 47.

²⁹ „Acest proces lent de învățare a limbii latine de către băștinași și de uitare treptată a limbii autohtone poartă numele de *r o m a n i z a r e* (lingvistică)” (Fischer 1985: 13). „Acest proces, mai mult sau mai puțin lent, de părăsire treptată a limbilor autohtone și de adoptare a latinei poartă numele de *romanizare*” (Sala 1998: 14). Procesul lingvistic de formare a limbii române nu trebuie confundat cu cel etnic: „Am afirmat că la un moment dat nu mai era vorba de romani și de daci, ci de un nou popor, poporul român. Acest proces este unul de natură etnică și nu trebuie confundat cu procesul lingvistic de «formare» a limbii române. Când ne referim la «strămoșii» noștri daci și romani ne referim la acest proces. Procesul de formare a limbii române nu are la bază un amestec de limbi; limba română este rezultatul evoluției limbii latine. Din punct de vedere etnic, amestecul nu numai că nu este exclus, dar el este acceptat ca o evidență a relațiilor interumane” (Sala 1998: 17).

secolul al VI-lea. Procesul de romanizare a autohtonilor traco-daci se încheie în secolul al VI-lea, când e atestată, pentru prima dată, limba vorbită de romanicii răsăriteni (*torna, torna*, la anul 587). În secolul al X-lea apare în istoriografia bizantină un nume nou, *români* (Ῥωμαῖοι) – deosebiți de *romei* (Ῥωμαῖοι) –, prin care e desemnată populația romanizată de pe coasta Dalmației, adusă din Roma de stăpânitorii romani, a căror împărăție „se întindea până la fluviul Dunărea”³⁰. Este limpede că sub acești *romani* trebuie să-i cuprindem atât pe „romanicii apuseni”, de care vorbise în secolul al V-lea Priscus, cât și pe „romanicii răsăriteni”, întâlniți de Priscus în ținuturile dunărene. Pentru romanicii răsăriteni, cu referire la secolul al X-lea, apare la autorii bizantini (Kedrenos, Kekaumenos, care au scris în secolul al XI-lea) și numele de *vlahi*, preluat de greci de la slavii ajunși în sudul Dunării, pe teritoriul Imperiului Bizantin. Aceste denumiri – *români* (> *români*) și *vlahi* – atestă o nouă realitate etnică, poporul român, vorbind o limbă de origine latină³¹.

Așadar, din izvoarele istorice rezultă că procesul de romanizare a autohtonilor traco-daci se încheie în secolul al V-lea și că, în perioada următoare, până în secolul al X-lea, se trece de la latină la română, așa cum în ținuturile romanizate din vestul Europei se trece, în aceeași perioadă, de la latină la limbile romanice apusene: „la fel ca în cazul celorlalte limbi romanice, limba română a «apărut» ca un idiom diferențiat de latina din care provenea în cursul secolelor V-VIII”³².

În perioada cuprinsă între secolele VI-X romanitatea orientală (răsăriteană) devine romanitate românească.

³⁰ FHDR II: 663.

³¹ Începând cu secolul al X-lea, prin termenul vlah e desemnat poporul român (cf. Brătianu 1937: 125). „După cum s-a arătat, în cursul celei de-a doua jumătăți a mileniului I s-a încheiat procesul de etnogeneză atât a românilor nord-dunăreni, cât și a celor din sudul Dunării” (*Ist. rom.* 2001/ III: 287).

³² *Ist. rom.* 2001/III: 121. „Sec. VII-VIII. La fel ca și celelalte limbi romanice, româna își conturează trăsăturile specifice, diferențiindu-se treptat de latină” (*Ist. rom.* 2001/III: 634, tabel cronologic): Cf. și Sala 1998: 32 („Latina din provinciile dunărene, care evolua în izolare de lumea romanică occidentală, a început prin secolul al V-lea să-și accentueze trăsăturile proprii, dezvoltându-se independent de celelalte limbi romanice. Timp de câteva secole acest proces a continuat și se admite în general că în secolele al VI-lea – al. VIII-lea latina cedează locul limbilor romanice”). „Examinarea atentă a structurii limbii române arată că nu se poate vorbi de o adevărată, nouă variantă romanică înainte de sec. VIII-IX” (Niculescu 1999: 83).

Originile dialectelor românești trebuie căutate în vastul spațiu romanizat din nordul și din sudul Dunării³³, unde, în ținuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o pânză de romanitate”, care s-a destrămat în urma așezării slavilor în sudul Dunării³⁴. „Nu numai deci Dacia Traiană, ci și țările care se întindeau la sudul ei, pe lângă Marea Adriatică și, în lat, din Dunăre până în inima Balcanilor,

³³ Iată delimitarea geografică a romanității sud-dunărene la anul 1000: „Acești romani, urmași ai romanității sud-est europene, formau în jurul anului o mie o pânză demografică aproape continuă, acoperind o bună parte a spațiului balcanic, din zona Pindului și a Thesaliei, cu ramificații spre Epir sau Peninsula Calcidică și cu prelungiri peste Munții Haemus, până la Dunăre, Sava și Drava” (*Ist. rom.* 2001/III: 288) [subl. n.].

³⁴ Cf. *Ist. rom.* 2001/II: 586 („apărarea romană [bizantină] pe Dunărea Inferioară s-a prăbușit la începutul secolului al VII-lea, iar unitatea romanității orientale a fost ruptă de avari și de slavi, aceștia din urmă așezându-se statornic – ca și bulgarii în 679 – în teritoriile romane din Peninsula Balcanică”). În contribuția sa din volumul colectiv *Les Aroumains* (Paris, 1989; ediție în limba română, București, 1996), C. Poghirc reanalizează „argumentele pentru o prezență veche și neîntreruptă a populației românofone în regiunile în care ea se află în zilele noastre” (Poghirc 1989: 20), ajungând la următoarea concluzie: „Nu există nici un motiv istoric suficient pentru ca întreaga populație romanică din provincia Macedonia să fi dispărut cu totul. Totodată, este natural ca, în fața invaziilor venite din nord, partea populației romanice care a reușit să scape de năvălitori să fi venit ca să se așeze între romanicii din Grecia septentrională” (Poghirc 1989: 48). „Faptele citate mai sus [toponime românești] sunt, după părerea noastră, suficiente pentru a demonstra prezența aromânilor în ținutul lor actual, în mod constant și neîntrerupt, din antichitate până în zilele noastre” (Poghirc 1989: 41). În sprijinul autohtoniei populației romanizate în Macedonia s-a pronunțat și T. J. Winnifrith (vezi Winnifrith 1987: 57-73). Campania goților în sudul Dunării din anul 479 a pus clar în evidență „rolul militar pe care a continuat să-l aibă Via Egnatia și prezența continuă a trupelor vorbitoare de limbă latină din această zonă” (Winnifrith 1987: 80). Aceste constatări confirmă considerațiile, de peste o jumătate de secol în urmă, ale lui Th. Capidan: „nimic nu ne-ar putea împiedica să presupunem că, la origine, atât în Epir cât și în Tesalia ar fi putut exista populațiuni românești băștinașe care, în calitate de păstori, s-ar fi putut menține pe înălțimile munților, departe de cultura greacă” (Capidan 1932: 24). În același sens se pronunțase anterior Nicolae Iorga: „Mai că nu există element care să fie mai conservativ decât acela al locuitorilor de la munte, și așa-zișii macedoromâni sau români din Pind nu și-au dezmințit în veci firea lor proprie. De vreo mare strămutare nu se vorbește niciodată, nici chiar în perioada istorică mai bine cunoscută, mai nouă; ei rămân strâns legați de cunoscuta lor zonă păstorească bine limitată; azi ca și odinioară, până în cele mai depărtate vremuri în trecut, ei au câte o patrie de vară și alta de iarnă, care au rămas pururi aceleași. Că s-ar fi refugiat din Moesia în Tesalia din pricina unor barbari străini, slavi sau orice alții vor mai fi fost pe atunci, nu e de admis” (Iorga 1905: 91). Autohtonია aromânilor în ținuturile actuale a fost susținută și de Tache Papahagi (vezi Papahagi T. 1923).

alcătuiau o *pânză deasă de element roman*, care cuprindea, în parte tocmai acele țări, în care răsună astăzi dialectele limbii românești, acel dacoromân, acel macedoromân și acel istroromân, încât astfel regăsim în această *continuitate teritorială a elementului roman*, în părțile unde se vorbește astăzi limba română, originea comună a celor trei dialecte”³⁵ [subl. n.].

Cu privire la continuitatea romanității sud-balcanice s-a pronunțat N. Iorga: „Mai că nu există element care să fie mai conservativ decât acela al locuitorilor de la munte, și așa-zișii macedoromâni sau români din Pind nu și-au dezmințit în veci firea lor proprie. De vreo mare strămutare nu se vorbește niciodată, nici chiar în perioada istorică mai bine cunoscută, mai nouă; ei rămân strâns legați de cunoscuta lor zonă păstorească bine limitată [...]. Că s-ar fi refugiat din Moesia în Tesalia din pricina unor barbari străini, slavi sau orice alții vor mai fi fost pe atunci, nu e de admis”³⁶.

Iată delimitarea geografică a romanității sud-dunărene la anul 1000: „Acești români, urmași ai romanității sud-est europene, formau în jurul anului o mie o pânză demografică aproape continuă, acoperind o bună parte a spațiului balcanic, din zona Pindului și a Thesaliei, cu ramificații spre Epir sau Peninsula Calcidică și cu prelungiri peste Munții Haemus, până la Dunăre, Sava și Drava”³⁷.

*Unitatea limbii române nu se opune acestui vast spațiu romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei și prin caracterul unitar al limbii de substrat*³⁸, fiind susținută

³⁵ Xenopol 1888: 334. Formulările „pânză de romanitate” și *continuum romanicum* apar ulterior și la alți autori, iar recent la C. Poghirc: „Nu trebuie să uităm [...] că aria macedoneană a fost romanizată cu mai mult de două secole înaintea Daciei (148 î. Hr.), că ea a continuat să facă parte din Imperiu și după părăsirea Daciei, și că înaintea sosirii slavilor exista – de la Adriatica la nordul Carpaților – un *continuum romanicum*, presărat cu insulițe de ne-romani, dintre care unii, albanezii, n-au fost niciodată romanizați” (Poghirc 1989: 42).

³⁶ Iorga 1905: 91.

³⁷ *Ist. Rom.* 2001/III: 288.

³⁸ Unitatea latinei vulgare de la baza limbilor romanice este unanim recunoscută. Pentru unitatea substratului traco-dac, vezi Brâncuș 1983. Al. Philippide postulează și o unitate etnică originară, întemeiată pe preponderența neamului trac: „Trăsătura uniformă, pe care a căpătat-o acest conglomerat, pentru a putea da naștere la un singur popor, cel român, și la o singură limbă, cea românească, se datorește amestecului dintre elemente, favorizat de aceleași împrejurări sociale și politice, și preponderenței pe care a avut-o unul din neamuri, cel trac” (Philippide 1925: 856).

veacuri de-a rândul, de permanentele contacte dintre populația romanizată din nordul Dunării și cea din Peninsula Balcanică, contacte atestate de izvoarele istorice: „Este cu totul inexact să presupunem că teritoriul ocupat în prezent de români a fost în întregime abandonat de strămoșii lor și că nu a mai existat nici un contact între provinciile invadate de barbari și cele apărate de Imperiul Roman. Din punct de vedere istoric, s-a stabilit în mod indiscutabil că, în secolele IV, V, VI, VII și IX, populații întregi au traversat Dunărea de la sud la nord și de la nord la sud. Din acest contact permanent și din acest schimb continuu – în care evacuarea aureliană nu e decât un episod – a rezultat unitatea poporului român și a limbii sale”³⁹. G. I. Brătianu insistă asupra importanței acestor contacte: „Singura concluzie care se poate trage cu certitudine [din studiul faptelor istorice] este trecerea continuă, de pe un mal pe altul al Dunării, a unor convoaie de captivi sau de emigranți, de la sfârșitul secolului al III-lea la începutul secolului al IX-lea; sunt schimburi frecvente, poate fără mari urmări politice, dar a căror influență lingvistică este evidentă”⁴⁰.

Acest vast spațiu romanizat, atestat istoric, a fost delimitat de S. Pușcariu în cunoscuta-i plastică formulare: „Că romanii au locuit un teritoriu extins, care în sud se întindea până unde crește *smochinul* și *castanul*, încălecând Dunărea, al cărei *țarm* era într-o vreme «hotar» de țară, și se întindea în regiunile cu terenuri petrolifere și băi de aur din Carpații unde pășteau turmele de bouri, am arătat mai înainte. Departe, la miază-zi, numele vechiului oraș *Salona* (pentru Thessalonike) e numit de aromâni *Sărună*; dezvoltarea aceasta, în consonanță cu legile fonologice ale limbii române, dovedește că strămoși de-ai aromânilor de azi au locuit din vechime prin apropiere. Th. Capidan a

³⁹ Brătianu 1937: 60; „părăsirea Daciei trebuie considerată nu în virtutea unui singur text, ci în ansamblul faptelor și al realităților istorice; ea ne apare atunci ca un episod într-o serie de evenimente similare și nu ca o «cezură definitivă» în istoria stăpânirii romane în Europa orientală” (Brătianu 1937: 123).

⁴⁰ Brătianu 1937: 63. Th. Capidan prelungea perioada contactelor până la venirea turcilor în Europa: „Ținând seamă de unitatea limbii și de ordinea afirmărilor istorice prin cronicarii bizantini [...], cronicarii care toți ne vorbesc despre existența unei populațiuni românești în Haemus, Tracia, Rodope, Macedonia, Epir, Tesalia, Acarnania și Etolia, cu alte cuvinte, începând din ținutul cel mai apropiat de malurile Dunării până în inima Greciei, este firesc să admitem că, până aproape de venirea turcilor în Europa, a existat o continuitate între elementele de nord, de pe amândouă malurile Dunării, și între acele din sud: Epir, Tesalia, Acarnania și Etolia. După invazia turcilor această continuitate s-a întrerupt” (Capidan 1932: 24).

arătat că și numirile topice aromânești *Băiasa* și *Lăsun* continuă forme grecești cu fonetism vechi. *Dunărea* păstrează și ea, în gura românilor, o formă autohtonă, iar *Crișul* s-a dezvoltat de-a dreptul din numirea veche *Crisius*⁴¹.

Din izvoarele istorice rezultă că *i s t r o r o m â n i i* sunt urmașii populației romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, care se aflau în contact teritorial atât cu populația romanizată din nordul Dunării (ținuturile vestice), cât și cu populația romanizată din sudul Dunării (strămoșii meglenoromânilor și ai aromânilor). Așa se explică concordanțele istroromânei, pe de o parte, cu graiurile vestice ale dacoromânei și, pe de altă parte, cu dialectele românești sud-dunărene (meglenoromâna și aromâna). După cum rezultă din documentele istorice din secolele XII-XV, strămoșii istroromânilor s-au deplasat treptat spre coasta dalmată, ajungând până în Istria.

M e g l e n o r o m â n i i sunt urmașii populației romanizate din ținutul situat între Dunăre și Haemus, care se afla în contact teritorial atât cu populația romanizată din nordul Dunării, cât și cu populația romanizată din sudul Dunării (strămoșii istroromânilor și ai aromânilor). Așa se explică asemănările meglenoromânei, pe de o parte, cu dacoromâna (graiurile sudice) și, pe de altă parte, cu istroromâna și cu aromâna. După bătălia de la Lebunion (Tracia) din anul 1091, împăratul bizantin Alexios I Comnenul a colonizat în ținutul Megleniei (Macedonia) o parte din pecenegii făcuți prizonieri, împreună cu familiile lor. La scurtă vreme, într-un decret din anul 1094 al aceluiași împărat, se vorbește de vlahii din Meglenia, de unde rezultă că pecenegii colonizați fie erau amestecați cu români din ținuturile dunărene, fie au întâlnit vlahi existenți dinainte acolo. Meglenoromâna prezintă asemănări mai mari îndeosebi cu unele graiuri ale aromânei (de exemplu, graiul Moloviște și Gopeș), de unde rezultă că unii dintre strămoșii meglenoromânilor s-au deplasat spre sud împreună cu o parte dintre aromâni.

A r o m â n i i sunt continuatorii populației romanizate din sudul Peninsulei Balcanice, din ținuturile unde găsim astăzi grupul cel mai numeros și mai compact: masivul muntos al Pindului. Există deosebiri dialectale în cadrul aromânei, unele graiuri – de exemplu, cel fărășerot – prezentând asemănări mai mari cu celelalte dialecte sud-dunărene (sistemul vocalic format din 6 foneme, adică lipsa opoziției *ă ~ î*). Acest fapt ne

⁴¹ Pușcariu 1940:253.

determină să considerăm că unii dintre strămoșii aromânilor s-au stabilit în actualele așezări (unde au întâlnit o populație romanizată existentă deja acolo) venind dinspre nord.

În ceea ce-i privește pe *d a c o r o m â n i*, faptele istorice, la care se adaugă cele de ordin arheologic⁴², dovedesc în mod convingător continuitatea lor în nordul Dunării, sprijinită de contactele permanente cu populația romanizată din sudul Dunării.

*

Prezentăm, în Anexa 1, Comunicatul Academiei Române, care reprezintă poziția științifică privindu-i pe aromânii din România și dialectul vorbit de ei.

Prezentăm, de asemenea în Anexa 2, poziția oficială a Societății de Cultură Macedo-Română din România, exprimată în mai 2007. Societatea a fost înființată la 23 septembrie 1879 și recunoscută ca persoană juridică prin votul corpurilor legiuitoare, hotărârea fiind promulgată de către Carol I, prin Decretul Domnesc nr.1289 din 15 aprilie 1880.

B. LOCUL LIMBILOR MODERNE ÎN PEISAJUL ACTUAL

În România locul limbilor moderne a fost întotdeauna încurajat oficial, prin studiu instituționalizat, iar în particular cunoașterea cât mai multor limbi, la nivele de performanță avansată, a reprezentat un element de prestigiu social, lucru explicabil în primul rând prin caracterul relativ zonal al utilizării limbii române. Oricum, sistemul românesc de învățământ primar și secundar a introdus încă din 1965 o ofertă variată de studiu a limbilor de la vârsta de 8 ani (clasa a doua primară) pentru prima limbă și de la vârsta de 12 ani pentru cea de a doua (clasa a șasea primară), elevii și părinții putând alege între engleză, germană, franceză, spaniolă și rusă, cu mențiunea că oferta era mai variată în mediul urban și, mai ales, în orașele mari. Engleza a fost una din limbile cele mai populare, iar predarea în școlile de stat a fost de cea mai bună calitate, cu variațiile

⁴² Cf., pe larg, Armbruster 1972, Stoicescu 1980.

firești de la școală la școală⁴³. În învățământul preuniversitar din România, pentru diferitele segmente de populație școlară, s-au oferit în perioada 1996 – 2005 următoarele limbi fie ca primă limbă de studiu, fie ca limbă secundă: engleză, franceză, germană, rusă, spaniolă, italiană, greacă, japoneză, portugheză și norvegiană⁴⁴, ceea ce subliniază încă o dată interesul atât al oficialităților, dar și al elevilor și părinților pentru studiul limbilor moderne.

C) LOCUL LIMBILOR MINORITARE/ MATERNE ȘI UTILIZAREA ACESTORA

România a ratificat prin Legea nr. 282/2007 *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*.

Deși prima convenție, cea referitoare la protecția minorităților, are și ea destule trimiteri la folosirea limbii, cea de-a doua este, evident, mult mai bine focalizată pe acest aspect atât de important al identității naționale. Conform Cartei, România are obligația să specifice în legea de ratificare fiecare limbă regională sau minoritară la care se aplică anumite paragrafe din Cartă, selecționate conform regulilor stabilite de către aceasta.

Guvernul României se implică în asigurarea dreptului de a-și păstra și dezvolta liber exprimarea identității etnice pentru toți cetățenii aparținând minorităților naționale, astfel încât să se poată manifesta pe deplin în sfera culturii, limbii, religiei, educației, vieții publice, în conformitate cu angajamentele României în procesul de integrare în Uniunea Europeană, precum și cu documentele europene și internaționale în materie.

De asemenea, este stimulat efortul comun și dialogul cu minoritățile naționale în vederea îmbunătățirii actului decizional și afirmării identității etnice.

Principiul de bază în relațiile interetnice este egalitatea deplină de drepturi și șanse egale de afirmare a identității.

⁴³ Mariana NICOLAE, *Training and development în transition: A Romanian Perspective*, vol. IATEFL TDTR 3, Whitstable, UK, 1998, p. 41.

⁴⁴ Pentru date statistice ce depășesc cadrul prezentei discuții a se vedea Anuarul Statistic 2005, capitolul Educație, <http://www.insse.ro/cms/files/pdf/ro/cap8.pdf>.

- Politica față de minorități în România are drept obiective de principiu:
- păstrarea, afirmarea și dezvoltarea identității etnice, culturale, religioase și lingvistice prin politici afirmative
 - încurajarea dialogului interetnic și intercultural
 - combaterea discriminării și promovarea toleranței
 - eliminarea oricărei forme de extremism, șovinism, antisemitism
 - îmbunătățirea situației romilor și continuarea politicilor de reducere a decalajelor dintre populația romă și societate în ansamblu.
 - utilizarea limbii materne în diferite domenii.

D. STUDII ȘTIINȚIFICE ANTERIOARE PRIVIND LIMBILE MINORITARE DIN ROMÂNIA

E relevant faptul că, la nivel teoretic, problematica europeană a minorităților (deci nu e vorba despre rapoarte de evaluare) a fost dezbătută de puțini cercetători români. Aminti cunoscuta lucrare editată de Will Kymlicka și Magda Opalski la Oxford University Press, în 2001: *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethic Relations in Eastern Europe*, în care există și contribuții privind minoritățile din România.

Un alt studiu recent privind minoritățile este: *OSCE and Minorities. Assessment and Prospects*, publicat la Wydawnictwo Naukowe Scholar, Varsovia, 2007, în care au contribuții Liviu Bota, Salat Levente etc. Totuși, numărul studiilor elaborate de specialiștii români ai minorităților care apar în bazele de date cu lucrări științifice și în special în revistele ISI rămâne în continuare mic. Amintim câteva dintre lucrările recente referitoare la minoritățile din România:

Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată, de Levente SALAT (editor), Cluj, Edit. CRDE, 2008.

Pe parcursul celor aproape două decenii de tranziție către un regim democratic consolidat, autoritățile statului român au întreprins un număr impresionant de măsuri care au urmărit integrarea minorităților naționale: au fost adoptate aproape 200 de acte normative, au fost înființate instituții de stat cu competențe în domenii de interes pentru comunitățile minoritare și au fost alocate fonduri însemnate pentru sprijinirea organizațiilor care și-au asumat rolul reprezentării intereselor comunităților respective. Această complexitate a regimului minorităților naționale situează România în mod indiscutabil pe un loc de frunte în context internațional.

Nu este însă mai puțin adevărat că măsurile adoptate și urmărite cu generozitate de autoritățile statului nu conduc întotdeauna la rezultatele scontate și rămân încă destule aspecte controversate ale relațiilor dintre majoritate și diferitele minorități care așteaptă să fie soluționate prin politici de stat adecvate. Aceste două obiective – punerea în valoare a realizărilor de până acum și semnalarea unor direcții posibile de progres – au constituit elementele de bază ale motivației care a făcut posibilă întrunirea contribuțiilor ce alcătuiesc prezentul volum.

Armenii din nord-vestul Transilvaniei în anii instaurării comunismului (1945-1953). Mărturii documentare, de Lucian NASTASĂ, Cluj, Edit. CRDE, 2008

Educație multiculturală – Ghid metodologic, de Simona-Elena Bernat, Cluj, Editura CRDE, 2006. Este un manual de educație multiculturală pentru a promova dialogul intercultural în școli și a crește vizibilitatea minorităților etnoculturale în curriculum.

Pentru atingerea obiectivelor de mai sus, s-a dezvoltat un curriculum și s-au elaborat materialele didactice pentru un curs opțional de educație multiculturală care să se predea la clasele a III-a sau a IV-a. Din septembrie 2005 manualul este testat în 20 de clase de învățătorii formați în cadrul programului, aceștia beneficiind de mentorat pe parcursul livrării cursului.

Buna guvernare în comunități multietnice: condiții, instrumente, bune practici, modalități de a realiza și măsura buna guvernare la nivel local, editori: Monica Călușer și Mariana Sălăgean. Publicație comună a CRDE și a Fundației King Baudouin, Belgia. 2007

Publicația *Buna guvernare în comunități multietnice: condiții, instrumente, bune practici, modalități de a realiza și măsura buna guvernare la nivel local* este un instrument ce dorește să promoveze o înțelegere comună a conceptului de bună guvernare, precum și un ghid de aplicare a bunei guvernări la nivel local.

Prezenta publicație este rezultatul unei conferințe regionale intitulate *Bună guvernare în comunități multietnice*, organizată la Cluj în perioada 9–10 martie 2006, care a urmărit împărtășirea experiențelor din regiune dar și identificarea unor standarde și principii comune pentru buna guvernare la nivel local.

Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România, volum editat de Gabriel BĂDESCU, Mircea KIVU și Monica ROBOTIN, Cluj, Edit. CRDE, 2005.

Există o sursă remarcabilă de informații, pentru cazul României, care oferă informații detaliate despre atitudinile, percepțiile, cunoștințele pe care etnia majoritară și două dintre etniile minoritare le au despre sine și față de ceilalți. La inițiativa **Asociației de prietenie Korunk** și ulterior a **Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală** au fost realizate studiile Barometrul Relațiilor Etnice (BARE), edițiile 1994-1996, respectiv 2000, 2001 și 2002, constând în sondaje reprezentative pentru populația adultă a României, corpul principal al chestionarelor fiind, în linii mari, păstrat în intenția unor posibile analize diacronice.

Contribuțiile din acest volum ilustrează potențialul pe care îl au datele BARE în a oferi răspunsuri privind relațiile complexe dintre atributele etnice dintr-o societate și procesele de democratizare.

Semnalăm, de asemenea, apariția numerelor 1-15/2008 din revista *Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale* de la Cluj. În cuprins se găsesc studii despre minoritățile naționale din România, cu accent pe rromi și maghiari.

Veres Valér, *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din bazinul Carpatic*, vol.2-2008

Fosztó László, *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre rromii din România. Cu accent pe perioada 1990-2007*, vol.3-2008

Remus Gabriel Anghel, *Migrația și problemele ei. Perspectiva transilvăneană ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*, vol. 4-2008

Székely István Gergő, *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*, vol. 5-2008

Toma Ștefania, *Rroma/Gypsies and education in a multiethnic community in Romania*, vol. 6-2008

Marjoke Oosterom, *Raising your voice. Interaction processes between rroma and local authorities in rural Romania*, 7-2008

Tódor Erika Mária, *Analytical aspects of institutional bilingualism*, 10-2008

Székely István Gergő, *The representation of national minorities in the local councils. An evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections*, 11-2008

Kiss Tamás, Barna Gergő, Sólyom Zsuzsa, *Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*, 12-2008

Irina Culic, *Dual citizenship policies in Central and Eastern Europe*, 15-2008.

III. PREZENTARE A LIMBILOR MINORITARE PROTEJATE ÎN ROMÂNIA CONFORM *CARTEI EUROPENE A LIMBILOR REGIONALE SAU MINORITARE*

A. CELE 10 LIMBI CARE BENEFICIAZĂ DE PROTECȚIE GENERALĂ (albaneză, armeană, greacă, italiană, idiș, macedoneană, poloneză, romani, ruteană, tătară)

LIMBA ALBANEZĂ

Limba albaneză este o limbă vorbită de șase milioane de locuitori ai vestului Peninsulei Balcanice, în sud-estul Europei.

Este vorbită în Albania, Serbia, Muntenegru, Macedonia, Grecia, Italia de aproape 8 milioane de vorbitori.

Albaneza este o limbă indoeuropeană și se crede că a fost derivată din limba ilirică, vorbită în regiune acum două milenii, și nu aparține nici unui subgrup în cadrul familiei indo-europene contemporane. Caracterul ei indo-european, apartenența ei la această familie au fost stabilite și documentate la mijlocul secolului al XIX-lea, în urma studiilor de lingvistică istorică comparată. Meritul principal în acest sens îl are cunoscutul lingvist german Franz Bopp, care a confirmat prin metode științifice apartenența limbii albaneze la familia lingvistică indo-europeană. F Bopp a consacrat acestei probleme o lucrare specială, intitulată “Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen”, editată în anul 1854.

Sunt două dialecte principale cu inteligibilitate mutuală limitată: tosk și gheg. Râul Shkumbin marchează limita geografică dintre cele două dialecte. Limba literară albaneză a fost alcătuită predominant pe baza dialectului tosk.

Dialectul tosk al limbii albaneze este limbă oficială a Albaniei. Albaneza este și una din limbile oficiale din Kosovo și Macedonia.

Albanezii din România

Albanezii din România sunt membrii unei minorități etnice care numără aproximativ 520 de persoane, în conformitate cu rezultatele recensământului din 2002. Aproximativ jumătate dintre ei locuiesc în București, iar restul se află în centre urbane mari precum Timișoara, Iași, Constanța și Cluj-Napoca. Cei mai mulți sunt creștini ortodocși, strămoșii lor refugiindu-se din regiunea Korçë (sudul Albaniei) în perioada otomană în decursul mai multor secole. Există însă și mulți albanezi musulmani (în Dobrogea, comunitatea albaneză musulmană datează încă din perioada otomană, pe când celelalte comunități albaneze musulmane s-au format în perioada interbelică, emigrând din motive economice din Iugoslavia).

Comunitatea albaneză din Țările Române a fost atestată pentru prima oară în Valahia în timpul domnului Mihai Viteazul: într-un raport al autorităților habsburgice din Transilvania se specifică faptul că peste 15.000 de albanezi au primit dreptul să se așeze în Muntenia. Satul Călinești din fostul județ Saac (azi județul Prahova) a fost una dintre așezările în care au fost colonizați, după cum este evidențiat într-un document emis de rivalul lui Mihai Viteazul, Simion Movilă, care confirma dreptul lor de a locui în continuare în localitate. O comunitate albaneză în București este atestată pentru prima oară în 1628.

Fiind o minoritate recunoscută oficial, albanezii au un reprezentant în Camera Deputaților, din partea Asociației Liga Albanезilor din România.

LIMBA ARMEANĂ

Limba armeană este o limbă indo-europeană vorbită majoritar în Armenia, în Nagorno-Karabakh și în regiunea Javakheti/Javakhq din sud-vestul Georgiei dar și minoritar de diaspora armeană în multe state ale lumii, inclusiv în România. Limba are în total în jur de 6.000.000 de vorbitori.

Armenii din România

În România, armenii constituie o comunitate etnică veche de aproximativ un mileniu, fiind prezenți mai ales în Moldova, Muntenia și Transilvania. În prezent, comunitatea numără doar câteva mii de membri.

Cea mai veche mărturie atestată a prezenței armenilor în zona Țărilor Române o constituie un epigraf din anul 967, pe o piatră de mormânt din Cetatea Albă. Așa se explică faptul că aici, unde în secolul al XII-lea a fost înălțată prima biserică armenească din Țările Române, s-au păstrat cele mai vechi urme ale prezenței armenilor în această regiune. Cel mai vechi monument arhitectonic clădit de armeni pe aceste meleaguri și păstrat până astăzi este biserica Sfânta Maria din Botoșani, târnosită în 1350, așa cum afirmă Nicolae Șuțu în *Notion statistiques sur la Moldavie* (Iași, 1849): "*Din secolul al XI-lea, armenii, părăsindu-și așezările invadate de perși, s-au refugiat în Polonia și în Moldova. Emigrări ulterioare au avut loc în 1342 și 1606. Ei au biserici în Moldova, dintre care cele mai vechi sunt cele din Botoșani, construită în 1350, și cea din Iași, care datează din 1395.*"

În Transilvania este semnalată prezența aproape simultană a unei colonii armenești. Cronicarii maghiari Simon de Kezai și Thuroczi scriu că, în timpul ducelui Géza (972-997) și al regelui Ștefan I (997-1038), s-au stabilit în regat, pe lângă boemi, poloni, greci, spanioli și alții, un număr de armeni care au fost înzestrați cu privilegii și cu titluri nobiliare. Bun cunoscător al istoriei armenilor din România, Nicolae Iorga afirma în *Choses d'art arméniennes en Roumanie* (1935): "S-a constatat prin documente existența armenilor din Moldova de prin secolul al XIV-lea. Ei erau aici înainte chiar de întemeierea principatului. Cum principatul Moldovei a fost în realitate creat pe calea comerțului, acei cari au urmat această cale a comerțului au devenit colaboratori la crearea statului național în Moldova. Așa încât armenii sunt oarecum părinții Moldovei."

În Țara Românească, armenii s-au așezat mai târziu, în secolul al XIV-lea, venind din Armenia și Crimeea. Prezențe armenești sunt menționate în anii 1400-1435 la București, Târgoviște, Pitești, Craiova, Giurgiu, iar începând din 1500 este semnalată existența armenilor la Babadag, în Dobrogea. Căderea Constantinopolului în 1453, ocuparea Crimeii în 1475, precum și alte evenimente din secolele al XVI-lea–al XVII-lea au adus alte valuri de imigranți armeni în Muntenia. În secolul al XVI-lea, când

Târgoviștea era capitala principatului, aici se formase o importantă colonie armenescă, iar în secolul al XVII-lea vin și se stabilesc la București și la Pitești armeni din Bulgaria, care se așezaseră acolo după căderea Constantinopolului și nu-și mai păstrau limba.

Conform recensământului din 2002, în România sunt 1.780 armeni, mulți în familii mixte, din aceștia 721 declarându-și limba maternă ca fiind limba armeană.

Comunitatea armenescă publică periodicele *Nor Ghiank* (în armeană), *Ararat* și *Lăcașuri de cult*, cu sprijinul statului român.

Este reprezentată de Uniunea Armenilor din România, cu sediul la București, iar deputatul armenilor în Parlament este liderul Grupului parlamentar al minorităților naționale din Camera Deputaților.

LIMBA GREACĂ

Greaca este o limbă indo-europeană, vorbită în Grecia începând cel puțin cu secolul XVII î.Hr. Din primele timpuri de când s-au păstrat documente scrise, adică începând cu epopeele lui Homer, limba greacă apare împărțită în mai multe dialecte. Iliada și Odiseea, deși este alcătuită în dialectul ionic, conțin numeroase elemente eolice. La origine a existat o mare varietate de dialecte, sistematizate azi în patru grupuri : arcado-cipriot, occidental, eolian și ionian-atic.

Varietatea dialectelor grecești se poate urmări în timp și spațiu cel mai bine cu ajutorul inscripțiilor, care s-au păstrat într-un număr foarte mare. Dintre dialecte însă numai câteva au ajuns să fie întrebuințate și în literatură. Acestea sunt dialectul ionic, atic, doric și eolic.

Aceste dialecte au dispărut treptat în diferite epoci, în schimb dialectul atic s-a răspândit încă din sec al V-lea î.Hr. cu mult peste granițele sale, fiind întrebuințat de toți grecii culți. În urma cuceririlor lui Alexandru cel Mare, limba atică devine limba universală a Orientului, din care cauză a fost numită *koine*, adică limba comună a lumii helenice.

Atica (dialect al grupului ionian-atic), limbă vorbită la Atena, constituie limba în care s-a scris cea mai mare parte a literaturii grecești clasice. Sub Alexandru cel Mare utilizarea dialectelor grecești a fost restrânsă, în așa fel ca lumea greacă să folosească *koina*, limbă comună rezultată din mai multe dialecte ale grupului ionian-atic. Astfel, el a putut comunica cu armata sa heteroclită, iar limba a fost învățată de locuitorii regiunilor cucerite, devenind o așa-numită *lingua franca* din Antichitate. Limba greacă a fost în concurență cu latina. *Koina*, devenită limbă oficială a Imperiului Roman de Răsărit, continuând să evolueze pentru a da naștere limbii grecești moderne de astăzi, a fost extrem de răspândită.

Greaca, precum multe alte limbi indo-europene, este o limbă flexionară *neaglutinantă* și *ne-ergativă*. De exemplu, substantivele au cinci cazuri, trei genuri și trei numere, verbele au trei voci, trei persoane și trei numere ca și multe alte forme.

Grecii din România

Istoria grecilor din România se întinde pe o perioadă de cel puțin 27 de secole. De-a lungul timpului, perioada domniilor fanariote a fost fără nicio îndoială momentul de vârf al prezenței grecilor în România. În alte momente ale istoriei, inclusiv în prezent, grecii au fost doar una dintre minoritățile naționale din zona nord-dunăreană.

Prezența grecilor pe teritoriul a ceea ce este azi România datează din timpul coloniilor (*apoikiai*) și așezărilor comerciale (*emporion*) înființate în Dobrogea și pe țărmul Mării Negre, începând cu secolul al VII-lea î.Hr. Începând cu așezarea de la Istria, procesul de înființare de colonii a ajuns la apogeu odată cu fondarea Tomisului în secolul al V-lea. Deși coloniile erau foarte sensibile la frământările triburilor dacice învecinate, ele au prosperat neîncetat, inclusiv în perioada scurtă a domniei regelui Burebista, care unificase toate teritoriile locuite de daci. După destrămarea statului lui Burebista și în secolele care au urmat, coloniile grecești au fost lipsite de privilegiile lor de noul stăpân, Roma Antică, iar mai târziu de Imperiul Roman.

După căderea Constantinopolului, domnitorii Moldovei și Valahiei (Principatele Dunărene) au devenit binefăcătorii multor instituții de cultură de pe pământul Greciei Otomane, inclusiv ai mai multor mănăstiri de la Muntele Athos. Un mare număr de nobili, funcționari și oameni de rând au emigrat în cele două principate, care, deși vasale

ale otomanilor, se bucurau de o foarte largă autonomie. Grecii sosiți în Țările Române s-au integrat în viața economică și politică de aici, unii dintre ei ocupând demnități însemnate, până la a ajunge să fie încoronați domni.

Odată cu debutul perioadei fanariote de la începutul secolului al XVIII-lea, cultura greacă a devenit predominantă.

La aceasta ar mai trebui adăugată prezența omnipotentă a clerului grec la toate nivelurile ierarhiei religioase, numeroase mănăstiri devenind închinată instituțiilor similare din Grecia, după acte succesive de danie a diferiților domnitori.

În conformitate cu rezultatele recensământului din 2002, în România trăiesc peste 6.500 greci, cei mai mulți dintre ei în București și în zona înconjurătoare, urmate de județele Constanța, Brăila și Galați. Recensământul din 1992 dădea cifra de 19.594 greci trăitori în România. Diferențele sunt rezultatul unei tendințe a etnicilor greci din afara granițelor Greciei de a emigra în patria-mamă ca *homogeneis* (ομογενείς – persoană cu obârșie grecească).

Uniunea Elenă din România, cu sediul central la București, reprezintă interesele comunității și dispune de un loc în Camera Deputaților.

LIMBA ITALIANĂ

Limba italiană este o limbă romanică vorbită de aproape 62 milioane de oameni, din care majoritatea locuiesc în Italia. Italiana standard este bazată pe dialectele toscane și este într-un fel o limbă intermediară între limbile sudului Italiei și limbile galo-romanice ale nordului.

Italiana este limbă oficială în Italia, San Marino și în cantoanele sau regiunile Ticino și Graubünden (Grigioni) ale Elveției. Este de asemenea a doua limbă oficială în Vatican și în regiunile de graniță ale Sloveniei. Este vorbită și în Croația (peninsula Istria).

Unii lingviști afirmă că toscana a devenit limba standard italiană, datorită faptului că este atât de apropiată de latină, însă alte limbi vorbite în Italia sunt chiar mai apropiate acesteia (ex. sardo-logudorese dar și unele idiomuri sud-italiene). Nu este nici frumusețea limbii lui Dante, ci mai degrabă puterea economică pe care Toscana o avea la

acel moment, luând în considerare influența Pisei. De asemenea creșterea importanței culturii din Florența în perioada Umanismului (înainte de Renaștere) a făcut ca limba sa *vulgară* să fie importată rapid la Roma.

Italienii din România

Italienii sunt o minoritate etnică din România, numărând 3.331 de persoane, conform recensământului din 2002. Italienii se află dispersați într-un mod relativ uniform pe teritoriul țării, comunități aflându-se în București, Brașov, Fălticeni, Roman, Tulcea, Iași, Suceava, Câmpulung-Muscel, Ploiești, Pitești, Arad, Calafat, Sulina, Turnu Severin, Bacău, Neamț, Cluj, Bistrița, Satu Mare, Timișoara, etc.

Italienii pot fi astfel întâlniți în marile aglomerări urbane ca: antreprenori, unde au participat la construirea unor mari și impunătoare edificii în București, Ploiești, Câmpulung- Muscel, Craiova, Galați, Iași, Sinaia, Timișoara, Târgoviște, Pitești, Sibiu, Brașov și alte localități. Au lucrat la drumuri și poduri, șosele, căi ferate, aducțiuni de apă, viaducte, dar și fântâni, biserici, monumente funerare, bănci, școli. Mărturie stau: spitalul Colțea și multele mozaicuri de la Palatul Cotroceni, Casa de Economii și Cercul Militar din București, podul de la Cernavodă, calea ferată Brașov-București, Liceul Dinicu Golescu și biserica Flamandă - Câmpulung Muscel, catedralele din Craiova și Galați...

O categorie aparte în cadrul minorității italiene din România o constituie comercianții. Pentru aceștia, România a însemnat o bună piață de lucru în toate timpurile. Îi întâlnim mai ales în porturile de la Dunăre și Marea Neagră. La Constanța, în porturile Galați și Brăila au format comunități care există și azi. Dovadă a mărimii și importanței acestor comunități stau consulatele italiene care au funcționat la Constanța, Galați și Brăila, dar și impunătoarele edificii unde se întâlneau membrii comunităților, numite "Casa Italia". Frumos scria despre italienii din Valea Jiului, în cartea sa "Istorie din viața etnicilor italieni în România", Modesto Gino Ferrarini: " Există un nucleu de italieni - tot de 24 de karate ca și celelalte - în Valea Jiului, urmașii unor constructori, specialiști în construcții de tunele, viaducte, ba chiar și cioplitori de piatră, veniți din Belluno". Să nu uităm nici de italienii care au lucrat în minele din Tg. Ocna, județul Bacău sau din Valea Jiului.

Asociația Italianilor din România - RO.AS.IT. încearcă să unească sub aceeași "umbrelă" toată această diversitate de comunități, grupuri și individualități. Unitate în diversitate, întrucât italienii din România provin din diverse regiuni ale Italiei, dar cei mai mulți din partea de nord, din Friuli-Venezia Giulia, Emilia-Romagna, Trento și Belluno. Aceștia, mai ales, au sosit și trăiesc în grupuri etnice compacte și își spun: bellunezi, friulani, trentini sau romagnoli. Răzleț întâlnim italieni din Genova, Napoli, Bari, Milano și chiar din Sicilia.

Asociația urmărește să angreneze un număr mare de membri în activități diverse pentru menținerea și promovarea identității naționale, a tradițiilor specifice, a limbii și a culturii. O latură importantă a preocupărilor sale, o constituie culegerea de date, documente și dovezi materiale ale existenței, continuității și implicării acestei etnii în viața românească. Ca minoritate recunoscută oficial, italienii din România au un loc asigurat în Camera Deputaților.

LIMBA IDIȘ

Idiș este un dialect sudic al limbii germane, vorbit de aproximativ 3.000.000 de evrei în toată lumea, cu o concentrație mai mare în Europa Centrală și Europa de Est. Limba s-a format în Europa Centrală între secolul al XI-lea și secolul al XIV-lea, desprinzându-se din graiurile meridionale ale germanei din faza *Mittelhochdeutsch*.

Primele urme scrise ale limbii idiș occidentale provin din anul 1272, sub forma unei dedicații într-o carte de rugăciuni și a unui glosar pe marginea unui manuscris al Bibliei, cu influențe slave, în special din limba poloneză.

După 1800 au început emigrări masive spre Statele Unite ale Americii, Palestina și America de Sud, unde s-a exportat și limba idiș. Graiurile contemporane sunt rezultatul unor procese de adopție și respingere de termeni, dintr-o anumită limbă, de inovații fonologice, de modificări semantice și de mutații morfologice și sintactice.

Componentele limbii idiș, ca limbă de fuziune lingvistică (germană *Schmelzsprache*) sunt:

- **Componenta germană:** constituie circa 80% din lexic și din sintaxă. Conține în special termeni legați de viața de toate zilele și de afaceri.

- **Componenta ebraică-aramaică:** constituie circa 20%, dar acest lexic provine din sfera religioasă, înțelepciunea evreiască și domenii conexe. Se numește *loshn qoydesh*, adică limba sacră.
 - **Componenta romanică:** provenită din perioada în care comunitățile evreiești erau stabilite pe teritoriul Franței de astăzi (înainte de anul 800). O parte din lexicul romanic reprezintă împrumuturi din limba italiană. Se numește *Laaz*, de la numele unui vechi dialect francez.
 - **Componenta slavă:** conține în special cuvinte privind casa și familia. Se numește *knaanic*. Majoritatea acestor cuvinte au ca sursă limba bielorusă, limba ucraineană (1500-1600) și limba poloneză (1700-1800).
- Limba idiș este scrisă în alfabetul ebraic.

Evreii din România

La jumătatea *secolului al XVI* este atestată prima comunitate evreiască în București, formată în principal din evrei sefarzi care au venit din Constantinopol, Salonic și alte părți din regiunea Balcanilor. În Moldova, evreii askenazi au venit dinspre nord și vest, formând importante legături comerciale între Polonia și Imperiul Otoman. Constituția de la 1923, a „României Mari,” acorda cetățenia evreilor români care nu aveau nici o alta cetățenie.

La recensământul din anul 1930 au fost înregistrați în Regatul României 518.754 de vorbitori de idiș ca limbă maternă, reprezentând 2,9% din totalul populației României. Pe provincii, cel mai ridicat procentaj de vorbitori de idiș a fost consemnat în Bucovina (8,7% din totalul populației), urmat de Basarabia (7,0%), Moldova (4,5%), Crișana-Maramureș (4,2%) și Transilvania (1,6%). În Transilvania și Banat majoritatea evreilor erau vorbitori de maghiară sau germană ca limbă maternă. În Vechiul Regat majoritatea evreilor erau vorbitori de română ca limbă maternă.

Conform ultimului recensământ, în România trăiesc aprox. 5800 persoane care s-au declarat etnici evrei. Limba idiș mai este vorbită doar de o parte a membrilor acestei minorități – 951 persoane. În schimb, cultura în limba idiș reprezintă un patrimoniu valoros.

Reprezentarea minorității în viața publică este asigurată de Federația Comunităților Evreiești din România, care reunește 38 de comunități, aflate în toate zonele țării. Cea mai numeroasă comunitate se află în București – peste 3500 persoane.

LIMBA MACEDONEANĂ

Limba macedoneană este o limbă indo-europeană, membră a grupului sudic al limbilor slave, înrudită îndeaproape cu limba bulgară. Macedoneana este răspândită mai ales în Republica Macedonia. Mai este vorbită în Canada, Grecia, Albania, Serbia, Australia și SUA, având un număr total de vorbitori estimat la 2 milioane. Limba macedoneană folosește alfabetul chirilic.

15% din vocabularul macedonenei nu corespunde vocabularului limbii bulgare, iar diferențele au apărut din cauza împrumuturilor din sârbă primite după anul 1913, atunci când cea mai mare parte a Macedoniei a intrat în componența statului sârb (ulterior Iugoslavia), desprinzându-se de acesta abia în 1991.

Chiar și astăzi nu există un consens între lingviști cu privire la limba macedoneană. Unii lingviști bulgari consideră macedoneana ca fiind dialectul sud-vestic din cadrul arealului lingvistic bulgar. Diferențele dintre bulgara literară și macedoneană survin, printre altele, din cauza faptului că la baza limbii literare bulgare stau dialectele bulgărești estice (din zona Mării Negre). Astfel, graiurile și dialectele vorbite de populația din vestul Bulgariei (inclusiv din Sofia, capitala țării) sunt mai apropiate de limba macedoneană (dialectul macedonean) decât de bulgara literară.

Macedonenii din România

În România, la recensământul din anul 2002 s-au declarat 731 persoane drept macedoneni, din care 588 persoane au declarat că limba lor maternă este macedoneana.

După Războiul Civil Grec (1946-1949), câteva mii de macedoneni din nordul Greciei s-au refugiat în România. Cei mai mulți dintre ei s-au întors în ultimele decenii în Grecia.

Macedonenii sunt reprezentați de Asociația Macedonenilor din România, organizație înființată în anul 2000. Sunt răspândiți pe întreg teritoriul României, în București, Craiova, Băilești, Urzicuța, Timișoara, Constanța, Cluj, Giurgiu, Buzău, Neamț, Iași etc. Sunt reprezentați de un deputat în Parlament.

LIMBA POLONEZĂ

Limba poloneză este o limbă slavă de vest, vorbită de aproximativ 42,5 milioane de persoane în întreaga lume, în principal în Polonia. Precedată de rusă și urmată de ucraineană, este cea de-a doua limbă slavă după numărul vorbitorilor.

Astăzi, limba poloneză este limba oficială în Polonia, unde este folosită de 37-38 milioane de vorbitori nativi. Mulți vorbitori locuiesc și în părțile vestice ale Belarusului și ale Ucrainei, precum și în Lituania estică, în special în jurul orașului Vilnius. Din cauza emigrației din Polonia, se găsesc milioane de vorbitori în multe țări, cum ar fi Australia, Brazilia, Canada, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii.

Poloneza este principala reprezentantă a limbilor lehitice, ramură a limbilor slave de vest. S-a dezvoltat pe teritoriul Poloniei actuale în principal din dialectele și graiurile slave vorbite în Polonia Mare și Polonia Mică. Lexicul este în mare parte comun cu cel al limbilor slave învecinate, în special slovacă (ruda cea mai apropiată), cehă, bielorusă și ucraineană.

Polonia este una dintre cele mai omogene țări europene în ceea ce privește limba maternă a locuitorilor. Aproximativ 98% din locuitorii statului declară poloneza ca limbă maternă. După cel de-al Doilea Război Mondial, teritorii care au aparținut Poloniei au fost anexate de Uniunea Sovietică, dar în acestea a rămas o populație poloneză numeroasă, care nu a vrut sau nu a putut să migreze spre Polonia postbelică, astfel încât și astăzi în Lituania, Belarus și Ucraina există comunități mari de polonezi.

În Lituania, 195.016 locuitori au declarat poloneza ca limbă maternă. 26% din populația județului Vilnius, conform recensământului din 2001, folosește poloneza acasă ca prima limbă.

În Ucraina, poloneza este mai mult vorbită în orașul și regiunea Liov și în Luțk. Liovul este și în prezent important pentru polonezi din punct de vedere istoric, iar

majoritatea etnicilor polonezi din Ucraina trăiesc în acest oraș. Conform recensământului din 2001, 18.660 din cei 144.130 de polonezi din Ucraina vorbesc poloneza acasă.

În Belarus există o minoritate poloneză mare, dar din cauza neînțelegerilor dintre cele două state, condițiile pentru promovarea și cultivarea tradițiilor sunt defavorabile. Comunitatea poloneză din Belarus se concentrează în apropiere de Hrodna și Brest.

După al Doilea Război Mondial, limba poloneză a devenit mai omogenă, în parte din cauza generalizării învățământului, dar mai ales datorită migrației masive a milioane de cetățeni polonezi din partea estică spre cea vestică, după schimbările teritoriale care au avut loc.

Există unele diferențe între dialectele și graiurile poloneze, dar ele sunt foarte mici și înțelegerea dintre vorbitorii acestora nu prezintă niciun fel de probleme. Cele mai bine păstrate dialecte sunt: cel velicopolon, cel malopolon, cel mazovian și cel silezian (uneori considerat ca limbă aparte). Limba cașubiană, care este vorbită în părțile nordice ale statului (voievodatul Pomerania) și are statut de limbă auxiliară, nu este un dialect polonez, ci face parte din sistemul dialectelor pomeraniene, fiind unica rămășiță a acestei limbi. Graiul goralilor, aparținător dialectului malopolon, are unele influențe din cultura ciobanilor vlahi. Diferențele dintre dialecte și limba standard apar în principal în plan fonetic.

Polonezii din România

Comunitatea poloneză din România este răspândită în nordul țării, în special în județul Suceava. 15.804 persoane de etnie poloneză au fost înregistrate la recensământul din anul 1930. Conform datelor recensământului din martie 2002 în România trăiau 3.559 de cetățeni de etnie poloneză, dintre care 2.609 în județul Suceava.

Contactele dintre polonezi și români datează încă de la mijlocul sec. XIV, moment care coincide cu întemeierea Moldovei dar și cu anexarea ținutului Haliciului de către regele polon Kazimir cel Mare. Vecinătatea a dus la stabilirea unor intense legături politice, economice și culturale între polonezi și moldoveni, apoi transilvăneni, legături care vor fi întărite în mod firesc și prin relații de rudenie. Astfel Lațcu, fiul lui Bogdan I s-a căsătorit cu Malgorzata, sora regelui polon Jagiello, inaugurând un lung șir de alianțe

familiale între cele două popoare. Aceasta duce la un transfer de populație lesne de înțeles dacă ne gândim că, prin căsătorii mixte, polonii încep să dețină posesiuni pe teritoriul Moldovei, iar moldovenii pe cel al Poloniei.

În Valea Jiului prezența minorității polone își are rădăcinile în însăși istoria mineritului de pe aceste meleaguri, fiind semnalată încă din 1760, la începuturile exploatării cărbunelui la suprafață. În perioada 1830-1840, un grup masiv de polonezi, din care cei mai mulți proveneau din zone carbonifere (Silezia), s-a stabilit în zona orașelor Petrila și Lupeni, unde s-a conturat o comunitate compactă, bine organizată.

În Bucovina, prezența poloneză este legată de extracția de sare. Încă din 1791 câteva zeci de familii polone s-au stabilit în nordul Moldovei, înființând satul Cacica.

Reprezentarea comunității poloneze în viața publică este asigurată de Uniunea Polonezilor din România, care reunește paisprezece filiale. Sediul central se află la Suceava. Uniunea are un deputat în Parlamentul României.

LIMBA ROMANI

Limba romani (numită și rroman sau țigănească) este limba vorbită de romi. Limba face parte din ramura indo-ariană a limbilor indo-europene, fiind similară cu limbi precum punjaba și hindi.

În toată lumea sunt aproximativ 4,8 milioane de vorbitori de romani, țara cu cei mai mulți vorbitori fiind România (273.500 de persoane), urmată de Slovacia (253.943). Alte țări unde numărul de vorbitori este peste 100.000 sunt Cehia, Bulgaria și Ungaria. În termeni de procente din populația țărilor, Slovacia este pe primul loc cu 4,8% populație vorbitoare de limbă romani; România este pe locul 6, cu 1,2%.

În funcție de țara în care s-au stabilit populațiile de romi, limba vorbită a împrumutat cuvinte din limbile dominante în regiunile respective. Dialectele limbii romani s-au diferențiat mult unele de altele, înțelegerea reciprocă nefiind totdeauna posibilă între vorbitori ai unor dialecte diferite.

În unele țări, precum România, Suedia sau Serbia s-au făcut eforturi de standardizare a limbii romani. În România, eforturile de standardizare sunt în primul rând

rezultatul muncii profesorului Gheorghe Sarău, care a alcătuit o variantă purificată a limbii romani, folosită acum în învățământ.

După 1989 a avut loc în România o adevărată explozie a mișcării romilor și a limbii romani. Dacă la început puțini romi vorbeau limba romani, în prezent aceasta se studiază în școli și la universități, este utilizată în cultură și în mass media, ca și celelalte limbi ale minorităților naționale.

Romii din România

Romii din România (*roma* în limba romani) constituie unul dintre grupurile etnice minoritare cele mai mari din România. Conform recensământului din 2002, aceștia numărau 535.140 de persoane sau 2,5% din totalul populației, fiind al doilea grup etnic minoritar din România după cel maghiar. Romii sunt concentrați cu precădere în Transilvania, Crișana, Muntenia și Oltenia. În Maramureș, Bucovina, Banat, Dobrogea și Moldova ponderea romilor este sub media țării.

Prima atestare documentară a romilor de pe teritoriul României actuale datează din anul 1385, când domnitorul Țării Românești, Dan I, dăruiește Mănăstirii Tismana posesiunile care aparținuseră mai înainte Mănăstirii Vodița de lângă Turnu Severin, posesiuni primite de la unchiul său Vladislav I, între care și 40 de sălașe de “ațigani”.

În secolul XIX, sub influența ideilor liberale ale revoluției de la 1848, toți oamenii au fost declarați liberi și egali, robia romilor fiind definitiv abolită în 1856.

Pe lângă numeroase practici păgâne, romii au adoptat în general religia populației majoritare. Astfel, în conformitate cu religia predominantă a României, majoritatea romilor sunt creștini ortodocși. În ultimele două decenii au existat multe cazuri în care romi ortodocși s-au convertit la diverse culte neoprotestante (totuși, majoritatea enoriașilor acestor comunități religioase nu sunt etnici romi, ci români). În localitățile cu o populație predominant maghiară (în estul și nordul Transilvaniei), romii sunt fie romano-catolici, fie reformați (în funcție de confesiunea maghiarilor). De asemenea, în unele sate care dețin (sau au deținut) o populație săsească există mici comunități de romi luterani (de ex. la Uila). O bună parte a romilor din Dobrogea sunt musulmani (aprox. 1% din totalul romilor din România).

Romii sunt prezenți în societatea civilă prin numeroase organizații neguvernamentale. Una dintre organizații – Partida Romilor *Pro Europa* – cu sediul la București, a obținut dreptul de reprezentare parlamentară a etniei și dispune de un loc de deputat.

LIMBA RUTEANĂ

Limba carpto-rutenilor este una est-slavă, influențată de vocabularul limbilor poloneză, slovacă și maghiară. Alfabetul utilizat pentru scriere este alfabetul chirilic. Primele publicații sunt în ruteana ancestrală sau slavona folosită în limba liturgică din predicile bisericesti.

În secolele al XIX-lea și al XX-lea s-a trecut treptat la limba rusă și cea ucraineană. După 1948 au apărut două orientări în afirmarea identității naționale: ruteană și ucraineană. Prima orientare, cea ruteană, îi distingea pe ruteni ca entitate națională distinctă. Cea de-a doua susținea că sunt ucraineni și că nu există naționalitate ruteană de sine-stătătoare.

După 1989 sentimentul național rutean a renăscut. În Slovacia și Polonia se depun eforturi de folosire a limbii literare rutene în educație dar și în publicații. În Vojvodina această limbă a fost folosită neîntrerupt în școli și publicații încă din prima decadă a secolului al XX-lea. În noiembrie 1992 s-a desfășurat primul Congres al limbii rutene, care a reunit peste 50 de scriitori de limbă ruteană, jurnaliști și oameni de cultură din Ucraina, Slovacia, Polonia, Ungaria și Iugoslavia. Au apărut în 1994 un Îndrumar ortografic rutean, un dicționar de terminologie lingvistică ruteano-ruso-ucraineano-slovaco-polonez și un dicționar ortografic al limbii rutene. Acestea, împreună cu un abecedar și un vocabular, au constituit bazele noilor norme gramaticale ale limbii rutene.

Tradiția literară a rutenilor se manifestă distinct începând cu secolul al XVIII-lea, când apar scrieri în ruteană, slavona liturgică, rusă și ucraineană. Astăzi, practic în fiecare țară în care trăiesc ruteni există reviste, ziare și cărți în această limbă.

Rutenii din România

Conform ultimului recensământ, minoritatea ruteană este una din cele mai restrânse numeric. Reprezentarea comunității în viața publică este asigurată de Uniunea Culturală a Rutenilor din România, care are sediul central la Deva. Uniunea are un deputat în Parlamentul României.

LIMBA TĂTARĂ

Limba tătară crimeeană, numită și crimeeană, este limba tătarilor crimeeni și este vorbită în Crimeea, în țările fostei Uniuni Sovietice și în diaspora tătarilor crimeeni din Turcia, România și Bulgaria.

În zilele noastre, peste 260.000 de tătari crimeeni trăiesc în Crimeea, iar aproximativ 150.000 mai trăiesc în Asia Centrală, în special în Uzbekistan. După unele estimări, 5 milioane de tătari crimeeni trăiesc în Turcia, fiind descendenți ai tătarilor care au emigrat în Imperiului Otoman în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Există comunități mici tătarăști în România (24.000 persoane), Bulgaria (3.000), Polonia, Finlanda și Statele Unite. Fiecare dintre cele trei grupuri etnice ale tătarilor crimeeni își are propriul dialect.

Asupra originii etnice a tătarilor, în lucrările de specialitate de până azi (de istorie, de etnografie, de geografie, de lingvistică), părerile sunt împărțite: unii susțin originea mongolă, iar alții originea turcă a tătarilor. Oricare ar fi concluziile, tătarii au existat în istorie ca o entitate distinctă și și-au dovedit aceasta identitate prin realizări memorabile.

Cea mai veche atestare documentară, cunoscută până acum, a numelui tătar este din anul 732. În inscripția de pe piatra tombală ridicată în acel an pentru kaganul Köktürk (Imperiul turcilor celesti) Kultighin sunt menționați de trei ori "treizeci de tătari" (Otuz tatar), care pare a fi o confederație de triburi. Pe piatra de mormânt a lui Bilge Kagan (tot din imperiul Köktürk), ridicată în același loc din nordul Mongoliei de astăzi, în anul 735, se pomenește și de confederația celor "noua tătari" (Tokuz tatar). Este de la sine înțeles faptul ca tătarii nu au apărut atunci; existența lor trebuie să fie mult mai veche. De

altminteri, contextul în care ei sunt menționați evoca perioada domniei kaganului Istemi (552-576), din același stat Köktürk.

Tătarii sunt pomeniți și în inscripțiile uigure de la jumătatea secolului al VIII-lea, când sunt relatate luptele purtate de uiguri, în anii 743, 747 și 750, pe malurile râului Selenga, cu coaliția formată din confederațiile celor " nouă tătari" și " opt oguzi" .

Tătara aparține uneia din cele mai bogate familii de limbi din Asia, familia limbilor uralo-altaice. Grupul de limbi altaice cuprinde limbile turcice, mongole și tunguso-manciuriene. Alături de vechea limbă literară a Hoardei de Aur și baskiră, tătara face parte din subramura kâpceako-bulgară aparținătoare limbilor turcice.

Din punct de vedere tipologic, Wilhelm von Humbolt încadrează limba tătară în grupul limbilor aglutinante, deoarece sistemul sau morfologic este bazat pe aglutinare, la rădăcină înșirându-se unul după altul diferite afixe pentru a arăta valorile gramaticale.

Tătarii din România

Una din primele mențiuni ale prezenței tătare în Dobrogea o găsim într-un document din timpul sultanului otoman Mahomed II și se referă la epoca lui Genghis (m. 1229), când șefului tătar Ebruz-ata i-a fost dăruit un domeniu în zonă. De numele lui Berke, urmașul lui Batu, sunt legate două evenimente importante: colonizarea în Dobrogea a câtorva mii de turci selgiucizi între 1262-1263, ceea ce arată ca prezența tătară nu era numeroasă, și islamizarea Hoardei de Aur la confesiunea sunnită. Consolidarea prezenței tătare în nordul Dobrogei, în apropierea centrului crimeean al stăpânirii tătare, este o realitate la sfârșitul secolului XIII sau începutul secolului XIV. Din această perioadă datează un tezaur numismatic cu peste 23 000 de monede de argint emise de trei hani, descoperit în 1962 lângă Mihai Kogalniceanu (Tulcea). Este perioada când cronicile musulmane înregistrează așezarea urmașilor vestitului prinț Nogai într-o zonă cu centrul la Isaccea. Celebrul călător musulman Ibn Batuta, care a trecut prin Dobrogea pe la 1330-1331, completează în mod sugestiv imaginea de ansamblu a așezării și a prezenței tătarilor în Dobrogea secolelor XIII-XIV: "orașul Baba Saltık este cel din urmă pe care-l stăpânesc tătarii. Intre el și începutul Impăratiei grecești (bizantine) sunt 18 zile de mers într-un pustiu lipsit în întregime de oameni".

La mijlocul secolului XIV sub presiunea poloneză, maghiară, munteană și moldoveană, Hoarda de Aur pierde controlul asupra Dobrogei. De situație vor profita însă otomanii, care vor cuceri regiunea la sfârșitul secolului XIV-lea. Din acest moment, pentru cinci secole, Dobrogea va deveni un teritoriu în care se vor împleti destinele celor două populații înrudite.

După ce Hanatul Crimeii, un rest al Hoardei de Aur, a fost anexat de Rusia în 1783, mulți tătari au migrat în valuri succesive în Imperiul Otoman. Aici, în Dobrogea, ei au conferit o nouă dimensiune civilizației de stepă care le era specifică.

Idiomul tătar, caracterizat în primele sale decenii de existență pe teritoriul dobrogean prin conservatorism, capătă o tot mai largă deschidere față de influențele limbii române care afectează aproape toate compartimentele: fonetic, morfologic, lexical, sintactic.

O primă evaluare a numărului tătarilor din Dobrogea imediat după războiul de independență a fost făcută de Ubcini. Rezultatul său, din anul 1879, este imprecis deoarece tătarii erau incluși împreună cu turcii în grupa musulmanilor. Oricum, în acel moment existau în Dobrogea românească 134 000 de musulmani. Prima evaluare precisă a numărului tătarilor dobrogeni datează din 1911, când sunt înregistrați 25 086, respectiv 7,3% din populația provinciei.

După unirea Dobrogei cu România, în 1878, a început o nouă epocă pentru tătari, creându-se instituții de instrucție publică, de cultură națională și de cult islamic. Între acestea, Seminarul Musulman a funcționat inițial la Babadag și a fost transferat, în 1901, la Medgidia. De asemenea, Revista "Emel" ("Idealul") a însemnat, pentru perioada interbelică, o veritabilă școală renaștentistă, răspândind în rândul tătarilor ideile generoase ale marelui umanist tătar crimeean Ismail Gasprinski și ale poetului național Tatar Mehmet Niyazi.

Tătarii dobrogeni au creat o cultură proprie inspirată din istorie și tradiții. Între altele, sărbătorile naționale - "Nawrez" și "Kidirlez", precum și cele religioase - "Kurban Bayrami" și "Ramazan Bayrami", cu largă răspândire în lumea turco-tătară, se află printre temele de primă însemnătate.

În prezent, în România, conform datelor oficiale ale ultimului recensământ, trăiesc 24.469 de tătari, însă organizațiile acestora estimează un număr mai mare de persoane.

Comunitatea este reprezentată în viața publică de Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani, cu sediul la Constanța, o organizație etno-confesională care și-a propus să militeze pentru "propășirea neamului tăăresc prin renașterea spiritualității specifice" reluând legăturile cu tătarii din Crimeea și din alte țări.

În ultimii 20 ani s-a organizat o rețea de grupe de elevi care urmează cursuri de limba turcă literară și de religie islamică. Uniunea s-a preocupat însă și de elaborarea unei strategii vizând impulsivarea culturii și tradițiilor etniei tătare. În domeniul lingvistic, un reper important l-a constituit apariția în 1996 a "Dicționarului tătar - turc - român", care cuprinde 10 500 cuvinte, realizat de Kerim Altay.

Uniunea Tătară editează cărți ale autorilor clasici și contemporani, precum și două periodice lunare: "Karadeniz" ("Marea Neagră") și "Cas" (Tânărul). Au luat ființă ansambluri artistice la Valu lui Traian, Constanța, Medgidia, Mangalia, Mihail Kogalniceanu etc

B. CELE 10 LIMBI CARE BENEFICIAZĂ DE PROTECȚIE SPORITĂ (bulgară, cehă, croată, germană, maghiară, rusă, sârbă, slovacă, turcă, ucraineană)

LIMBA BULGARĂ

Limba bulgară este o limbă indo-europeană, membră a ramurii sudice a limbilor slave, împreună cu macedoneana, sârbo-croata și slovena. Limba bulgară este foarte asemănătoare cu limba macedoneană. Mulți lingviști consideră că aceasta ar fi de fapt numai o formă scrisă a dialectelor bulgărești sud-vestice (pe când limba bulgărească standardizată a fost alcătuită pe baza dialectelor de la Marea Neagră). Limba bulgară face parte din uniunea lingvistică balcanică. Primul lingvist care a observat similaritățile între limbile balcanice care aparțin unor familii diferite a fost lingvistul sloven Jernej Kopitar

în 1829, dar abia în anii 1920 și 1930 o teorie lingvistică a fost dezvoltată, prin contribuțiile lui Gustav Weigand și Kristian Sandfeld-Jensen (*Linguistique balkanique*, 1930).

Denumirea "Uniunea lingvistică balcanică" a fost utilizată pentru prima dată de lingvistul român Alexandru Rosetti în 1958. Theodor Capidan a afirmat că structura limbilor balcanice ar putea fi redusă la o limbă standard, "tipic balcanică".

Bulgara este limba oficială în Bulgaria, mai fiind vorbită de comunități din Republica Macedonia, Canada, Grecia, Ungaria, Israel, Republica Moldova, România, Serbia, Turcia, Ucraina și SUA. Numărul total de vorbitori este estimat la 9 milioane. Limba bulgară folosește alfabetul chirilic, dar există și un alfabet latin pentru respectarea unor norme standard internaționale.

Bulgarii din România

Bulgarii din România trăiesc în 3 regiuni, prezența acestei populații fiind legată de o istorie și origine diferită:

- **1) Banat.** Locuiesc predominant în Banatul românesc. Religia lor este romano-catolică și se trag dintr-un grup de pauliceni din nordul și nord-vestul Bulgariei (din împrejurimile Nicopole, Kiprovet, Svishtov). Bulgarii bănățeni locuiesc în această regiune din secolul XVII și vorbesc o limbă aparte, o formă codificată a dialectului bulgar oriental, cu influențe lexicale din germană, maghiară, română și sârbo-croată. Statisticile oficiale românești arată că în Banat locuiesc 6.500 de etnici bulgari.
- **2) Muntenia și Oltenia**, unde sunt denumiți "sârbi". Toți "sârbii" din sudul României sunt de fapt bulgari. Ei nu beneficiază de învățământ sau liturghie în limba maternă și sunt din această cauză într-un puternic proces de pierdere a tradițiilor. Sunt descendenții bulgarilor care s-au refugiat de opreliștea otomană începând cu secolul XV până în secolul XIX. În prima jumătate a sec. XX li s-au mai adăugat bulgarii veniți aici din motive sociale și economice.
- **3) Dobrogea de Nord:** Majoritatea au părăsit România în 1940 în urma schimbului de populație cu Bulgaria stabilit la tratatul de la Craiova; azi mai

trăiesc acolo doar câteva sute de bulgari. Aceasta este cea mai veche comunitate bulgărească din România, prezența ei datând încă din secolul VII.

- **4) Transilvania:** Bulgarii colonizați în evul mediu în Transilvania au fost asimilați de-a lungul timpului, păstrându-se doar toponimul *Șchei*, precum și unele tradiții și obiceiuri legate de viața lor.

Uniunea Bulgară din Banat – România, cu sediul la Timișoara, este organizația care a obținut un loc de deputat în Parlamentul României, reprezentând oficial minoritatea bulgară.

LIMBA CEHĂ

Limba cehă este o limbă din grupul limbilor slave de vest. Ceha este vorbită de aproximativ 12 milioane de oameni, majoritatea în Republica Cehă și țările vecine, dar și în țări cu un număr mare de imigranți cehi, în special în Statele Unite, cu aproximativ 1,5 milioane de vorbitori, și Canada.

Ceha este foarte asemănătoare cu slovacă (unii lingviști consideră că ar fi aceeași limbă) și cu poloneza și este scrisă cu ajutorul alfabetului latin, îmbogățit cu diacritice, háček č și corona: ů. Texte scrise în limba cehă datează încă din secolul XI.

Ceha a devenit limbă standard în Republica Cehă în cursul secolului XVI, fiind bazată fiind pe dialectul praghez.

Limba cehă este limba oficială și națională în Republica Cehă. Se mai vorbește în Slovacia, aproape de frontieră, în Polonia, în principal în voievodatul Silezia, în Germania.

Cehii din România

Cehii sunt o minoritate etnică din România, numărând 3.938 de persoane, conform recensământului din 2002. Majoritatea cehilor din România trăiesc în sud-vestul țării, aproximativ 60% dintre ei în județul Caraș-Severin, unde alcătuiesc 0,7% din populație.

Ca minoritate etnică recunoscută oficial, cehii din România au un loc asigurat în Camera Deputaților. Împreună cu etnicii slovaci acționează prin intermediul Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România, cu sediul la Nădlac.

În limba română ei sunt numiți de către localnici "pemi", un termen care derivă din "boemi" sau "boemieni".

Localități cunoscute cu concentrări de cehi sunt, între altele: Dubova, Mehedinți - 40,70%, Gârnic, Caraș-Severin -- 33,46%, Coronini, Caraș-Severin -- 27,36%, Berzasca, Caraș-Severin -- 14,24% etc.

LIMBA CROATĂ

Limba croată este o limbă indo-europeană din ramura limbilor slave, grupul limbilor slave de sud, subgrupul occidental al acestora, vorbită de croați. Din punctul de vedere al sociolingvisticii, este în același timp una din variantele limbii *abstand* comune sârbilor, croaților, bosniacilor și muntenegrenilor, denumită tradițional prin termenul „limba sârbocroată”, și o limbă *ausbau* cu propriul său standard. Croata este limbă oficială în Croația, în Bosnia și Herțegovina, în Serbia (Voivodina) și în Muntenegru. O vorbesc și minoritățile naționale croate din țările învecinate, precum și emigranți croați în Europa Occidentală, America de Nord, America de Sud și Australia.

Dialectele limbii croate se disting după forma pronumelui interogativ referitor la subiectul nume de lucru: *što – kaj – ča* ‘ce’. Prin urmare sunt trei dialecte:

- dialectul **štokavian** (*štokavski*), vorbit în cea mai mare parte a Croației (57%) și de către croații din Bosnia și Herțegovina;
- dialectul **kajkavian** (*kajkavski*), în nord-vestul Croației (31%), în principal la Zagreb și în împrejurimi;
- dialectul **čakavian** (*čakavski*), în sud-vestul Croației (12%), în principal la Rijeka, în Istria și în toate insulele.

Există și o stratificare supradialectală după modul în care a evoluat sunetul *ě* din limba slavă veche, notat cu litera **ѣ** (numită „iat”). Pronunțarea acesteia determină în limba croată:

- grupul de graiuri **(i)jekaviene** (*(i)jekavski*), în care „iat” a evoluat în *je*, în unele cuvinte (*čovjek* ‘om’) și în *ije*, în alte cuvinte (*rijeka* ‘râu’). Sunt vorbite în unele părți din Croația (7-10%), în principal la Dubrovnik și în cea mai mare parte a Bosniei și Herțegovinei.
- grupul de graiuri **ekaviene** (*ekavski*), în care „iat” a devenit *e* (*čovjek*, *reka*). Se vorbesc în unele părți din Croația, în principal la Zagreb și în împrejurimi.
- grupul de graiuri **ikaviene** (*ikavski*), în care „iat” a evoluat în *i* (*čovik*, *rika*). Sunt răspândite în cea mai mare parte a Croației (64 %), în principal la Split, Šibenik, Zadar, Lika, Ogulin și în unele părți din Bosnia și Herțegovina.

Limba croată standard se bazează pe dialectul ștokavian cu pronunțare (i)jekaviană de la Dubrovnik.

Croații erau singurii catolici din Europa care erau scutiți de a folosi limba latină ca limbă liturgică și alfabetul latin.

De-a lungul istoriei au existat apropieri și diferențieri ale limbii croate de limba sârbă. În Iugoslavia comunistă, promovarea limbii sârbocroate și încercările de a estompa diferențele dintre sârbă și croată devin componente ale politicii lingvistice oficiale, acceptată și de comuniștii croați, după cum reiese din „Acordul de la Novi Sad” (1954). Semnat de 25 de lingviști și scriitori, 18 sârbi și șapte croați, în acesta se stipula că limba comună a sârbilor, croaților, muntenegrenilor și bosniacilor este sârbocroata, care se poate numi și croatosârbă, cu două variante literare, sârbă și croată. S-a decis totodată și redactarea unui dicționar unic.

În urma relativei liberalizări a regimului în anii ’60, se manifestă nemulțumirea intelectualilor croați cauzată de dominația variantei sârbe a limbii în instituțiile de stat. În 1967, șapte lingviști și scriitori croați redactează „Declarația despre situația și denumirea limbii literare croate”, în care se cere egalitatea în drepturi nu a trei, ci a patru limbi din Iugoslavia: slovena, croata, sârba și macedoneana, și încetarea dominației limbii sârbe pe plan statal și în instituțiile federale. În anii ’70 (epocă numită „Primăvara croată”), limba literară croată este declarată entitate aparte.

Odată cu independența Croației, proclamată în 1991, se accentuează tendința de separare a limbii croate de cea sârbă, prin „purificarea” ei de „sârbisme” și

„internaționalisme”, evitarea împrumuturilor, reintroducerea unor cuvinte croate ieșite din uz și crearea de cuvinte noi cu bază slavă.

Croații în România

Croații sunt o minoritate etnică din România, numărând 6.786 persoane la recensământul din 2002. Croații trăiesc în general în sud-vestul țării, mai ales în Județul Caraș-Severin. Croații formează majoritatea în două localități: comunele Carașova și Lupac. În acestea limba croată este limbă recunoscută oficial, având indicatoare, educație și acces la justiție și administrația publică în limba croată, alături de română. Croații beneficiază în România de toate drepturile specifice unei minorități etnice recunoscute, inclusiv de un loc în Camera Deputaților.

La recensământul din 2002, 207 persoane din comunitate s-au declarat carașoveni (în 1992 s-au declarat 2.775 persoane). Majoritatea carașovenilor preferă astăzi să se declare "croați". Carașovenii sunt un grup etnic de origine slavă, vorbitori al dialectului slav meridional torlac și nativi în Carașova și alte localități apropiate din județul Caraș-Severin.

LIMBA GERMANĂ

Limba germană aparține grupului vestic al limbilor germanice. Formează împreună cu neerlandeza un continuum dialectal.

Limba germană este vorbită ca limbă maternă de majoritatea populației în Germania, Austria, Elveția, Luxemburg și Liechtenstein, în estul Belgiei, precum și în regiunea Schleswig de Nord (*Nordschleswig*) din sudul Danemarcei, în regiunea autonomă Tirolul de Sud (*Südtirol*) din nordul Italiei, în voievodatul Opole al Poloniei și în regiunile Alsacia (*Elsaß*) și Lorena (*Lothringen*) din Franța. De asemenea, germana e vorbită ca limbă maternă de 45 000 de persoane în Cehia (mai ales în regiunea istorico-geografică Egerland) și de cca 110 000 de persoane în Ungaria (cu precădere în regiunea istorico-geografică Dunantul, fiind folosită ca limbă oficială locală în orașul Sopron). În România, limba germană este vorbită de circa 60 000 de persoane.

Dialectele care au trecut prin cea de a doua schimbare a vocalelor germane în Evul Mediu sunt considerate membre ale limbii germane.

Din motive de izolare geografică (munți înalți, păduri întinse) și din motive economice (rutele comerciale erau de obicei de-a lungul râurilor), limba germană a avut inițial o multitudine de dialecte care s-au dezvoltat aproape independent. Din cauză că pe teritoriul Germaniei de azi au existat multe state mici, nu a existat pentru mult timp nici o forță care să acționeze pentru unificarea sau standardizarea germanei. Printre primele evenimente care au dus spre standardizare se numără traducerea Bibliei de către Martin Luther (Noul Testament în 1521 și Vechiul Testament în 1534), care se bazează pe limba germană vorbită în popor și pe cea folosită în cancelariile habsburgice.

Germana înaltă (*Hochdeutsch*) în sensul de **germana standard** s-a format în sec. XVI-XVII în baza dialectelor intermediare (*Mitteldeutsch*) între germana de sus și cea de jos. Lucrările pentru mass media și în special cele scrise sunt aproape toate produse în *Hochdeutsch*, care este o limbă universală înțeleasă în toate zonele de limbă germană de pe glob (cu excepția preșcolarilor în zone unde se vorbește doar dialect - dar în era televiziunii, până și ei ajung să înțeleagă germana înaltă, chiar înainte de a merge la școală).

Germana înaltă (*Hochdeutsch*) mai are însă și un alt înțeles, anume totalitatea următoarelor limbi și dialecte: limbile germană standard, idiș și luxemburgheză, dialectele din zona centrală și de sud a Germaniei, dialectele vorbite în Austria, Liechtenstein, Elveția, Luxemburg, Tirolul de sud (Italia), Alsacia și Lorena (Franța), Belgia, Polonia, SUA, Rusia, România, Danemarca, precum și mai multe țări din America de sud și din sudul Africii.

Primul dicționar al Fraților Grimm, ale cărui 16 părți au fost publicate între 1852 și 1960, a fost și încă este cel mai complet census al cuvintelor din limba germană.

Germana de jos se divizează în două grupuri dialectale: **saxona inferioară** și **francona inferioară**, vorbite în nordul Germaniei, Olanda și nordul Belgiei, precum și de coloniștii germani, olandezi sau flamanzi stabiliți în Africa și America. Dialectele francone inferioare ale germanei de jos stau la baza limbii neerlandeze. Unii lingviști consideră germana de jos a fi o limbă distinctă, nu doar un dialect, în raport cu germana de sus.

Germana mijlocie se împarte, de asemenea, în două grupuri dialectale: **germana mijlocie occidentală** (*Westmitteldeutsch*) și **germana mijlocie orientală** (*Ostmitteldeutsch*), fiind vorbită în centrul Germaniei (Saxonia Superioară, Luzația, sud-estul Brandenburgului, nordul Turingiei, Hessa, Renania Superioară, Palatinatul Rinului, Saarland), precum și în Luxemburg, estul Belgiei și în regiunea franceză Lorena. Grație poziției sale mediane între dialectele germanei de jos și celei de sus, dialectul *Südmärkisch* al germanei mijlocii orientale (vorbit în Berlin și în sud-estul Brandenburgului) stă la baza germanei standard (*Hochdeutsch*).

Germana de sus (*Oberdeutsch* - a nu se confunda cu germana înaltă numită *Hochdeutsch*) se împarte în trei grupuri dialectale, la rândul lor subdivizate în graiuri ("Mundarten"): **francon** (*Fränkische Mundarten*), **austro-bavarez** (*Österreichisch-Bairische Mundarten*) și **suebo-alemanic** (*Schwäbisch-Alemanische Mundarten*), vorbite în sudul Germaniei, Austria, Elveția, regiunea autonomă italiană Tirolul de Sud și în Alsacia, din Franța.

Germanii în România

La recensământul populației din 2002 peste 60 000 de locuitori ai României (0,3 % din totalul populației din țară) s-au declarat ca fiind de origine germană (sași, șvabi sătmăreni, șvabi bănățeni și țipțeri), majoritatea fiind vorbitori nativi de limbă germană. Germana este a treia limba străină în România, fiind predată la toate facultățile de limbi din țară. La Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca 10 din cele 21 de facultăți oferă programe de studii și în limba germană. La Timișoara funcționează Teatrul German de Stat (*Deutsches Staatstheater Temeswar*), unul dintre puținele teatre de limbă germană din afara spațiului germanofon propriu-zis. În germană apar și câteva publicații periodice naționale sau regionale din România - *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien* (ADZR), *Hermannstädter Zeitung* și *Banater Zeitung*.

În România, nemții vorbesc acasă de cele mai multe ori dialectul săsesc sau cel șvab.

Germanii din România nu sunt un grup etnic unitar, de aceea, pentru a înțelege limba, cultura și istoria lor, trebuie văzuți ca o serie de grupuri distincte:

- Sașii - cel mai cunoscut grup, adesea identificat cu germanii din România;

- Șvabii sătmăreni și majoritatea șvabilor bănățeni, grupuri ale șvabilor dunăreni din România;
- Protestanții Landler;
- Țișterii - germani din Maramureș;
- Germanii bucovineni, odinioară cu prezență masivă la Gura Humorului (majoritatea populației în 1930), Suceava, Rădăuți, Vatra Dornei etc.,
- Germanii regățeni,
- Germanii dobrogeni, colonizați în trei etape între 1840 și 1891.

Evoluția populației germane din România a fost următoarea:

- 1930 -- 745.421 reprezentând 4,1% din populația României,^[1] respectiv 23,7% din populația Banatului,^[2] 8,9% din populația Bucovinei^[3], 7,9% din populația Transilvaniei,^[4] 3% din populația Basarabiei și 2,8% din populația Dobrogei.
- 1948 -- 343.913 reprezentând 2,2% din populația României;
- 1956 -- 384.708 reprezentând 2,2% din populația României;
- 1977 -- 359.109
- 1992 -- 111.301
- 2002 -- 60.088

Statisticile oficiale arată că în ultimii ani ai dictaturii comuniste, germanii au părăsit țara masiv, după cum urmează:

- 12.809 în 1985,
- 11.034 în 1986,
- 11.639 în 1987,
- 10.738 în 1988,
- 14.598 în 1989.

O cifră exactă este greu de stabilit, dar la sfârșitul anului 1989 mai trăiau în România 250.000 - 260.000 germani.

Interesele minorității sunt promovate de Forumul Democrat al Germanilor din România, cu filiale în toate regiunile, având sediul central la Sibiu. Forumul are un deputat în Parlamentul României.

LIMBA MAGHIARĂ

Maghiara este o limbă fino-ugrică structural asemănătoare cu finlandeza și estoniana. Este vorbită de aproximativ 13,5 milioane de persoane, două treimi din acestea locuind în Ungaria. Există comunități maghiarofone în toate țările vecine cu Ungaria (România, Slovacia, Serbia, Ucraina, Austria, Croația și Slovenia) și de asemenea importante comunități apărute prin emigrare în Statele Unite, Canada, Israel etc.

Din cele aproximativ 13,5 milioane de vorbitori ai limbii maghiare, 9,5 milioane trăiesc în Ungaria, unde maghiara este limba oficială. Ca importanță numerică, a doua mare grupare de vorbitori se află în România (1.450.000). Aici maghiara poate fi folosită și în administrația locală, în localitățile unde populația de naționalitate maghiară are o pondere de peste 20%. În Serbia (286.000 de vorbitori), maghiara este limbă de folosință oficială în localitățile cu populație majoritar maghiară. Același statut îl are limba maghiară și în trei localități din Slovenia (6.000 de vorbitori). În Slovacia (573.000 de vorbitori), în regiunea Transcarpatia din Ucraina (150.000 de vorbitori), în regiunea Burgenland din Austria (40.000 de vorbitori) și în Croația (12.000 de vorbitori), maghiara are statut de limbă minoritară sau regională.

În afară de țările vecine cu Ungaria, în care maghiarii au statut de minoritate națională, mai trăiesc mulți vorbitori de limba maghiară și în emigrație. Cele mai mari comunități sunt în S.U.A. (118.000), Canada (90.000) și Israel (70.000).

În secolul al XIX-lea se formează limba națională unitară și se fixează normele limbii standard, prin activitatea cărturarilor numită de „înnoire a limbii”, care tinde să elimine influențele latine și germane, și a Societății Științifice Maghiare, prin lucrările sale normative. Mai întâi în perioada 1844-1849, apoi definitiv în 1867, maghiara devine limbă oficială.

Limba maghiară are nouă grupuri de graiuri:

- grupul graiurilor de la Tisa;
- grupul de graiuri sudic;
- grupul de graiuri vestic;
- grupul de graiuri de la vest de Dunăre;
- grupul de graiuri de nord-vest;

- grupul de graiuri de nord-est;
- grupul de graiuri ardeleni;
- grupul de graiuri secuiești;
- grupul de graiuri ale ceangăilor.

Maghiara este o limbă aglutinantă, ceea ce constituie principala trăsătură care o deosebește de limbile indo-europene, dar o apropie de limbile din familia ei și de limbi din alte familii, precum turca și japoneza. Caracterul aglutinant constă în faptul că morfemele sunt afixe (prefixe și sufixe) care se alipesc la cuvintele rădăcini (deseori mai multe sufixe unul după altul), astfel încât limitele dintre ele rămân nete, fiecare corespunzând unei singure trăsături semantice sau funcționale.

Maghiarii din România

Maghiarii din România reprezintă cea mai importantă minoritate etnică din țară. La recensământul din 2002 au fost înregistrați în România (în special în Ardeal) 1.431.807 etnici maghiari, care însumează 6,60% din populația statului român. Cel mai numeros grup etnic maghiar din România este cel al secuilor, județele cu cea mai însemnată pondere maghiară fiind județul Harghita (84,61%) și județul Covasna (73,81%).

Maghiarii din România au o cultură vie cu un grad mare de vitalitate asigurat prin școală, teatre, reviste. În Cluj există Teatrul Maghiar de Stat din Cluj (în maghiară Kolozsvári Állami Magyar Színház.) Este o companie națională de teatru în limba maghiară. Prima companie de teatru maghiar a fost înființată la Cluj din 11 noiembrie 1792. Prima trupă de teatru permanent la Cluj s-a format în același an, în limba maghiară, fiind condusă de către Kotsi Patko Janos. În 1821 a fost ridicat primul teatru (cel de pe strada Mihail Kogălniceanu, pe locul unde acum se află Casa Universitarilor), care în 1906 s-a mutat în teatrul nou construit (actuala clădire a Teatrului Național).

Principala organizație care îi grupează pe maghiarii din România sub aspect politic este Uniunea Democrată Maghiară din România. Există de asemenea organizații politice de mai mică anvergură ale maghiarilor din România, precum Partidul Civic Maghiar.

Secuii, denumiți popular și *săcui*, sunt un grup etnic de limbă maghiară asimilat în prezent cultural maghiarimii și care sunt majoritari în județele Covasna, Harghita și în arealul central și sud-estic al județului Mureș. Pe lângă ei, se autodefinesc ca secui și locuitorii de limbă maghiară ai câtorva sate din județele Alba și Cluj^[2] și chiar Sibiu. Ei se regăsesc, de asemenea, pe o fâșie restrânsă cuprinzând 11 comune din județul Brașov.

În afara acestui areal, există în prezent colonii răzlețe de secui implantate mai ales în decursul secolelor al XVIII-lea și XIX-lea pe teritoriul județelor Bistrița-Năsăud (la Cireșoia) și Cluj (Cămărașul de Pustă). Până în 1940/41 au existat în Bucovina câteva mii de secui, emigrați în urma masacrelor comise de trupele habsburgice în 1764 (așanumitul masacru de la Siculeni), pe teritoriul de azi al județului Suceava în trei sate la câțiva km. Nord, respectiv sud de Rădăuți^[7], dar care au fost recolonizați ulterior, mai ales după 1940 în provincia sârbească Voivodina iar apoi în Ungaria propriu-zisă în satele evacuate de șvabi unde continuă să se definească ca secui. Așa numiții „tarcani” de pe Crișul Negru sunt un posibil rest de populație secuiască medievală.

La recensământul din 2002, doar 150 de persoane s-au declarat „secui” propriu ziși (în 1992: 831 persoane). Secuii vorbesc un grai maghiar.

În opinia noastră, „ceangăi” este denumirea etnografică și populară comună a trei grupe de oameni:

- ceangăii din localitatea Ghimeș, județul Bacău, de confesiune romano-catolică și de naționalitate maghiară;
- ceangăii din Țara Bârsei, județul Brașov, de confesiune evanghelică luterană și de naționalitate maghiară;
- ceangăii din Moldova, de confesiune romano-catolică și de naționalitate română sau maghiară.

Din anul 1977, la recensăminte ceangăii figurează ca grup de sine-stătător. Potrivit recensământului din 2002, numărul persoanelor care au ales să se declare ceangăi este de 1.370.

Nu trebuie confundați cu secuii din Bucovina, o populație maghiară care a trăit în județul Suceava între 1777 și 1940. Unii dintre aceștia au ajuns în Deva, fiind numiți în mod eronat ceangăi.

În ultima vreme, în terminologia românească prin ceangăi se înțelege doar ramura din Moldova a acestora. Ei se disting prin particularități lingvistice și prin bogăția de tradiții și artă populară. În decursul secolelor, identitatea ceangăilor din Moldova s-a bazat pe apartenența la Biserica Catolică de rit latin.

Primele atestări ale cuvântului „csángó”:

ca antroponim (nume de persoană):

- 8 iunie 1443: actul de donație al lui Ștefan, fiu al lui Alexandru cel Bun: "această adevărată slugă a noastră, pan Iliiaș **Sanga**, a slujit noua drept și credincios" [1] [2]

- anul 1560: la Moacșa, județul Covasna, este amintit un anume Csángó András (vezi Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár - Dicționarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania, București 1978, vol. II.)

ca etnonim:

- anul 1556: la Moacșa, județul Covasna, este amintit un anume Michael csángó (scris cu litere mici) (vezi Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, vol. II.)

- anul 1772: preotul Péter Zöld redactează o petiție în numele comunității ecleziastice din Nicorești, în care cei din Nicorești se plâng împotriva ungurilor din Lonka, numiți ceangăi ("csango dictis") (Marius Diaconescu: Péter Zöld și "descoperirea" ceangăilor din Moldova în a doua jumătate a secolului XVIII, in: Anuarul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol", XXXIX-xL, 2002-2003, p. 263.) "Péter Zöld nu a creat artificial un etnonim, cum afirmă Anton Coșa. Preotul secui a transpus în scris o realitate pe care a constatat-o personal. La fel cum a făcut peste șase decenii Incye Petrás, care era originar din mijlocul acelor comunități de ceangăi și a trăit toată viața între ei." (Marius Diaconescu, ibid.)

În Transilvania ceangăii de limbă maghiară învață în școli maghiare. În Moldova, în 13 localități au fost organizate cursuri extrașcolare, iar în 11 localități limba maghiară e inclusă în programul școlar. În anul școlar 2005-2006, 725 de elevi au învățat maghiara în grupuri școlare, iar 369 în grupuri extrașcolare. Asociația Maghiarilor Ceangăi din Moldova (AMCM) este asociația care se îngrijește de bunul mers al programului.

LIMBA RUSĂ

Limba rusă aparține grupului slav oriental al familiei de limbi indo-europene. Este vorbită de aproximativ 167 de milioane de oameni ca limbă maternă. Dintre aceștia 147 de milioane locuiesc în Rusia. Este limbă oficială a Federației Ruse și are statut oficial la ONU și în alte organizații internaționale.

Limba rusă se mai vorbește în Ucraina, Belarus, Moldova, Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Armenia, Azerbaidjan, Georgia, etc. Circa 6 % din cetățenii UE vorbesc rusa într-o anumită măsură.

Rusa este scrisă în alfabetul chirilic.

Rușii lipoveni din România

Conform datelor de la recensământul național din 2002, populația de etnie ruso-lipoveană din România este de 35 791 de persoane, dintre care 28 334 s-au declarat ca având limba maternă limba rusă.

În ceea ce privește repartiția generală, recensământul evidențiază o concentrare masivă a rușilor lipoveni în Dobrogea. A doua regiune ca pondere o constituie Moldova, apoi Muntenia și celelalte regiuni, unde numărul lor este mai mic. Majoritatea locuiesc în zone rurale. Comuna Sarichioi din Județul Tulcea este localitatea cu cei mai mulți etnici ruși – lipoveni din România: 1250. Alte localități cu concentrări importante sunt: municipiul Tulcea, comuna Ghindărești (Constanța), comuna Slava Cercheză (Tulcea), comuna Mitocu Dragomirnei (Suceava), comuna Carcaliu (Tulcea), municipiul Constanța etc.

Rușii lipoveni din România sunt credincioși ortodocși de rit vechi cunoscuți în întreaga lume sub denumirea de staroveri („de credință veche”) sau staroobreadti („de rit vechi”). Schisma religioasă care a avut loc în Rusia în sec. al XVII-lea și prigoana ce s-a declanșat asupra celor care se împotriveau reformei a determinat sute de mii de ruși staroveri să-și părăsească patria natală și să migreze în diferite colțuri ale lumii.

Numeroși staroveri s-au stabilit începând cu secolul al XVIII-lea și pe teritoriile românești, fiind cunoscuți aici sub denumirea de lipoveni.

Se apreciază unanim ca popularea actualelor zone geografice locuite de lipoveni s-a produs în decursul secolului al XVIII-lea, însă este greu de precizat din ce regiuni ale Rusiei provin. Sunt cunoscute drept zone de tranzit arealele Donului și Kubanului, unde s-au refugiat staroveri din toate provinciile Rusiei și de unde s-au îndreptat spre alte teritorii.

Primele așezări cunoscute ale rușilor-lipoveni sunt cele din Bucovina. Cele mai multe păreri nominalizează satul Lipoveni sau Sokolinti (cum este numit de către localnici) din județul Suceava ca fiind cea dintâi localitate înființată de rușii - lipoveni (1724).

O altă localitate lipovenească este Climăuți din județul Suceava, atestată în 1780, printr-un act de donație semnat de egumenul mănăstirii Putna, Ioasaf, prin care li se permitea staroverilor ruși așezarea pe moșia mănăstirii.

În 1784 este înființată localitatea Fântâna Albă (actualmente pe teritoriul Ucrainei), care va deveni ulterior un centru spiritual deosebit de important pentru credincioșii de rit vechi (în 1846 aici se înființează Mitropolia Creștină de Rit Vechi). Popularea cu staroveri a localităților din Moldova precum Manolea, Lespezi, Brătești, Dumască, Târgu Frumos, Iași este apreciată pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, iar pentru restul de localități se indică prima parte parte și mijlocul secolului al XIX-lea.

Pentru regiunea Dobrogei, prezența staroverilor este asociată cu migrarea cazacilor conduși de atamanul Ivan Nekrasov, ca urmare a incursiunilor declanșate împotriva acestora de autoritățile țariste. Imigrările populației căzăcești și ale celei alăturate acesteia se întind pe întreaga perioadă a secolului al XVIII-lea. Din 1740-1741, localitatea Sarichioi din județul Tulcea devine un centru important al cazacilor nekrasovi, cu o organizare remarcabilă a vieții sociale după regulile „Legământului lui Ignat”. Alte sate lipovenești vechi din Dobrogea (secolul al XVIII-lea) sunt: Slava Rusă, Carcaliu, Jurilovca.

Comunitatea Rușilor Lipoveni din România, cu sediul la București, este organizația care reprezintă minoritatea rușilor – lipoveni în Parlament.

LIMBA SÂRBĂ

Limba sârbă este limbă indo-europeană din ramura limbilor slave, grupul limbilor slave de sud, subgrupul occidental al acestora, fiind vorbită de sârbi. Din punctul de vedere al sociolingvisticii, este în același timp una din variantele limbii *abstand* comune sârbilor, croaților, bosniacilor și muntenegrenilor, denumită tradițional prin termenul „limba sârbocroată”, precum și o limbă *ausbau* cu propriul său standard. Este limbă oficială în Serbia, Bosnia și Herțegovina și Muntenegru, fiind vorbită și de minoritățile naționale sârbe din țările vecine cu Serbia, precum și de un mare număr de emigranți sârbi din Europa Occidentală, America de Nord și Australia.

Numărul vorbitorilor de limba sârbă este estimat între 10 și 12 milioane. Datele de mai jos reflectă numărul vorbitorilor de limba sârbă numai dacă acest lucru este precizat, deoarece majoritatea statisticilor se referă la persoanele de naționalitate sârbă sau care provin din Serbia, uneori împreună cu cele din Muntenegru. Nu se știe câți dintre aceștia vorbesc efectiv sârbește. În plus, în unele țări, statisticile nu disting sârba de sârbocroată.

Începând de la mijlocul secolului al XIX-lea, sârbii folosesc din ce în ce mai mult și scrierea cu alfabetul latin al limbii croate. Filologul Đura Daničić începe să redacteze cu acest alfabet, ușor modificat, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Dicționarul limbii croate sau sârbe) al Academiei Iugoslave de Științe și Arte, înființată la Zagreb în 1866.

În Iugoslavia comunistă, promovarea limbii sârbocroate și încercările de a estompa diferențele dintre sârbă și croată devin componente ale politicii lingvistice oficiale, după cum reiese și din „Acordul de la Novi Sad” (1954), semnat de 25 de lingviști și scriitori, 18 sârbi și șapte croați, în care se stipulează că limba comună a sârbilor, croaților, muntenegrenilor și bosniacilor este sârbocroata, care se poate numi și croatosârbă, cu două variante literare, sârbă și croată. Se decide totodată și redactarea unui dicționar unic.

În această perioadă, limba sârbă evoluează. Ca urmare a urbanizării se răspândește un așa-numit „stil belgrădean”, care se îndepărtează de limbajul astăzi devenit rustic al lui Karadžić.

Sârbii din România

Sârbii din România sunt membrii unei minorități etnice, care numără, în conformitate cu rezultatele recensământului din 2002, 22.518 de persoane, adică 0,1% din populația țării. Recensământul din 1992 înregistra 29.408 de sârbi.

Sârbii locuiesc în principal în regiunile din sud-vestul României, unde constituie majoritatea absolută în două localități: Pojejena, județul Caraș-Severin, (52.09%) și Svinița, județul Mehedinți, (87.27%). Formează o majoritate relativă în localitatea Socol, județul Caraș-Severin, (49.54%). Regiunea în care se află cele trei localități este cunoscută cu numele de *Clisura Dunării* (în limba sârbă: *Банатска Клисуре - Banačka Klisura*).

Populația sârbească din România a fost mai numeroasă în trecut. Deși cei mai mulți sârbi locuiau în regiunea Banatului, mai existau comunități sârbești și în regiunea județului Arad, cunoscută în limba sârbă ca *Pomorišje*, dar și în alte localități ale Principatului Transilvaniei, bărbații servind ca soldați ai principilor Transilvaniei.

La începutul secolului al XVIII-lea, orașul Timișoara avea 600-700 de locuitori, din care 446 erau sârbi, 144 evrei și 35 armeni.

În 1720, populația orașului Arad cuprindea 177 familii românești, 162 sârbești și 35 maghiare. După ce secțiunea frontierei militare Tisa – Mureș a fost desființată, foarte mulți sârbi din Pomorišje au părăsit regiunea și au emigrat în Imperiul Rus (în principal în Nova Serbia și Slavo-Serbia) în 1752.

După semnarea Tratatului de la Versailles (1919), care a definitivat granița dintre Regatul României și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cam 65.000 de sârbi au rămas de partea românească a frontierei.

Astăzi interesele minorității sunt promovate de Uniunea Sârbilor din România, cu sediul la Timișoara. Uniunea dispune de un loc în Parlament.

LIMBA SLOVACĂ

Limba slovacă este o limbă slavă din grupul vestic (împreună cu ceha, poloneza și soraba). Limba cehă este cea mai apropiată limbă de limba slovacă. Slovaca este vorbită ca limbă nativă de peste 6 milioane de persoane, dintre care aproximativ 5 milioane sunt

în Slovacia. Este limbă oficială în Slovacia, Provincia Autonomă Voivodina (din Serbia) și în Uniunea Europeană.

Slovacii din România

Slovacii sunt un grup etnic minoritar din România, numărând 17.199 persoane, conform recensământului din 2002. Ei reprezintă 0,1% din totalul populației României. Trăiesc mai ales în partea vestică a țării, cele mai mari comunități de slovaci din România se întâlnesc în Județul Bihor și Județul Arad, unde alcătuiesc app. 1,22%, respectiv 1,25% din totalul populației. Cea mai mare comunitate de slovaci din România se află în orașul Nădlac din județul Arad, unde reprezintă aproape jumătate din totalul populației, alcătuind o majoritate relativă.

În trecut românii îi numeau pe slovaci "**tăuți**" (vezi etnonimul folosit în trecut de unguri - *tóth*).

Ca minoritate etnică recunoscută oficial, slovacii sunt reprezentați de Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România, cu sediul la Nădlac. Au un loc asigurat în Camera Deputaților.

LIMBA TURCĂ

Limba turcă (*Türkçe*) este o limbă turcică vorbită în principal în Turcia (51,8 milioane), Bulgaria (810.000), Cipru (175.000), Grecia (300.000), România (30.000) și de emigranții turci din Uniunea Europeană (3 - 4 milioane).

Numărul vorbitorilor nativi este estimat la 60 de milioane, iar numărul total de vorbitori la 75 de milioane. Dacă se includ și alte populații care vorbesc câteva limbi foarte apropiate, situate în raport de dialect cu turca (azerii, turkmenii, etc.), numărul vorbitorilor nativi atinge 100 de milioane, iar numărul total al vorbitorilor la circa 125 de milioane.

Limba turcă vorbită în Turcia (*türkçe* sau *türk dili*) face parte din marele grup al limbilor altaice. Față de celelalte limbi turcice, apropiate de limba turcă (mai ales azera, găgăuza și turkmena), există deosebiri importante în gramatică, vocabular și fonetică. Limba turcă este aglutinantă. Folosește preponderent sufixele, iar prefixele mai rar.

Ca și celelalte limbi turcice, limba turcă prezintă însușiri de bază asemănătoare sau identice cu ale limbilor uralice, între care finlandeza, estona și maghiara. Ordinea sufixelor și potrivirea lor în funcție de vocalismul rădăcinii prezintă asemănări pentru soluțiile aceleiași categorii gramaticale din limbile finice (de exemplu finlandeza) și ugrice (de exemplu maghiara).

Turcii din România

Turcii sunt o minoritate etnică din România, numărând 32.596 de persoane, conform recensământului din 2002. Ei reprezintă 0,2% din populația totală a țării. Majoritatea turcilor din România trăiesc în zona istorică Dobrogea (în limba turcă: *Dobruca*), în special în județul Constanța, unde trăiesc 24.602 de turci (3,4% din populația județului) și în județul Tulcea.

Înainte de scufundării sale la construirea barajului de la Porțile de Fier, a existat o importantă comunitate turcă și în insula Ada Kaleh.

Ca minoritate etnică recunoscută oficial, turcii din România au un loc asigurat în Camera Deputaților și sunt reprezentați de Uniunea Democrată Turcă din România, cu sediul la Constanța.

LIMBA UCRAINEANĂ

Limba ucraineană este o limbă din subgrupul oriental al limbilor slave. Se bucură de statutul de limbă oficială în Ucraina și Transnistria (zonă separatistă din R. Moldova). Ucraineana scrisă folosește o variantă modificată a alfabetului chirilic. Are un vocabular asemănător cu cel al limbilor națiunilor slave vecine – poloneză și slovacă la vest, bielorusă la nord și rusă la nord și est.

Limba ucraineană își are originile în limba slavă veche vorbită în Rutenia Kievană, unul dintre primele state ale slavilor din Evul Mediu. A fost mai demult numită limba ruteană. Este, împreună cu bielorusa, urmașul direct al limbajului colocvial folosit în Rutenia Kievană.

Ucrainenii din România

Ucrainenii sunt al treilea grup etnic minoritar din România ca mărime, numărând 61.350 de persoane conform recensământului din 2002, adică 0,3% din totalul populației. Ucrainenii trăiesc mai ales în nordul țării, în zonele din apropierea graniței cu Ucraina. Mai mult de jumătate din ucrainenii din România se află în județul Maramureș, unde constituie 6,67% din totalul populației. Un număr semnificativ de ucrainieni se găsesc și în județul Suceava (8.506 persoane) și județul Timiș (7.261 persoane). În comuna Bistra din Maramureș, ucrainenii sunt majoritari. În județul Tulcea trăiesc 1.279 ucraineni.

Ca și minoritate etnică recunoscută oficial, ucrainenii au un loc asigurat în Camera Deputaților, fiind reprezentați de Uniunea Ucrainenilor din România, cu sediul central la București.

Liceul "Taras Șevcenko" din Sighetu Marmăției este de mare importanță pentru minoritatea ucraineană, aici se predă în limba maternă. În unele regiuni, ucrainenii dețin denumiri alternative: "rusini", "ruteni" (în Maramureș și Banat), "huțuli" (în Bucovina) sau "haholi" (în Dobrogea). În trecut erau deseori numiți "ruși" sau "rusnaci" (*nu în sens peiorativ!*), denumire acordată în general slavilor răsăriteni. Astfel, unele localități din nordul Carpaților Răsăriteni poartă toponime care derivă din cuvântul "rus": Ruscova, Rușii Bârgăului, Rus, Câmpulung Rusesc, Rușii-Munți, Rușii-Mănăstioara etc.

În comunele maramureșene Poienile de Sub Munte, Ruscova, Bistra, Rona de Sus, Crasna Vișeuului, Lunca la Tisa și Remeți, precum și în municipiul Sighetu Marmăției, trăiesc 36.000 de ucraineni, adică peste 50 % dintre membrii acestei etnii din România.

Mărturiile arheologice atestă faptul că încă din secolul al VI-lea, o populație slavă de răsărit s-a așezat pe actualul teritoriu al județului, iar episcopul catolic Nicolaus Olahus îi menționează pe pastorii ruteni printre minoritățile existente în Maramureșul secolului al XV-lea. De altfel, satul Ruscova, cu populație preponderant ucraineană, este atestat documentar în anul 1373, când a fost întemeiat de ucraineanul Ivan Krevan, care l-a denumit Krevei.

IV. EVALUARE, RECOMANDĂRI

A. EVALUAREA GRADULUI DE UTILIZARE/ VITALITATE AL LIMBILOR MINORITARE DE MAI SUS ÎN COMUNITĂȚI ȘI ÎN SOCIETATE; CLASIFICARE PE GRUPE

Evaluarea gradului de vitalitate se poate cuantifica, în principal, prin programele educaționale implementate și prin numărul de elevi participanți la cursurile de predare-învățare a limbii respective.

Articolele din Legea învățământului care se referă la învățământul în limbile minorităților naționale, înființat pentru a păstra vitalitatea acestora sunt:

Art. 32. (...)

„(3) Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a învăța limba lor maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă sunt garantate; modalitățile de exercitare a acestor drepturi se stabilesc prin lege.

(...)

Art. 8. (...)

(2) În fiecare localitate se organizează și funcționează unități, clase sau formații de studiu cu limbă de predare română și, după caz, cu predare în limbile minorităților naționale ori se asigură școlarizarea în limba maternă în cea mai apropiată localitate în care este posibil.

(3) Învățarea în școală a limbii române, ca limbă oficială de stat, este obligatorie pentru toți cetățenii români, indiferent de naționalitate. Planurile de învățământ trebuie să cuprindă numărul necesar de ore și, totodată, se vor asigura condițiile care să permită însușirea limbii oficiale de stat.”

În Capitolul XII – Art. 118-126 din Legea învățământului sunt reglementate condițiile de organizare și desfășurare a învățământului pentru persoanele aparținând minorităților naționale.

Sistemul de învățământ pentru minoritățile naționale corespunde celui general din România și cuprinde grădinițe, școli primare și gimnaziale, licee, școli profesionale și de

ucenici, învățământul postliceal și de maiștri. În învățământul superior de stat sunt organizate linii de studii în limbile minorităților naționale, se susțin cursuri pentru studenții de naționalitate maghiară și germană, la cererea acestora, în limbile respective.

Începând din anul academic 2001-2002 funcționează 9 specializări în cadrul Universității Particulare „SAPIENTIA”, cu filiale în Miercurea Ciuc și Târgu Mureș.

Învățământul preuniversitar cuprinde 24 178 grădinițe, școli, licee, școli profesionale și postliceale din care funcționează ca unități sau secții cu predare în limbile minorităților naționale 2 732 (11,29%).

Din numărul total al unităților și secțiilor cu predare în limbile minorităților naționale, 89,18% funcționează cu predare în limba maghiară.

Învățământul cu predare în limba maternă este organizat în unități de sine stătătoare (1 343) și în secții româno-maghiare, româno-germane, româno-sârbe etc. (1 389). Atât în unități, cât și în secții procesul de învățământ se desfășoară în limba maternă. În cele 1 389 de secții (unități mixte), baza materială – săli de clasă, laboratoare, biblioteci ș.a. – este folosită în comun, conducerea școlii este unică, cu asigurarea unor directori adjuncți din rândul minorităților naționale din școală, iar o serie de activități extrașcolare se organizează fie în limba română, fie în limba română și în limba maternă.

Începând cu anul școlar 1990-1991 au fost introduse în învățământul preuniversitar din România mai multe alternative educaționale de tip Freinet, Waldorf, step by step sau Montessori. În ceea ce privește învățământul pentru minoritățile naționale, au luat ființă grupe de preșcolari la grădinițele Waldorf din Cluj-Napoca, Brașov și Oradea sau Montessori la Odorheiu Secuiesc – pentru minoritatea maghiară – și Waldorf la Târgu Mureș – pentru minoritatea germană.

Pregătirea educatoarelor și a învățătorilor se realizează în licee și colegii pedagogice cu predare integrală în limba maternă pentru minoritățile: maghiară, germană, precum și în licee și colegii pedagogice în care se realizează studiul limbii materne. Astfel de colegii pedagogice funcționează aproape *pentru toate minoritățile la: Brașov, Constanța, Sibiu, Odorhei, Satu Mare, Suceava, Tg. Secuiesc, Timișoara, Aiud, Cluj ș.a.*

În conformitate cu Ordinul ministrului nr.4758/1998, cadrele necesare învățământului gimnazial, liceal și profesional se pregătesc în instituțiile de învățământ superior din România.

Universitățile din România sunt încurajate să întreprindă măsuri pentru organizarea de linii de studiu și de specializare în limbile și literaturile minorităților naționale, după cum urmează:

- Universitatea București – maghiară, slovacă, germană, turcă, rusă, ucraineană, bulgară, rromani;
- Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca – maghiară, germană, rromani, idiș;
- Academia de Artă Teatrală „Szentgyörgyi István” din Târgu Mureș – maghiară;
- Academia de Artă Teatrală Timișoara – germană;
- Universitatea „L. Blaga” Sibiu, secție de artă teatrală – germană;
- Universitatea de Medicină și Farmacie din Tg. Mureș – secție limba maghiară;
- Universitatea „Politehnica” București – germană;
- Universitatea „Politehnica” Timișoara – germană;
- Academia de Studii Economice București – germană;
- Universitatea de Vest din Timișoara – cehă și sârbă;
- Universitatea din Suceava – ucraineană și polonă;
- Universitatea „Ovidius” din Constanța – turcă.

Dobândirea de profesori în sistemul educațional din învățământul pentru minorități naționale se realizează și prin studii în străinătate – Ungaria, Ucraina, Slovacia, Turcia, Bulgaria, Serbia, Croația etc.

Pentru învățământul cu predare în limba germană *Centrul pentru Formare Continuă în Limba Germană din Mediaș* preia atribuțiile unei Case a Corpului Didactic, cu deosebirea că realizează la nivelul țării activitatea de perfecționare și formare continuă a personalului didactic, care predă în limba germană. *Centrul pentru Formare Continuă în Limba Germană din Mediaș*, instituție subordonată Ministerului Educației și Cercetării, a stabilit relații de parteneriat cu diferite instituții de formare continuă din Germania.

Obiectivele principale ale Direcției Generale pentru Învățământ în Limbile Minorităților din Ministerul Educației au fost stabilite în baza Programului de guvernare, capitolul Educație. Se vor avea în vedere în perioada 2009 - 2012:

- accesul egal la educație în toate ciclurile de învățământ;

- asigurarea cu manuale școlare;
- asigurarea condițiilor de însușire a limbii române și limbii materne;
- promovarea interculturalității.

Strategia formării și reformării resurselor umane constituie un obiectiv principal al politicilor educaționale, pe care Guvernul României îl va promova pentru asigurarea modernizării economico-sociale.

În contextul opțiunilor strategice ale Guvernului României pentru domeniul educației, Direcția Generală pentru Învățământ în Limbile Minorităților va urmări următoarele obiective mai importante:

- asigurarea reală a **educației de bază** în sistemul învățământului pentru minorități;
- actualizarea permanentă a programelor școlare și adaptarea lor la nevoile beneficiarilor;
- formarea competențelor de bază pentru susținerea limbilor și culturilor minorităților din România;
- alinierea calității învățământului pentru minorități la standardele de performanță ale țărilor din Uniunea Europeană;
- pregătirea și formarea competențelor pentru o evaluare formativă și examene centrate pe performanțe;
- redimensionarea rețelei școlare din învățământul pentru minorități;
- dotarea școlilor cu manuale școlare în limbile minorităților;
- elaborarea și monitorizarea de proiecte sau programe de protecție și susținere educațională destinate elevilor care provin din categoriile populaționale defavorizate din rațiuni diverse.

În vederea realizării acestor obiective Direcția Generală pentru Învățământul în Limbile Minorităților va întreprinde acțiuni în domeniile:

Organizării:

- învățământului cu predare în limbile minorităților naționale;
- reformei educaționale în învățământul minoritar;
- relațiilor cu organele guvernamentale și neguvernamentale pe probleme privind învățământul minoritar;

- cadrului managerial propriu de desfășurare a activității specifice;
- acțiunilor de control și îndrumare în instituțiile școlare cu predare în limba maternă.

Coordonării:

- aplicării strategiei de dezvoltare și reformă în cadrul învățământului minoritar;
- activităților compartimentelor din structura direcției generale.

Colaborării cu toate direcțiile generale, serviciile sau compartimentele din structura ministerului privind problemele specifice ale învățământului minoritar.

Elaborării de:

- note, referate, sinteze și alte lucrări privind activitatea direcției generale;
- criteriile pentru problemele specifice ale evaluării în învățământul cu predare în limbile minorităților naționale.

Avizării:

- documentelor privind managementul sau literaturii auxiliare din învățământul cu predare în limbile minorităților naționale;
- regulamentelor, instrucțiunilor și metodologiilor referitoare la activitatea specifică din învățământului cu predare în limbile minorităților naționale;

Aprobării:

- metodologiei și tematicii inspecțiilor și programului de deplasări propuse de compartimente.

STRUCTURI DE ÎNVĂȚĂMÂNT CU PREDARE ÎN LIMBA MATERNĂ⁴⁵

- ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA GERMANĂ

Număr de unități și secții: 262

Număr de copii și elevi: ≈19 800 în toate ciclurile de învățământ preuniversitar (mai puțin în cel profesional și de ucenici)

Număr personal didactic: 585

⁴⁵ Datele statistice de mai jos corespund perioadei 2004 – 2006.

Număr studenți: ≈ 2650

Învățământul cu limba de predare germană se încadrează într-un sistem tradițional de unități și secții în limba maternă, cu cadre didactice și de conducere din rândul minorității. El cuprinde copii și tineri care doresc să învețe în limba maternă, fiind deschis și copiilor români sau celor ce aparțin altor minorități.

Învățământul preuniversitar cu predare în limba germană este reprezentat în județele: Alba, Arad, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov, Caraș-Severin, Cluj, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Satu-Mare, Sibiu, Timiș și în Municipiul București. În județele Mehedinți, Sălaj și Suceava există învățământ preșcolar și primar, cu predare în limba germană, iar în județul Constanța există învățământ preșcolar, cu predare în limba germană.

În ultimii ani s-au înființat în învățământul liceal secții noi cu predare în limba germană maternă în cadrul unităților școlare „A. Vlahuță” din București, „L. Rebreanu” din Bistrița, „O. Ghibu” din Sibiu, „Școala Națională de Gaz” din Mediaș, „I. Papiu Ilarian” din Târgu Mureș, „Gustav Gündisch” din Săcele, „Colegiul Bănățean” din Timișoara etc.

Un pas important în procesul de integrare europeană s-a realizat prin așa-numitele „clase de întâlnire” din cadrul secțiilor speciale din București și Timișoara.

Programele școlare pentru secțiile speciale răspund cerințelor curriculare ale ambelor părți. Studiul se finalizează pentru absolvenții acestor secții cu o diplomă de bacalaureat germană și cu o diplomă de bacalaureat română.

Unele centre universitare oferă studii cu diverse specializări în limba germană sau dublă specializare (limba germană și o specialitate nefilologică):

- Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj la următoarele facultăți: Matematică și Informatică, Chimie și Inginerie Chimică, Biologie și Geologie, Geografie, Litere, Științe Politice și Administrative, Istorie și Filozofie, Psihologie și Științe ale Educației, precum și la Colegiul universitar de institutori în limba germană, Sibiu.
- Universitatea Tehnică din Cluj (Facultatea de Electrotehnică și Facultatea de Construcții de Mașini).
- Universitatea „Politehnica” – Timișoara (Facultatea de Construcții, Facultatea de Mecanică);

– Academia de Studii Economice – București (Facultatea de Studii Economice în Limbi Străine).

Formarea continuă a cadrelor didactice pentru învățământul preuniversitar cu predare în limba germană se desfășoară în centrele universitare și în cadrul Centrului pentru Formare Continuă în Limba Germană din Mediaș, cu filială la Timișoara. C.F.C.L.G. desfășoară la cerere activități de perfecționare și în alte localități din țară, pentru cadrele didactice care predau limba germană sau diferite discipline în limba germană.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Număr de unități și secții: 2 384

Număr de copii și elevi: ≈ 187 150 la toate ciclurile de învățământ preuniversitar

Număr total de cadre didactice: 15 537

Număr studenți: ≈ 24 598

Învățământul cu predare în limba maghiară reprezintă un sistem bine organizat de unități și secții, cu cadre didactice și de conducere din rândul minorității maghiare, cuprinzând elevi care doresc să învețe în limba maternă.

După decembrie 1989 în învățământul cu predare în limbile minorităților naționale din România au avut loc unele schimbări, care au reflectat dorințele etniilor respective, reparându-se unele măsuri luate de către conducerea unui stat paternalist în domeniul politicii școlare. Astfel, până la începutul anului școlar 1989-1990, urmărind o politică de asimilare forțată a învățământului minoritar, au fost lichidate toate unitățile liceale care aveau limba de predare a unei minorități naționale, deci în cazul nostru maghiara, rețeaua liceală pentru minoritatea maghiară însumând doar 107 secții în unități de învățământ cu predare în limba română.

Școlile cu limba de predare maghiară, având un trecut îndelungat, atestă tradițiile formate în domeniul învățământului. Multe dintre acestea au sărbătorit trei sau patru sute de ani de existență. Cele mai cunoscute școli sunt: Colegiul Reformat din Cluj, înființat în 1560, Colegiul Reformat „Bolyai Farkas” din Tg. Mureș, înființat în 1557, Școala Catolică de la Odorheiu Secuiesc, înființată în 1593, Școala din Aiud, înființată în secolul

al XVI-lea, transformată în Colegiu de Principele Transilvaniei Bethlen Gábor în anul 1662 ș.a.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA CEHĂ

Număr de unități de învățământ: 4

Număr de copii și elevi: ≈ 100 în învățământul preșcolar și primar

Număr personal didactic: 8

Minoritatea cehă este concentrată în județele Caraș-Severin și Mehedinți.

În județul Caraș-Severin procesul instructiv educativ se desfășoară în Gârnice, Sfânta Elena, Ravensca, Bigăr.

În județul Mehedinți elevii au posibilitatea să studieze limba maternă cehă ca disciplină de învățământ.

Localitățile din județele în care trăiesc etnici cehi – județele Caraș-Severin și Mehedinți - au beneficiat și de ajutor financiar din partea statului ceh. Unul dintre aceste ajutoare s-a concretizat în construirea unei școli în localitatea Sfânta Elena, județul Caraș-Severin, care poartă numele marelui pedagog *J. A. Komensky*, dotarea acesteia fiind asigurată de Ministerul Educației din România.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA SÂRBĂ

Număr de unități și secții: 33

Număr de copii și elevi: ≈ 800 la ciclurile de învățământ preșcolar, primar, gimnazial și liceal

Număr de personal didactic: 66

Inspectoratele școlare care au organizat studiul limbii materne pentru elevi de naționalitate sârbă din România: Timiș, Caraș-Severin, Arad, Mehedinți.

Tradiția învățământului în limba sârbă în România a făcut ca studiul limbii materne să nu cunoască întreruperi. Localitățile reprezentative în acest sens sunt: Timișoara, Belobreșca, Cenei, Dinaș, Sânmartinul Sârbesc, Sânpetru Mare, Variaș, Gelu, Câmpia, Sânicolaul Mare, Saravale, Radimna, Socol, Zlatița, Beregsăul Mic.

Prima încercare de organizare a școlilor medii în România datează din anul 1921, când a fost înființat în localitatea Gelu (Ketfelj) Liceul particular sârb inferior. În baza Convenției româno-iugoslave privind reglementarea școlilor primare minoritare din Banat din 1934, la Timișoara s-a înființat Liceul sârb inferior, care în anul 1943 s-a transformat în Liceul sârb superior, care funcționează fără întreruperi până astăzi. Din anul 1990, liceul devine autonom, purtând numele marelui iluminist sârb, Dositei Obradović, primul ministru al învățământului din Serbia. Actualul liceu funcționează la ciclurile: primar, gimnazial și liceal.

Astăzi, copiii aparținând minorității sârbe, participă la două forme de învățământ: grădinițe, clase și școli cu limba de predare sârbă și unități școlare cu limba de predare română în care are loc studiul limbii sârbe materne.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA SLOVACĂ

Număr de grădinițe și școli: 33 cu cicluri de învățământ de la preșcolar până la cel liceal, inclusiv

Număr de copii și elevi: ≈ 1 240

Număr de personal didactic: 116

De-a lungul celor două secole de existență pe teritoriul actual al României, slovacii și-au păstrat identitatea lingvistică, etnică, culturală și spirituală datorită învățământului. Parte integrantă a sistemului național de educație, învățământul cu limba de predare slovacă are o rețea stabilă formată din grădinițe, școli primare, școli gimnaziale și 2 licee.

Minoritatea slovacă este concentrată în județele *Arad, Bihor, Sălaj și Timiș*.

Cele două forme de organizare a învățământului pentru minoritatea slovacă sunt:

- unități de învățământ cu predare în limba slovacă;
- unități de învățământ cu limba de predare română în care elevii etnici slovaci studiază limba slovacă ca disciplină de învățământ.

În majoritatea unităților școlare funcționează cadre didactice calificate.

Pregătirea educatoarelor și a învățătorilor pentru aceste unități școlare a fost asigurată de Grupul Școlar *J. G. Tajovský* din Nădlac, județul Arad, care în anul 2000 a

dat o promoție cu dublă specializare – educatoare și învățători. Începând cu anul școlar 2001/2002 a fost reînființată o clasă cu profil pedagogic, în care învață 15 elevi, etnici slovaci, din județele Arad și Bihor.

Pentru celelalte specialități (matematică, fizică etc.) sunt încadrați profesori din rândul etniei slovace, absolvenți ai învățământului superior din țară și din Slovacia.

Perfecționarea cadrelor didactice din cadrul școlilor cu limba de predare slovacă se efectuează atât în cadrul activităților organizate de inspectoratele școlare județene cât și prin cursurile de perfecționare organizate de Centrul metodic de pe lângă Universitatea Matej Bel din Banska Bystrica, Slovacia. În baza *Înțelegerii* interministeriale, anual, 25 de cadre didactice de la toate ciclurile de învățământ și de toate specialitățile beneficiază de aceste cursuri de perfecționare.

În baza aceleiași *Înțelegeri*, la Liceul Teoretic *J. Kozáček* din Budoi, județul Bihor, funcționează un cadru didactic – specialitatea limba și literatura slovacă – din Slovacia.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN LIMBA UCRAINEANĂ

Numărul de unități și secții (cu predare în limba ucraineană): 13

Număr de copii și elevi: ≈ 660 de la ciclul preșcolar până la cel liceal, inclusiv

Număr de personal didactic în acest tip de învățământ: 35

Inspectoratele școlare care organizează studiul limbii materne pentru elevii de naționalitate ucraineană din România sunt: *Maramureș, Suceava, Caraș-Severin, Timiș, Tulcea, Arad, Botoșani, Satu Mare.*

Localități reprezentative: *Sighetu Marmăției, Siret, Rona de Sus, Poienile de sub Munte, Ruscova, Crăciunești, Remeți, Copăcele, Zorile, Cornuțel-Banat, Negostina, Bălcăuți, Șerbăuți, Pogănești, Bethausen, Murighiol, Micula Știuca, Lugoj și altele.*

Copiii aparținând minorității ucrainene participă la două forme de învățământ:

- unități de învățământ cu limba de predare ucraineană;
- unități școlare cu limba de predare română în care are loc studiul limbii ucrainene materne.

Deși destul de numeroasă, populația școlară de naționalitate ucraineană în sistemul învățământului pentru minorități naționale se regăsește, preponderent, în cea de-a doua formă de învățământ, adică în unități școlare cu predare în limba română în care are loc studiul limbii materne ca disciplină de studiu, potrivit doleanțelor părinților și copiilor.

Formarea personalului didactic pentru învățământul preșcolar și primar s-a făcut, începând cu anul școlar 1990/1991, în cadrul Școlilor Normale din Sighetu Marmației, Suceava și Tulcea. Un număr însemnat de absolvenți de liceu au fost trimiși, prin intermediul Uniunii Ucrainenilor din România, iar apoi prin Ministerul Educației și Cercetării, la studii în Ucraina.

Manualele de limbă și literatură ucraineană pentru clasele I-VIII au fost revizuite pe baza programelor școlare în vigoare după 1990.

Ca o măsură imediată, a fost necesară reeditarea și mărirea tirajelor manualelor de limbă și literatură ucraineană existente, potrivit solicitărilor venite din județe, lucru ce a fost realizat în decembrie 2000 pentru clasele I-VIII. Iar ca o măsură de perspectivă se vor crea comisii mixte româno-ucrainene de elaborare a manualelor pentru etnicii ucraineni din România și pentru etnicii români din Ucraina.

Un moment remarcabil în viața minorității ucrainene a fost redeschiderea, în anul 1997/1998, a Liceului „Taras Șevcenko” din Sighetu Marmației, județul Maramureș.

STRUCTURI DE ÎNVĂȚĂMÂNT CU PREDARE PARȚIALĂ ÎN LIMBA MATERNĂ

- ÎNVĂȚĂMÂNTUL CU PREDARE PARȚIALĂ ÎN LIMBA CROATĂ

Număr de școli: 1

Număr de elevi: 49

Număr de personal didactic: 6

Minoritatea croată este concentrată în județul Caraș-Severin. Centrul cultural și spiritual al croaților este localitatea Carașova. Aici funcționează Liceul Bilingv româno-

croat, unde procesul instructiv-educativ se desfășoară parțial în limba croată. În celelalte localități în care trăiesc croații – Clocotici, Lupac – limba croată este studiată de elevii etnici croați la școlile cu limba de predare română.

La nivelul învățământului preșcolar și primar există grupe, respectiv clase cu predare în limba croată la Carașova și Clocotici; la nivelul învățământului gimnazial toți elevii etnici croați studiază limba croată ca obiect de învățământ; la nivelul învățământului liceal elevii studiază aproximativ 40% - 50% din disciplinele de învățământ în limba croată.

Programele de limba croată au fost elaborate de un colectiv de specialiști. În baza lor urmează să fie elaborate manuale școlare.

Ministerul Educației din Croația organizează anual cursuri de perfecționare (specialitate și metodică) la care participă cadrele didactice de la școlile menționate mai sus.

▪ ÎNVĂȚĂMÂNTUL CU PREDARE PARȚIALĂ ÎN LIMBA TURCĂ

Număr unități de învățământ: 3

Număr copii și elevi: ≈ 490

Număr personal didactic: 23

Școlile cu predare în limbile turcă și tătară au funcționat între anii '50-'60, fiind desființate mai târziu, între anii 1957-1959.

La cererea comunităților turcă și tătară, începând cu anul 1990, în școlile românești din județele Constanța, Tulcea și municipiul București au fost înființate grupe și clase de studiu al limbii turce.

Localități reprezentative în acest sens sunt: Constanța, Medgidia, Cobadin, Mangalia, Valu lui Traian, Fântâna-Mare, Tuzla, Castelu, Basarabi, Tulcea, Eforie Sud, municipiul București.

Necesitățile diversificării formelor de organizare a învățământului au determinat apariția:

1. Liceului Teologic Musulman și Pedagogic *Kemal Atatürk* din Medgidia, județul Constanța. Această unitate de învățământ, înființată în parteneriat cu Ministerul Educației

Naționale din Turcia în 1995, a reînviat tradiția vechiului Seminar Musulman din România. Ulterior unitatea de învățământ și-a schimbat denumirea în *Colegiul Național Kemal Atatürk*.

2. a două licee particulare, cu profil informatică, cu predare în limbile română, turcă și engleză, în municipiile Constanța și București. Aceste licee sunt deschise atât elevilor de naționalitate turcă și tătară, cât și elevilor români.

3. Înființarea în anul universitar 2000/2001, în cadrul Universității Ovidius din Constanța a Colegiului Pedagogic *Kemal Atatürk*.

Pregătirea cadrelor didactice necesare predării limbii turce se realizează prin: liceul din Medgidia, secțiile de limbă turcă din cadrul Universităților din București și Constanța, Colegiul Pedagogic „K. Atatürk” din Constanța cu secțiile limba turcă–limba română și limba turcă–limba engleză. Procesul de instrucție și educație s-a aliniat obiectivelor reformei învățământului românesc.

În concordanță cu Curriculum-ul național au fost elaborate și aprobate prin Ordin al ministrului în anul 1998 noile Programe școlare de limbă turcă, clasele I-XII, cât și Programele de religie musulmană.

Studiul limbii materne turce se realizează cu ajutorul manualelor revizuite și reeditate de Editura Didactică și Pedagogică, al manualelor noi concepute (Comunicare, Abecedar, Limba și Literatura Turcă clasa a VIII-a), cât și al manualelor aduse din Republica Turcia.

Ca lectură ajutătoare, pentru preșcolari și elevii de liceu au fost tipărite: Culegerea de basme în ediție bilingvă turcă-română și Culegerea de texte literare.

*STRUCTURI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN LIMBA ROMÂNĂ CU STUDIUL LIMBII MATERNE**

▪ LIMBA ARMEANĂ

Număr de școli: 11

Număr de elevi: ≈ 40

Număr de cadre didactice: 2

Inspectoratele școlare care au organizat studiul limbii materne pentru elevii de naționalitate armeană din România: Inspectoratul Școlar al Municipiului București și Inspectoratul Școlar al Județului Constanța. Localități reprezentative: București, Constanța.

Începând cu anul școlar 1990/1991, Școala Armeană din București și-a redeschis porțile, la inițiativa Uniunii Armenilor din România. Copii de toate vârstele au început să studieze alfabetul armean.

Studiul limbii materne s-a organizat pe două niveluri de predare: începători și avansați. S-au utilizat un abecedar armean și materiale didactice alcătuite cu sprijinul Uniunii Armenilor din România.

Festivitățile organizate cu prilejul unor aniversări sau al unor sărbători religioase prilejuiesc celor interesați o evaluare directă a progreselor înregistrate de tânăra generație din rândul etniei armene.

Învățământul de limbă armeană se desfășoară și în municipiul Constanța, unde s-a organizat o grupă de elevi care studiază limba armeană, în sistemul predării simultane.

* În această secțiune figurează cu scurte prezentări minoritățile care nu au învățământ monolingv matern. Șase minorități (cehă, germană, maghiară, sârbă, slovacă și ucraineană) precum și cele două cu învățământul parțial în limba maternă (croată și turco-tătară), deși beneficiază de învățământ cu predare în limba maternă, practică – în anumite localități – și sistemul predării limbii materne ca obiect de studiu în cadrul secțiilor și școlilor în care procesul de învățământ nu se desfășoară în limba maternă proprie.

▪ LIMBA BULGARĂ

Număr de școli: 4

Număr de elevi: ≈ 500

Număr de personal didactic: 11

Zona principală în care există localități cu populație compactă de naționalitate bulgară este județul Timiș.

Tradiția învățământului de limbă bulgară în România a făcut ca studiul acestei limbi să nu cunoască întreruperi. Reprezentativă în acest sens este localitatea Dudeștii Vechi din județul amintit.

În baza Ordinului ministrului nr. 4981/1998 și în urma întâlnirii miniștrilor învățământului din România și Bulgaria, în anul școlar 1999/2000 și-a deschis porțile Liceul Bulgar din București.

▪ LIMBA GREACĂ

Număr de școli: 2

Număr de elevi: ≈ 160

Număr de cadre didactice: 5

Învățământul în limba greacă încearcă o revigorare după anul 1989.

Inspectorate școlare care au organizat studiul limbii materne – limba greacă: *Constanța, Tulcea și București.*

Limba greacă se studiază în cadrul grupelor ce au fost organizate cu efortul inspectoratelor școlare și al comunității elene. Grupele din București își desfășoară activitatea în cadrul Liceului Bulgar.

Uniunea Elenă din România, cu sprijinul Ambasadei Greciei la București, a trimis la studii în Grecia tineri proveniți din rândul etniei sale.

Pe plan cultural, școala organizează acțiuni cu copiii și tinerii de naționalitate greacă (festivaluri artistice, excursii, tabere etc.).

▪ LIMBA POLONĂ

Număr de școli: 10

Număr de elevi: ≈ 460

Număr de personal didactic: 11

Inspectoratul școlar care a organizat studiul limbii materne pentru copiii de naționalitate polonă din România: ISJ Suceava.

Localitățile reprezentative: *Solonețul Nou, Poiana Micului, Pleșa, Moara, Cacica, Gura Humorului, Păltinoasa, Siret, Suceava.*

În cele trei localități tradiționale – Solonețul Nou, Poiana Micului și Pleșa – învățământul de limbă polonă, organizat inițial în baza Legii învățământului din 1948 a fost întrerupt în anii '60. El a fost reînceput după anul 1989. În rețeaua județului Suceava, au apărut noi unități școlare în care au fost deschise clase și grupe cu studiul limbii polone materne (Moara, Cacica, Gura Humorului, Siret, Păltinoasa, Suceava).

În anul 1995, în principala localitate cu populație de naționalitate polonă compactă, Solonețul Nou, odată cu inaugurarea noului sediu „Dom Polski”, a avut loc și deschiderea noii școli cu clasele I-VIII care a primit numele scriitorului *Henryk Senkiewicz*. Școala din Solonețul Nou este o școală de referință privind dotarea materială, realizată cu sprijin din Polonia.

Dat fiind numărul insuficient de cadre didactice calificate pentru predarea limbii polone, în cadrul Programului interguvernamental de colaborare în domeniul învățământului și culturii și în baza Înțelegerii între ministerele pentru învățământ din cele două țări, s-a convenit primirea unor cadre didactice din Polonia. La ridicarea calității însușirii limbii polone au contribuit, de asemenea, și excursiile și taberele oferite de partea polonă în timpul vacanțelor, precum și stagiile de perfecționare pentru cadrele didactice, organizate în Polonia.

▪ LIMBA ROMANI

Număr de școli: 102

Număr de elevi: ≈12 650

Număr de personal didactic: 164 au normă întreagă (din totalul de 260), iar 96 predau limba romani doar la clasele la care sunt învățători ori au norme incomplete.

Ministerul Educației a structurat între anii 1990-1991 două dintre țintele strategice eficiente ce aveau să fie dezvoltate mai târziu: *germenii unei infrastructuri rome* – prin atragerea elevilor romi să se formeze ca învățători – și *debutul predării limbii romani* la cele trei licee cu profil pedagogic (din orașele: București, Bacău, Târgu Mureș), anume, câte 3 ore săptămânale.

Ulterior, în perioada 1991-1994, Ministerul a trasat alte trei ținte strategice: 1) *extinderea predării limbii materne romani* (câte 4 ore săptămânale, la cererea elevilor romi și a părinților romi) la clasele I-XIII; 2) *cooptarea primilor profesori necalificați din rândul etnicilor romi* (absolvenți de liceu cu diplomă de bacalaureat) pentru a preda cele 3-4 ore săptămânale suplimentare de limba maternă romani la nivelul claselor I-IV; 3) *debutul colaborării cu ONG-urile rome și nerome* ce aveau preocupări în domeniul învățământului și al educației pentru romi. Să notăm că în aceeași perioadă apar, cu începere din anul universitar 1992/1993, germenii unui alt viitor program strategic reușit al Ministerului, anume *structurarea unei intelectualități rome, prin atragerea tinerilor romi în învățământul superior*, când se solicită Ministerului *alocarea unui număr de 10 locuri speciale* pentru candidații romi la secția de asistență socială a Universității București, admiterea făcându-se pe baza criteriilor minimale (nota 5,00). Se introduce, din 20 octombrie 1992, pentru prima dată în învățământul superior românesc, un *curs practic universitar de limba romani*, desfășurat săptămânal, cu durata a două ore, la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (continuat și extins astăzi ca secție independentă).

În perioada următoare, 1994-1997, s-au continuat acțiunile menționate. Perioada cea mai prolifică este definită de intervalul 1998-2009, ce se constituie într-un reușit model de învățământ pentru romi.

▪ LIMBA RUSĂ MATERNĂ (RUȘI-LIPOVENI)

Număr de școli: 20

Număr de elevi: ≈ 1 810

Număr de personal didactic: 35

Inspectoratele școlare care au organizat studiul limbii ruse materne: *Tulcea, Brăila, Suceava, Constanța, Iași, Botoșani.*

Localitățile reprezentative: *Tulcea, Carcaliu, Sarichioi, Jurilovca, Brăila, Ghindărești, Lipoveni, Mitocu Dragomirnei, Rădăuți, Manolea și altele.*

Reluarea învățământului de limba rusă maternă în România, întrerupt în anii '60, a devenit posibilă după anul 1989. Astfel, începând cu anul 1990, în județele amintite, datorită interesului Comunității Rușilor-Lipoveni, au luat ființă clase și grupe de studiu al limbii ruse materne pentru elevii ruși-lipoveni, cel mai mare număr al lor fiind înregistrat în județul Tulcea.

Trebuie menționat că organizarea învățământului de limbă rusă maternă a fost facilitată datorită tradiției studiului limbii ruse moderne în țara noastră și existenței cadrelor didactice calificate din rândul etniei rușilor-lipoveni, formate în cadrul catedrelor și secțiilor de limbă și literatură rusă, existente în învățământul superior românesc.

În baza solicitării Comunității Rușilor-Lipoveni, în scopul unei mai bune coordonări a studiului limbii ruse materne în județele amintite, conducerea Ministerului Educației a aprobat un post de inspector de specialitate, în cadrul Inspectoratului Școlar Județean Brăila.

În anul școlar 1991-1992 au fost editate manualele școlare pentru toate clasele. La ora actuală, este necesară reeditarea și mărirea tirajelor manualelor de limbă și cultură existente, potrivit solicitărilor inspectoratelor județene precum și elaborarea unor manuale noi.

Pentru completarea necesarului de cadre didactice pentru învățământul preșcolar și primar, începând cu anul școlar 1990/1991, la Școala Normală din Tulcea și la cea din Suceava au fost școlarizați elevi ruși-lipoveni, cărora li s-a asigurat, de asemenea, și studiul limbii materne. O parte din absolvenți au fost titularizați ca educatoare și

învățători în localități din județele cu populație rusă-lipoveană. Și în prezent, la Școala Normală din Suceava sunt elevi ruși-lipoveni care învață limba maternă.

În fiecare an, cadrele didactice beneficiază de stagii de perfecționare la Moscova, în baza programului interguvernamental de colaborare culturală și științifică, la Institutul „A.S. Pușkin”.

C. RECOMANDĂRI ȘI PROPUNERI PENTRU PROMOVAREA ACESTOR LIMBI ÎN URMĂTOARELE DOMENII ESENȚIALE: EDUCAȚIE, MASS MEDIA, CULTURĂ, ADMINISTRAȚIE, JUSTIȚIE, VIAȚĂ ECONOMICĂ ȘI SERVICII

Limbile minoritare și/sau regionale se află în atenția Consiliului European, însă Uniunea Europeană va trebui să se implice mai mult în protecția acestor limbi, păstrând relația de complementaritate între cele două instituții. O modalitate concretă de colaborare între EBLUL și instituțiile UE este realizarea unui dicționar al limbilor regionale și/sau minoritare vorbite în statele membre UE, precum și instituționalizarea acestui tip de colaborare.

Pentru continuarea și consolidarea protecției sectoriale a drepturilor minorităților naționale, în acord cu standardele europene, se au în vedere următoarele direcții de acțiune:

- lărgirea cadrului existent al învățământului în limba maternă pe specialități și niveluri de instruire – primar, profesional, gimnazial, universitar;
- consolidarea cadrului instituțional necesar reprezentării proporționale și consultării politice a minorităților la nivel legislativ și executiv, atât la nivel național cât și la nivel local;
- finanțarea unor programe de dezvoltare culturală și interculturală specifice, atât la nivel comunitar, cât și la nivel național;
- asigurarea unor programe în limba maternă la radio și televiziune pentru toate minoritățile naționale, în special pentru comunitatea maghiară, astfel încât să se asigure satisfacerea nevoilor culturale și de comunicare în limba maternă la nivel național – în acest sens vor fi extinse emisiunile studiourilor publice de radio și televiziune finanțate

din buget pentru ca acestea să emită în limba maghiară pe tot parcursul zilei;

- asigurarea condițiilor pentru **conservarea** și dezvoltarea patrimoniului confesional, în contextul respectului pentru principiile libertății de conștiință și al pluralismului religios.

Pentru a se realiza eficient aceste obiective, este necesară orientarea resurselor financiare spre proiecte viabile. În acest sens se vor avea în vedere:

- **promovarea** valorilor ce decurg din diversitatea etnică și culturală la nivel național și local prin finanțarea unor activități pe bază de proiecte;
- orientarea resurselor financiare publice către finanțarea unor activități specifice pe bază de proiecte;
- **promovarea** diversității culturale în scopul eliminării prejudecăților și recunoașterii valorilor comune;
- sprijinirea și încurajarea programelor regionale, a accesului la fonduri de dezvoltare comunitară, în vederea realizării unei dezvoltări durabile în zone tradiționale.

Problematica legată de comunitatea romilor reprezintă un domeniu aparte, care necesită atât eforturi pe plan intern, cât și corelarea cu eforturile europene de eliminare a decalajelor în societate. Considerăm necesare aplicarea mult mai eficientă a strategiei naționale și reorientarea acestei strategii spre programe specifice, menite să asigure îmbunătățirea substanțială a situației romilor, prin:

- consolidarea structurilor de implementare a strategiei naționale pentru romi la nivel local;
- realizarea unui parteneriat viabil între structurile administrației publice și comunităților de romi;
- eficientizarea măsurilor ce vizează aspecte sectoriale (accesul pe piața muncii, **promovarea** de activități generatoare de venit, accesul la servicii medicale, reducerea abandonului școlar, **promovarea** valorilor artistice, crearea unor programe de educație civică, prevenirea infracționalității).

Redăm în cele ce urmează măsurile în favoarea folosirii limbilor regionale sau minoritare în viața publică, pe domenii de implementare, așa cum sunt ele formulate în Partea a III-a a *Cartei europene a limbilor*:

Învățământ

1. În materie de învățământ, Părțile se angajează, în ceea ce privește zonele în care sunt folosite astfel de limbi, în funcție de situația fiecăreia dintre aceste limbi și fără a aduce atingere limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului:

a.

- i. Să prevadă desfășurarea unei educații preșcolare în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- ii. să prevadă desfășurarea unei părți substanțiale a educației preșcolare în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- iii. să aplice una din măsurile vizate la punctele i și ii de mai sus, cel puțin elevilor ale căror familii o solicită și al căror număr este considerat suficient; sau
- iv. dacă autoritățile publice nu au competențe directe în domeniul educației preșcolare, să favorizeze și/sau încurajeze aplicarea măsurilor vizate la punctele i-iii de mai sus;

b.

- i. să prevadă desfășurarea unui învățământ primar în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- ii. să prevadă desfășurarea unei părți substanțiale a învățământului primar în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- iii. să prevadă, în cadrul învățământului primar, ca predarea limbilor regionale sau minoritare respective să facă parte integrantă din programa de învățământ; sau
- iv. să aplice una din măsurile vizate la punctele i-iii de mai sus, cel puțin elevilor ale căror familii o solicită și al căror număr este considerat suficient;

c.

- i. să prevadă desfășurarea unui învățământ secundar în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- ii. să prevadă desfășurarea unei părți substanțiale a învățământului secundar în limbile regionale sau minoritare respective; sau
- iii. să prevadă, în cadrul învățământului secundar, predarea limbilor regionale sau minoritare ca parte integrantă a programei de învățământ; sau

iv. să aplice una din măsurile vizate la punctele i-iii de mai sus, cel puțin elevilor care o solicită – sau, dacă este cazul, al căror familii o solicită – în număr considerat suficient;

d.

i. să prevadă desfășurarea unui învățământ tehnic și vocațional în limbile regionale sau minoritare respective; sau

ii. să prevadă desfășurarea unei părți substanțiale a învățământului tehnic și vocațional în limbile regionale sau minoritare respective; sau

iii. să prevadă, în cadrul educației tehnice și vocaționale, predarea limbilor regionale sau minoritare respective, ca parte integrantă a programei de învățământ; sau

iv. să aplice una din măsurile vizate la punctele i-iii de mai sus cel puțin elevilor care o solicită – sau, dacă este cazul, ale căror familii o solicită – în număr considerat suficient;

e.

i. să prevadă desfășurarea unui învățământ universitar și a altor forme de învățământ superior în limbile regionale sau minoritare respective; sau

ii. să prevadă studiul acestor limbi, ca disciplină a învățământului universitar și superior; sau

iii. dacă, în temeiul rolului statului în raport cu instituțiile de învățământ superior, alineatele i și ii nu pot fi aplicate, să încurajeze și/sau să autorizeze crearea unui învățământ superior în limbile regionale sau minoritare sau a unor modalități permițând studierea acestor limbi în universitate sau în alte instituții de învățământ superior;

f.

i. să ia măsuri pentru organizarea de cursuri de educație pentru adulți sau de educație permanentă desfășurate în principal sau integral în limbile regionale sau minoritare; sau

ii. să propună aceste limbi ca discipline de educație pentru adulți sau de educație permanentă; sau

- iii. dacă autoritățile publice nu au competențe directe în domeniul educației adulților, să favorizeze și/sau să încurajeze predarea acestor limbi în cadrul educației pentru adulți sau al educației permanente;
 - g. să ia măsuri pentru asigurarea predării istoriei și a culturii pe care limba regională sau minoritară le exprimă;
 - h. să asigure pregătirea de bază și permanentă a cadrelor didactice necesare punerii în aplicare a acelor dintre paragrafele de la a. la g. acceptate de Parte;
 - i. să creeze unul sau mai multe organe de control însărcinate să urmărească măsurile adoptate și progresele realizate în direcția instituirii sau a dezvoltării predării limbilor regionale sau minoritare și să realizeze asupra acestor chestiuni rapoarte periodice care vor fi făcute publice.
2. În materie de învățământ și în ceea ce privește zonele altele decât cele în care sunt folosite în mod tradițional limbile regionale sau minoritare, Părțile se angajează să autorizeze, să încurajeze și să creeze, dacă numărul vorbitorilor unei limbi regionale sau minoritare o justifică, predarea în limba regională sau minoritară, sau predarea acestei limbi la niveluri de învățământ corespunzătoare.

Justiție

1. Părțile se angajează, în ceea ce privește circumscripțiile autorităților judiciare în care numărul persoanelor folosind limbile regionale sau minoritare justifică măsurile specificate mai jos, în funcție de situația fiecăreia din aceste limbi, și cu condiția ca utilizarea posibilităților oferite de prezentul paragraf să nu fie considerată de către judecător ca împiedicând buna administrare a justiției;
- a. în cadrul procedurilor penale:
 - i. să prevadă ca, la cererea uneia din părți, tribunalele să își desfășoare procedurile în limbile regionale sau minoritare; și/sau
 - ii. să garanteze acuzatului dreptul de a se exprima în limba sa regională sau minoritară; și/sau
 - iii. să prevadă ca cererile și probele, scrise sau orale, să nu fie considerate ca inadmisibile numai pe motivul că sunt formulate într-o limbă regională sau minoritară; și/sau

- iv. să administreze în aceste limbi regionale sau minoritare, la cerere, actele în legătură cu procedurile judiciare, dacă este necesar prin recurgerea la interpreți și traduceri care să nu implice cheltuieli suplimentare pentru cei interesați;
- b. în cadrul procedurilor civile:
 - i. să prevadă ca, la cererea unei părți, tribunalele să își desfășoare procedurile în limbile regionale sau minoritare; și/sau
 - ii. să permită, ca atunci când o parte la un litigiu trebuie să compară personal în fața unui tribunal, aceasta să se exprime în limba sa regională sau minoritară, fără ca prin aceasta să se expună la cheltuieli suplimentare; și/sau
 - iii. să permită administrarea de documente și probe în limbile regionale sau minoritare, dacă este necesar prin recurgerea la interpreți și traduceri;
- c. în procedurile în fața jurisdicțiilor competente în materie administrativă:
 - i. să prevadă ca jurisdicțiile la cererea uneia din părți, să conducă procedura într-una din limbile regionale sau minoritare;
 - ii. să permită, în cazul în care o parte aflată în litigiu trebuie să compară în persoană în fața unui tribunal, să se exprime în limba sa regională sau minoritară fără ca pentru aceasta să se expună la cheltuieli suplimentare;
 - iii. să permită producerea de documente și de probe în limbile regionale sau minoritare; dacă este necesar se va recurge la interpreți și la traduceri;
- d. să ia măsuri pentru a asigura aplicarea alineatelor i-iii ale paragrafelor b și c de mai sus și utilizarea eventuală de interpreți și traduceri, fără ca aceasta să atragă cheltuieli suplimentare pentru cei interesați.

2. Părțile se angajează:

- a. să nu conteste validitatea actelor juridice întocmite în țară numai pe motivul că acestea sunt redactate într-o limbă regională sau minoritară; sau
- b. să nu conteste validitatea, între părți, a actelor juridice întocmite în țară numai pe motivul că acestea sunt redactate într-o limbă regională sau minoritară, și să prevadă că acestea pot fi invocate împotriva unor părți terțe interesate care nu folosesc respectivele limbi, cu condiția ca conținutul actului (-elor) să fie adus la cunoștința acestora de către persoanele care îl (le) invocă; sau

c. să nu conteste validitatea, între părți, a actelor juridice întocmite în țară numai pe motivul că sunt redactate într-o limbă regională sau minoritară.

3. Părțile se angajează să facă accesibile, în limbile regionale sau minoritare, textele legislative naționale cele mai importante și pe acelea care interesează în mod special pe cei ce utilizează aceste limbi.

Autoritățile administrative și serviciile publice

În circumscripțiile administrative ale statului locuite de un număr de vorbitori de limbi regionale sau minoritare, care justifică măsurile specificate mai jos, și în funcție de situația fiecărei limbi, Părțile se angajează, în măsura în care este posibil:

a.

i. să vegheze ca autoritățile administrative să utilizeze limbile regionale sau minoritare; sau

ii. să vegheze ca funcționarii autorităților administrative care asigură relația cu publicul să folosească limbile regionale sau minoritare în raporturile lor cu persoanele care li se adresează în aceste limbi; sau

iii. să vegheze ca vorbitorii de limbi regionale sau minoritare să poată prezenta cereri orale sau scrise și să primească răspunsuri în aceste limbi; sau

iv. să vegheze ca vorbitorii de limbi regionale sau minoritare să poată prezenta cereri orale sau scrise în aceste limbi

v. să vegheze ca vorbitorii de limbi regionale sau minoritare să poată prezenta ca valabil un document întocmit în aceste limbi;

b. să pună la dispoziție formulare și texte administrative de uz curent pentru populație în limbile regionale sau minoritare, sau în versiuni bilingve;

c. să permită autorităților administrative să întocmească documente într-o limbă regională sau minoritară.

2. În ceea ce privește autoritățile locale și regionale din zonele locuite de un număr de vorbitori de limbi regionale sau minoritare în care se justifică măsurile specificate mai jos,

Părțile se angajează să permită și/sau să încurajeze:

a. folosirea limbilor regionale sau minoritare în cadrul administrației regionale sau locale;

b. posibilitatea pentru vorbitorii de limbi regionale sau minoritare de a prezenta cereri orale sau scrise în aceste limbi;

c. publicarea de către autoritățile regionale a textelor oficiale și în limbile regionale sau minoritare;

d. publicarea de către autoritățile locale a textelor oficiale și în limbile regionale sau minoritare;

e. folosirea de către autoritățile regionale a limbilor regionale sau minoritare în dezbaterile din Consiliile lor, fără a exclude, totuși, folosirea limbii (-lor) oficiale a (ale) statului;

f. folosirea de către autoritățile locale a limbilor regionale sau minoritare în dezbaterile din Consiliile lor, fără a exclude, totuși, folosirea limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului;

g. folosirea sau adoptarea, dacă este cazul alături de denumirea în limba (-ile) oficială (-ale), a formelor tradiționale și corecte ale toponimiei în limbile regionale sau minoritare.

3. În ceea ce privește serviciile publice asigurate de către autoritățile administrative sau de către alte persoane care acționează în cadrul competenței acestora Părțile contractante se angajează, în zonele în care limbile regionale sau minoritare sunt folosite, în funcție de situația fiecărei limbi și în măsura în care acest lucru este posibil:

a. să vegheze ca limbile regionale sau minoritare să fie folosite în cadrul serviciilor publice; sau

b. să permită vorbitorilor de limbi regionale sau minoritare să formuleze cereri și să primească răspunsul în aceste limbi; sau

c. să permită vorbitorilor de limbi regionale sau minoritare să formuleze cereri în aceste limbi.

4. În vederea aplicării dispozițiilor paragrafelor 1, 2 și 3 pe care le-au acceptat, Părțile se angajează să ia una sau mai multe dintre măsurile ce urmează:

a. traducerea sau interpretarea eventual solicitate;

b. alegerea și, dacă este cazul, formarea unui număr suficient de funcționari și alți agenți publici;

c. satisfacerea, în măsura în care este posibil, a cererilor agenților publici care cunosc o limbă regională sau minoritară de a fi repartizați în zona în care această limbă este folosită.

5. Părțile se angajează să permită, la cererea celor interesați, folosirea sau adoptarea de patronime în limbile regionale sau minoritare.

Mijloace de comunicare

1. Părțile se angajează, pentru vorbitorii limbilor regionale sau minoritare, în zonele în care aceste limbi sunt folosite, în funcție de situația fiecărei limbi, în măsura în care autoritățile publice au, în mod direct sau indirect, competențe, atribuții sau un rol în acest domeniu, cu respectarea principiilor de independență și autonomie a mijloacelor de comunicare:

- a. în măsura în care radioul și televiziunea au caracterul de servicii publice:
 - i. să asigure crearea cel puțin a unei stații de radio și a unui canal de televiziune în limbile regionale sau minoritare; sau
 - ii. să încurajeze și/sau să faciliteze crearea cel puțin a unei stații de radio și a unui canal de televiziune în limbile regionale sau minoritare; sau
 - iii. să ia măsuri corespunzătoare pentru ca difuzorii să programeze emisiuni în limbile regionale sau minoritare;
- b.
 - i. să încurajeze și/sau să faciliteze crearea cel puțin a unei stații de radio în limbile regionale sau minoritare; sau
 - ii. să încurajeze și/sau să faciliteze emiterea de programe de radio în limbile regionale sau minoritare, în mod periodic;
- c.
 - i. să încurajeze și/sau să faciliteze crearea cel puțin a unui canal de televiziune în limbile regionale sau minoritare; sau
 - ii. să încurajeze și/sau să faciliteze difuzarea de programe de televiziune în limbile regionale sau minoritare, în mod periodic;

d. să încurajeze și/sau să faciliteze realizarea și difuzarea de producții audio și audiovizuale în limbile regionale sau minoritare;

e.

i. să încurajeze și/sau să faciliteze crearea și/sau menținerea cel puțin a unui organ de presă în limbile regionale sau minoritare; sau

ii. să încurajeze și/sau să faciliteze publicarea de articole de presă în limbile regionale sau minoritare, în mod periodic;

f.

i. să acopere costurile suplimentare ale mijloacelor de comunicare ce utilizează limbile regionale sau minoritare, atunci când legea prevede o asistență financiară, în general, pentru mijloacele de comunicare; sau

ii. să extindă măsurile existente de asistență financiară la producțiile audiovizuale în limbile regionale sau minoritare;

g. să sprijine formarea jurnaliștilor și a personalului pentru mijloacele de comunicare ce utilizează limbile regionale sau minoritare.

2. Părțile se angajează să garanteze libertatea de recepție directă a emisiunilor de radio și de televiziune ale țărilor vecine realizate într-o limbă folosită într-o formă identică sau apropiată de o limbă regională sau minoritară și să nu se opună retransmiterii de emisiuni de radio și televiziune din țările vecine, realizate într-o astfel de limbă. Ele se angajează în plus să vegheze ca nici o restricție a libertății de expresie și a liberei circulații a informației într-o limbă folosită într-o formă identică sau apropiată de o limbă regională sau minoritară, să nu fie impusă presei scrise. Exercițarea libertăților menționate mai sus, atrăgând cu sine obligații și responsabilități, poate fi supusă anumitor formalități, condiții, restricții sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, în interesul securității naționale, al integrității teritoriale sau a siguranței publice, al apărării ordinii și al prevenirii crimei, al protecției sănătății sau a moralei, al protecției reputației sau a drepturilor altora, pentru împiedicarea divulgării informațiilor confidențiale, sau pentru garantarea autorității și a imparțialității puterii judecătorești.

3. Părțile se angajează să vegheze ca interesele vorbitorilor limbilor regionale sau minoritare să fie reprezentate sau luate în considerare în cazul structurilor eventual create,

în conformitate cu legea, având ca sarcină garantarea libertății și a pluralității mijloacelor de comunicare.

Activități și facilități culturale

1. În ceea ce privește activitățile și facilitățile culturale – în special biblioteci, videoteci, centre culturale, muzee, arhive, academii, teatre și cinematografe, precum și operele literare și producția cinematografică, folclorul, festivalurile, industria culturală, incluzând în special utilizarea de noi tehnologii – părțile se angajează, în zonele în care aceste limbi sunt folosite și în măsura în care autoritățile publice au competențe, puteri sau un rol în acest domeniu:

a. să încurajeze formele de exprimare și inițiativele specifice limbilor regionale sau minoritare și să favorizeze diferite mijloace de acces la operele produse în aceste limbi;

b. să favorizeze diferitele modalități de acces în alte limbi la operele produse în limbile regionale sau minoritare, sprijinind și dezvoltând activitățile de traducere, dublare, post-sincronizare și subtitrare;

c. să favorizeze accesul în limbile regionale sau minoritare la operele produse în alte limbi, sprijinind și dezvoltând activitățile de traducere, dublare, post-sincronizare și subtitrare;

d. să vegheze ca organismele însărcinate să întreprindă și să susțină diferite forme de activități culturale, să integreze într-o măsură adecvată, cunoașterea și folosirea limbilor și culturilor regionale sau minoritare în acțiunile a căror inițiativă o au, sau pe care le sprijină;

e. să favorizeze punerea la dispoziția organismelor însărcinate să întreprindă sau să susțină activități culturale, a unui personal cunoscător al limbii regionale sau minoritare ca și al limbii (-lor) restului populației;

f. să încurajeze participarea directă a reprezentanților limbilor regionale sau minoritare la demersurile de organizare a facilităților și de planificare a activităților culturale;

g. să încurajeze și/sau să faciliteze crearea unuia sau mai multor organisme însărcinate să colecteze, depoziteze și să prezinte sau să publice operele realizate în limbile regionale sau minoritare;

h. dacă este necesar, să creeze și/sau să promoveze și să finanțeze servicii de traducere și de cercetare terminologică, în vederea, în special, a menținerii și dezvoltării în fiecare limbă regională sau minoritară a unei terminologii administrative, comerciale, economice, sociale, tehnologice sau juridice adecvate.

2. În ceea ce privește alte zone decât cele în care limbile regionale sau minoritare sunt, în mod tradițional, folosite, părțile se angajează să autorizeze, să încurajeze și/sau să prevadă, dacă numărul vorbitorilor unei limbi regionale sau minoritare justifică aceasta, activități sau facultăți culturale adecvate, în conformitate cu paragraful precedent.

3. Părțile se angajează ca în politica lor culturală pe plan extern să acorde un loc corespunzător limbilor regionale sau minoritare și culturii pe care ele o exprimă.

Viața economică și socială

1. În ceea ce privește activitățile economice și sociale, Părțile se angajează, pentru ansamblul țării:

a. să excludă din propria legislație, orice dispoziție care interzice sau limitează în mod nejustificat, folosirea limbilor regionale sau minoritare în documentele referitoare la viața economică sau socială, și, mai ales, în contractele de muncă și în documentele tehnice, cum ar fi instrucțiunile de utilizare a produselor sau a echipamentelor tehnice;

b. să interzică introducerea în regulamentele interne ale întreprinderilor și în actele private a oricăror clauze ce exclud sau limitează folosirea limbilor regionale sau minoritare, cel puțin între vorbitorii aceleiași limbi;

c. să se opună practicilor ce tind să descurajeze folosirea limbilor regionale sau minoritare în cadrul activităților economice și sociale;

d. să faciliteze și/sau să încurajeze prin alte mijloace decât cele vizate în alineatul precedent, folosirea limbilor regionale sau minoritare.

2. În domeniul activităților economice și sociale, Părțile se angajează, în măsura în care autoritățile publice sunt competente în zona în care limbile regionale sau minoritare sunt folosite, și dacă acest lucru este posibil:

a. să definească, prin reglementările financiare și bancare, modalitățile ce permit, în condiții compatibile cu uzanțele comerciale, folosirea limbilor regionale sau minoritare la redactarea ordinelor de plată (CEC, cambie, etc.) sau a altor documente financiare sau, dacă este cazul, să vegheze la inițierea unui astfel de proces;

b. în sectoarele economice și sociale aflate direct sub controlul lor (sectorul public) să realizeze acțiuni destinate să încurajeze folosirea limbilor regionale sau minoritare;

c. să vegheze ca instituțiile sociale cum ar fi spitalele, căminele de bătrâni, azilurile să ofere posibilitatea de a primi și de a îngriji, în propria lor limbă, pe vorbitorii unei limbi regionale sau minoritare, care necesită îngrijiri din motive de sănătate, vârstă sau altele;

d. să supravegheze, prin mijloace corespunzătoare, ca instrucțiunile de siguranță să fie înscrise și în limbile regionale sau minoritare;

e. să facă accesibile în limbile regionale sau minoritare informațiile furnizate de autoritățile competente, în ceea ce privește drepturile consumatorilor.

Schimburi transfrontaliere

Părțile se angajează:

a. să aplice acordurile bilaterale și multilaterale existente care le angajează față de statele în care aceeași limbă este folosită într-o formă identică sau apropiată sau, dacă este necesar, să depună toate eforturile pentru a încheia astfel de acorduri, de natură să favorizeze contactele între vorbitorii aceleiași limbi din statele respective, în domeniile culturii, învățământului, informației, formării profesionale și educației permanente;

b. în interesul limbilor regionale sau minoritare, să faciliteze și/sau să promoveze cooperarea transfrontalieră, mai ales între autoritățile regionale sau locale din zonele în care aceeași limbă este folosită într-o formă identică sau apropiată.

D. PATRIMONIUL LINGVISTIC AL ROMÂNIEI

România este una din țările europene cu un patrimoniu lingvistic foarte bogat.

Din acest patrimoniu face parte, în primul rând, **limba română**, cu o istorie dintre cele mai interesante în peisajul lingvistic european. După cum se știe, limba română este continuatoarea limbii latine vorbite în Dacia de coloniștii romani, care au intrat în contact cu populația autohtonă. **Latina** – limba oficială a Imperiului Roman și, în același timp, una din marile limbi de cultură ale antichității – s-a impus în fața limbii autohtone, traco-daca, părăsită de vorbitori, care și-au însușit limba latină. În limba română s-au păstrat unele elemente din **substratul traco-dac**, îndeosebi în vocabular, îmbogățind structura ei latină și romanică prin elemente inedite, preluate de la populația locală.

De-a lungul existenței sale limba română a intrat în contact cu diverse alte limbi, vorbite de popoare care au străbătut și dintre care unele s-au stabilit pe teritoriul României. Prin aceasta, patrimoniul lingvistic al României s-a îmbogățit. În prezent, 20 de **limbi minoritare** vorbite în țara noastră sunt protejate prin lege.

România va acționa, în continuare, pentru punerea în valoare a patrimoniului său lingvistic, respectând angajamentele luate la nivel național și internațional.

E. RECOMANDĂRI ȘI PROPUNERI

Consiliul Europei, în cadrul procesului de colaborare cu autoritățile române, a apreciat eforturile depuse de țara noastră în direcția ratificării *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare* (adoptată la 5 noiembrie 1992, semnată de România la 17 iulie 1995) și a aplicării *Convenției –cadru privind minoritățile naționale* (adoptată la 10 noiembrie 1994, ratificată de România la 11 mai 1995).

Ratificând cele două documente, România s-a angajat într-o activitate permanentă – susținută pe plan legislativ și financiar – de promovare a limbilor minoritare, care îmbogățesc și diversifică patrimoniul lingvistic național. În cadrul studiului de față am relevat măsurile și acțiunile întreprinse în acest sens de România în conformitate cu standardele stabilite la nivel internațional.

Fiind vorba de un proces în desfășurare, perfectibil, considerăm că trebuie să se acorde, în viitor, **mai multă atenție și sprijin grupurilor minoritare cu un număr mic de membri**, care nu au suficiente mijloace pentru implementarea unor programe de prezervare a limbii. Ele ar putea profita de experiența câștigată de minoritățile cu un număr mare de membri.

În ceea ce privește organizarea cursurilor de limbă maternă, alcătuirea manualelor și pregătirea cadrelor didactice, ar putea intra în discuție programe care să aibă în vedere nu numai persoanele de vârstă școlară, ci și persoanele adulte.

Considerăm, de asemenea, că un sprijin lingvistic mai susținut ar putea veni, în cazul limbilor minoritate cu număr mic de vorbitori, din partea țărilor în care limbile respective au statut oficial, ca limbi ale populațiilor majoritare.

De un real folos ar fi introducerea în programa școlară a unui curs opțional referitor la minoritățile existente în România. Ar fi util ca la acest curs să fie invitate personalități ale minorităților, elevii să fie informați cu privire la datinile, tradițiile specificul cultural al fiecărei minorități. Tot în acest sens, publicarea atât a scriitorilor clasici români, cât și a celor ai minorităților din România în ediții bilingve ar spori cultura multietnică a elevilor și toleranța în școală.

De asemenea, propunem conservarea patrimoniului cultural existent al minorităților din România. Această propunere depinde însă și de voința comunităților respective.

Menționăm de asemenea ca măsuri de conservare a patrimoniului cultural al minorităților din România: organizarea unor programe, proiecte sau manifestări de etnocultură, artă, muzică, teatru, film, artă fotografică etc prin: cercetare de arhivă și de teren, concursuri, festivaluri; tabere de creație; spectacole; turnee artistice; expoziții și alte acțiuni culturale și spirituale de interes național sau zonal pentru minoritățile naționale.

Propunem, în încheiere, ca în fiecare an Departamentul pentru Relații Interetnice să organizeze, în colaborare cu Academia Română, un *Forum al limbilor minoritare*, în care să se dezbată probleme actuale ale promovării limbilor minoritare în România.

ABSTRACT

This study offers an overview of the existing information on the minority languages spoken in Romania, placed in the larger context of the European multilingual diversity and linguistic heritage. It is based on the available literature, official documents and data obtained from users of the minority languages currently spoken in Romania.

The paper starts with a general presentation of the various languages spoken on the European territory, from the point of view of their origin, structure and status, as the European linguistic heritage is characterized by a mix of official, regional and minority languages. The chapter also includes a definition of multilingualism, from a social and linguistic perspective, and an overview of the main policies and programmes for the preservation of minority languages, at the level of the European Union and of the Council of Europe.

It sums up a series of initiatives, such as the extensive study of minority language groups carried out by the European Commission (Euromosaic), as well as the latest developments of the EU policy in the field of multilingualism and the objectives of *The European Charter for Regional or Minority Languages*, ratified by Romania in October 2007.

The second part of the study gives an account of the languages spoken in Romania, starting with an overview of the evolution of the Romanian language and its dialects. A series of historical considerations have been made for a better understanding of Romania's policy related to the preservation of the linguistic dialectal heritage (in particular the Macedo-Romanian dialect).

This is followed by a detailed description of the minority languages spoken in Romania and of the measures adopted to promote them according to the *The European Charter for Regional or Minority Languages*: the ten languages benefitting from general protection (Albanian, Armenian, Greek, Italian, Yiddish, Macedonian, Polish, Romani, Ruthenian,

Tatar) and the ten languages benefitting from enhanced protection (Bulgarian, Czech, Croatian, German, Hungarian, Russian, Serbian, Slovakian, Turkish, Ukrainian). Special attention is given in particular to the presentation of the minority language teaching in the current educational system.

The paper ends with a series of recommendations for the use of minority languages in the field of education, media, culture, administration, justice, as reflected in the European Charter for Regional or Minority Languages and the Second opinion on Romania of the Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities.

On the basis of the information provided, several considerations and proposals have been made for encouraging the protection and enhancement of the linguistic heritage in Romania.

COMUNICAT

Academia Română, 2005

« Academia Română a luat cunoștință cu surpriză de inițiativa unui grup de aromâni (armâni) din țara noastră de a se constitui într-o minoritate națională, distinctă de români, ca popor armânu, cu o limba proprie, armâna.

Ne aflăm în fața unei diversiuni, izvorâte din interese mercantile ale unor cercuri din țară și din străinătate, ce ignoră adevărata istorie a acestei ramuri a românității răsăritene și a dialectului aromân care, împreună cu cel dacoromân, cel meglenoromân și cel istroromân, formează limba română.

Această chestiune fundamentală a lingvisticii românești și romanice a constituit, între altele, obiectul a două sesiuni științifice, organizate în Aula Academiei Române, la 31 octombrie 1994 și la 28 ianuarie 2005: "Limba română și varietățile ei locale", respectiv "Aromânii și aromâna astăzi".

Aducem la cunoștință forurilor competente și publicului larg că Academia Română, în deplin acord cu specialiștii de bună credință din țară și din străinătate, nu poate fi de acord cu o astfel de inițiativă, din următoarele motive :

1. Aromânii sunt o parte integrantă a poporului român, iar limba lor este româna, caracterizare dată de oamenii de știință români și străini, din Evul Mediu și până astăzi. Acestea sunt date istorice imposibil de schimbat, căci limba, argumentul de bază, pune în evidență acest lucru.
Unitatea limbii române vorbite la nordul și la sudul Dunării este atât de concludentă, încât se poate spune nu numai că aromâna (ca și meglenoromâna și istroromâna) și dacoromâna sunt asemănătoare, ci că sunt chiar identice în trăsăturile lor fundamentale, constituite de-a lungul secolelor (cu unele excepții în vocabular, cel mai sensibil la schimbări, în contactele cu alte limbi).
2. Aromânii din România au venit de bună voie în această țară, mai ales în secolele al XIX-lea și al XX-lea, tocmai pentru că s-au considerat români,

spre a avea o patrie a lor, spre a nu se mai simți nedreptățiți în locurile unde, de fapt, s-au născut și unde sunt autohtoni. Prin marile personalități pe care le-au dat în România ei au îmbogățit prin operele acestora patrimoniul cultural național românesc; absența lor din acest patrimoniu ar sărăci cultura românească, pe de o parte, iar pe de alta - aceste contribuții nu și-ar găsi locul în alte culturi. De aceea, a admite constituirea unei minorități aromâne ar fi cea mai mare absurditate a istoriei contemporane a aromânilor.

3. Academia Română i-a considerat întotdeauna pe aromâni ca parte integrantă a acestui popor, fără deosebire de locul de origine. Încă de la constituirea Societății Literare Române (1866), devenite Societatea Academică Română (1867), fiecare provincie românească a avut - potrivit numărului de locuitori - 4, respectiv 3 sau 2 membri fondatori, între care și doi aromâni: Ioan D. Caragiani și Dimitrie Cozacovici (Cosacovici). De-a lungul anilor, alte mari valori ale vieții publice, literelor, științelor și artelor din rândurile aromânilor au fost primite în Academia Română: mitropolitul Andrei Șaguna, scriitorul și filologul George Murnu, strălucit traducător al "Iliadei" și "Odiseei", lingvistul și folcloristul Pericle Papahagi, scriitorul și diplomatul Marcu Beza, lingvistul Theodor Capidan, autorul monografiilor fundamentale consacrate dialectelor aromân și meglenoromân, unul din redactorii de bază ai *Dicționarului limbii române*, scriitorul și filologul Cezar Papacostea, istoricul literar Dumitru Caracostea, inginerul, specialist în astronautică, Elie Carafoli, pictorul Ion Pacea etc.

La această ilustră galerie se cuvine a fi adăugați poetul și omul politic Dimitrie Bolintineanu, lingvistul și etnologul Tache Papahagi, autorul impunătorului *Dicționar al dialectului aromân*, strălucitul actor Toma Caragiu și numeroși alți reprezentanți ai științei, culturii și artelor din trecut și de astăzi.

4. În țările de la sud de Dunare, aromânii - ca și meglenoromânii - reprezintă minorități naționale autohtone, alături de popoarele majoritare,

ce au constituit state naționale, și alături de alte minorități. Ei sunt acolo singurii vorbitori ai unei limbi romanice, printre alte limbi, toate neromanice. Rezolvarea statutului lor politic și cultural-lingvistic depinde de autoritățile din țările respective și de voința lor proprie, exprimată individual și colectiv. În orice caz, aromânii din România nu pot fi minoritari printre români (așa cum sunt minoritarii reali: maghiarii, țigani, sârbii, bulgarii, ucrainenii, slovacii, polonezii și alții).

5. Specificul aromânilor din țară noastră (tradiții culturale, mod de viață, obiceiuri, port, folclor, proză și poezie dialectală) poate fi și este exprimat, cultivat și păstrat fără ca acești români să fie considerați minoritate națională, ceea ce nici nu sunt de fapt. Cât privește participarea lor la viața social-politică a țării, ei se bucură de aceleași drepturi ca și toți românii, ajungând unii - după cum se știe - deputați, senatori și miniștri.

În concluzie, toți aromânii nord- și sud-dunăreni sunt români (armâni), cu specificul lor dialectal, folcloric și etnografic, în cadrul generosului popor român, unul din cele mai numeroase și mai puternice din Sud-Estul Europei. Cei care vor, azi, să se constituie într-o minoritate națională aromână în interiorul României încalcă în mod flagrant datele reale ale istoriei și, totodată, valorile noastre morale și spirituale comune » .

COMUNICAT

Societatea de Cultură Macedo-Română, 2007

“Salutând orice acțiune de bună credință vizând cultivarea graiului și tradițiilor culturale aromânești, amenințate de dispariție în condițiile vieții contemporane, Societatea de Cultură Macedo-Română își face o datorie de conștiință din a reaminti opiniei publice cele ce urmează.

Vreme de mai bine de un secol și jumătate, din zilele lui Alexandru Ioan Cuza și până astăzi, mai puțin în perioada totalitarismului comunist, statul român și intelectualitatea românească au fost singurii susținători și ocrotitori consecvenți ai afirmării identității aromânilor, ai adevărului despre istoria și graiul lor, ai legitimității reintegrării acestei ramuri răzlețite a poporului român și a trecutului ei în memoria colectivă și în comunitatea culturală și politică a națiunii române. Înființată în 1878, Societatea de Cultură Macedo-Română din București a contribuit decisiv la lupta pentru susținerea ființei romanice a aromânilor și a identității lor de origine și limbă cu românii din vechea Dacie, sprijinind material și administrativ organizarea școlilor și bisericilor românești pentru aromâni din Balcani, recurgând judicios și responsabil la prerogativa sa legală de a-i reprezenta pe aromânii cu sentimente naționale românești și de a certifica oficial românitatea lor, susținându-le eforturile de a dobândi cetățenia română, organizând totodată colonizarea și împrumărirea lor, ca etnici români, pe teritoriul statului național românesc.

Sacrificând aceste adevăruri istorice unor conjuncturi politice de moment, cetățeni și foști cetățeni români de origine aromânească, grupați în asociații neguvernamentale, în țară și peste hotare, au devenit astăzi promotorii ideii potrivit căreia aromânii ar constitui, chiar și în România, o minoritate națională romanică distinctă, deosebită prin limbă și cultură de națiunea română. Ei au ajuns chiar să incrimineze statul român pentru pretinsa lui vină de a fi încercat să-i asimileze silnic pe aromâni, în speță de a-i fi românizat pe înaintașii lor, mulți foști bursieri ai școlilor românești din Balcani și coloniști beneficiari ai împrumărilor din Cadrilater. Ei au decis să instituie și o zi națională a aromânilor,

ziua de 23 mai, în care Imperiul Otoman a conferit, în anul 1905, aromânilor, prin *iradeaua* sultanului Abdul Hamid al II-lea, un statut de relativă autonomie.

În realitate, promulgarea amintitei iradele, decret imperial prin care se recunoștea aromânilor din cuprinsul Imperiului Otoman dreptul de a se organiza în comunități dotate cu privilegii de autoadministrare, iar statului român dreptul de a întreține din bugetul său pe teritoriul Imperiului Otoman școli, publicații culturale și biserici românești pentru aromâni, a însemnat o biruință a diplomației românești, rolul hotărâtor revenind ministrului român la Constantinopol, Al. Lahovary. În conlucrare cu aliații ei din acea vreme, Austro-Ungaria, Germania și Italia, dar și în baza bunelor ei relații cu Imperiul Otoman, înțelept reînodate îndată după dobândirea, pe câmpul de război, a independenței de stat, România a reușit să determine atunci promulgarea de către sultan a acestei iradele, prin care erau confirmate calitatea de etnici români a aromânilor și, pe cale de consecință, dreptul statului român de a susține, de a îndruma și de a ocroti direct, prin instituțiile sale guvernamentale, dezvoltarea ființei lor naționale românești și legăturile lor speciale cu țara mamă. Iradeaua din mai 1905 marchează, așadar, numai un moment, ce-i drept, de răscruce, din procesul istoric al recuperării aromânilor din Peninsula Balcanică de către statul român și nicidecum momentul istoric al întemeierii unei minorități naționale aromânești, distincte de etnia română, în Imperiul Otoman.

Identitatea românească a aromânilor doritori să o asume, ca și dreptul statului român de a susține direct dezvoltarea ei au fost confirmate, după destrămarea Imperiului Otoman, prin alte înțelegeri dintre România și statele balcanice în cuprinsul cărora trăiau aromâni. Este vorba, în primul rând, de scrisorile oficiale anexate Tratatului de Pace de la București, din august 1913, prin care s-a pus capăt războaielor balcanice, de România, Grecia, Serbia și Bulgaria. Este vorba, apoi, de Convenția privind Statutul minorităților la care au aderat și statele balcanice după încheierea Primului Război Mondial.

Definirea modului în care România poate susține menținerea în ființă a particularităților etnice, lingvistice și culturale ale aromânilor din Balcani, cetățeni leali ai diferitelor state naționale din Peninsulă, deslușirea măsurilor prin care țara noastră poate înlesni astăzi acelor aromâni care o doresc integrarea lor în comunitatea națională românească, respingerea fermă a oricăror încercări de asimilare forțată a aromânilor și de expropriere a trecutului lor istoric de către alte națiuni, rămâne, în spiritul propriei ei

tradiții, o datorie de onoare pentru Societatea de Cultură Macedo-Română. Fidelă deopotrivă obiectivului menținerii identității aromânești, intereselor vitale ale statului și națiunii române, cauzei solidarității popoarelor balcanice, inextricabil corelate, Societatea de Cultură Macedo-Română nu va consimți însă niciodată să submineze în chip nefiresc, de dragul unui factice particularism aromânesc, interesat, excesiv și ostentativ, nici unitatea națiunii române, nici solidaritatea statelor naționale balcanice, nici adevărul despre istoria și graiul aromânilor, prin invocarea preinsei emergențe a unei noi națiuni romanice, pretutindeni minoritare, aromânești”.

ANEXA 3

Organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale reprezentate în Parlamentul României

ORGANIZAȚIA

PREȘEDINTE

1.Asociația Liga Albanezilor din România

Str. Lirei 15, scara A, ap. 17, sector 2, București

Tel. 021 253 29 87/ fax 021 212 09 25

Oana Manolescu

2.Uniunea Armenilor din România

B-dul Carol I nr. 43, sector 2, București,

Tel. 021 313 84 59/ fax 021 311 14 20

Varujan Vosgianian

3.Uniunea Bulgară din Banat - România

Timișoara, Piața Unirii, nr.14, jud. Timiș

Tel-fax 0256 49 06 97

Nicolae Mircovici

4.Uniunea Croaților din România

Carașova , jud. Caraș-Severin, cod poștal 1717

Tel: 0255 23 22 55, 23 20 78

Fax: 0255-23 21 46

Mihai Radan

5.Uniunea Elenă din România

Str. Vasile Alecsandri nr. 8, București, sector 1

Tel. 021 317 98 77, 021 317 98 75 /fax 021 317 98 74, 317 98 76

Dragoș Zisopol

6.Federația Comunităților Evreiești din România

Str. Sf. Vineri nr. 9-11, sector 3, București,

Tel. 021 313 25 38 /fax. 021 312 08 69

Aurel Vainer

7.Forumul Democrat al Germanilor din România

Str. General Magheru nr. 1-3, Sibiu, jud. Sibiu

Tel. 0269 21 38 75/ fax 0269 21 38 75

Klaus Johannis

8. Asociația Italianilor din România "RO.AS.IT."

Str. Petru Rares nr. 7, 720008 Suceava, jud. Suceava

Tel./ Fax: 0230 520 005, 0230 550 005

Mircea Grosaru

- 9.Uniunea Democrată Maghiară din România** **Béla Markó**
Str. Avram Iancu nr.8, București,
Tel./ fax 021 314 45 83/ 021 314 43 56/ 021 314 68 40
- 10.Uniunea Polonezilor din România “Dom Polski”** **Ghervazen Longher**
Str. Ioan Vodă Viteazul nr. 5, Suceava, jud. Suceava
Tel./ fax 0230 520 355
- 11.Asociația Partida Romilor “Pro Europa”** **Nicolae Păun**
Str.Victor Eftimiu nr. 1-3 intr. 5, et.5 cam. 386, Sector 1, București,
Tel./ Fax: 021 315 02 82, 021 313 85 40
- 12.Comunitatea Rușilor Lipoveni din România** **Miron Ignat**
Str. Dr. Ratiu, Nr. 10, Sector 1, Bucuresti
Tel/ Fax: 021 312 09 94
- 13.Uniunea Sârbilor din România** **Slavomir Gvozdenovici**
Piața Unirii, nr. 5, Ap.11, Timișoara, jud. Timiș
Tel./ Fax 0256 49 17 54
- 14.Uniunea Democrată a Slovacilor și Cehilor din România** **Adrian Merka**
Str. Independenței nr. 34, Nădlac, jud.Arad,
Tel. 0257 47 30 06, fax 0257 206 446
- 15.Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România** **Varol Amet**
Str. Bogdan Vodă nr. 75, Constanța, jud. Constanța
Tel./ Fax 0241 61 66 43, 0241 52 01 86, fax 0241 52 13 17
- 16.Uniunea Democrată Turcă din România** **Osman Fedbi**
Str. Bogdan Vodă nr. 75, Constanța, jud. Constanța
Tel./ Fax 0241-55 09 03
- 17.Uniunea Ucrainenilor din România** **Ștefan Buciuta**
Str, Radu Popescu nr. 15, sector 1, București,
Tel/ fax 021 222 07 37, 021 222 07 55
- 18.Asociația Macedonenilor din România** **Constantina Dumitrescu**
Str. Thomas Masaryk nr.29, Sector 1, București
Tel. 021 212 09 22, fax. 021 212 09 23
- 19. Uniunea Culturală a Rutenilor din România** **Gheorghe Firczak**
Str. 1 Decembrie nr. 23, Deva, jud. Hunedoara
Tel./ Fax 0254-21 68 46, 0722 303 573

ANEXA 4

**Lista publicațiilor și paginilor web ale organizațiilor
Consiliului Minorităților Naționale**

Nr.cr t.	Minoritatea	Web-site	Publicații
1	Asociația Liga Albanezilor din România	www.alar.ro	“Prietenul albanezului” - revistă lunară, bilingvă http://www.alar.ro/revista.html
2	Uniunea Armenilor din România	www.araratonline.com	“Ararat” - ziar bilunar, limba română www.araratonline.com “Nor Ghiank” - ziar lunar, bilingv
3	Uniunea Bulgară din Banat - România	http://uniunea-bulgara.blogspot.com/ Filiala Comuna Dudeștii Vechi a UBB-R http://dudestivechi.blogspot.com Filiala Sannicolau Mare a UBB-R http://filialaubbr-sannicolaumare.blogspot.com Filiala Vinga a UBB-R http://vingaubbr.blogspot.com Filiala Brestea a Uniunii Bulgare din Banat http://dentabrestaubbr.blogspot.com	“Náša Glás” - ziar bilunar, bilingv http://www.nasaglas.link.ro/ ”Literaturna miselj” - revista lunară, bilingvă ”Palqensqi katolij`nsqi kalind`r” - anuar, limba bulgară

4	Uniunea Croaților din România	www.zhr-ucr.ro	<p>“Hrvatska grancica” - ziar lunar, bilingv http://www.zhr-ucr.ro/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=21&Itemid=244</p>
5	Uniunea Elenă din România	www.uniunea-elena.ro	<p>“Elpis” - revista trimestrială, bilingvă www.uniunea-elena.ro</p>
6	Federația Comunităților Evreiești din România	<p>www.fcer.jewish.ro</p> <p>Comunitatea Evreilor din Focșani www.jew-focsani.com</p> <p>Comunitatea Evreilor din Satu Mare www.jewishcommunity.ro</p>	<p>“Realitatea evreiască” - revistă bilunară, trilingvă (română, ivrit, engleză) http://fcer.jewish.ro/public_html/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=38&id=87&Itemid=123</p>
7	Forumul Democrat al Germanilor din România	<p>Forumul Democrat al Germanilor din Timișoara www.temeswar.ro</p> <p>Forumul Democrat al Germanilor din Satu Mare www.schwabe.ro/ro</p> <p>Forumul Democrat al Germanilor din Brașov www.forumbrasov.ro www.forumkronstadt.ro</p> <p>Forumul German Codlea www.zeiden.ro</p>	<p>”Deutsches Jahrbuch für Rumänien” - anuar, limba germană</p> <p>”Allgemeine Deutsche Zeitung” - cotidian central, limba germană</p> <p>- supliment săptămânal, limba germană ”Karpatenrundschau” (Brașov) http://forumkronstadt.ro/index.php?type=100</p> <p>- supliment săptămânal, limba germană ”Banater Zeitung” (Banat)</p> <p>- săptămânal ”Hermannstädter</p>

			<p>Zeitung” (Sibiu) www.hermannstaedter.ro</p> <p>- ziar lunar ”Schwaben Post” (Satu-Mare) http://www.schwabe.ro/ro/schwabenpost.html</p> <p>- revistă lunară ”Impreună, miteinander, együttesen” (Reșița)</p>
8	Asociația Italianilor din România "RO.AS.IT."	www.roasit.ro	<p>”Siamo di nuovo insieme” - revistă bilingvă, apare la două luni http://www.roasit.ro/html/ro/revista.php</p>
9	Uniunea Democrată Maghiară din România	www.udmr.ro	<p>http://www.rmdsz.ro/linktar.php peste 100 publicații în limba maghiară</p>
10	Uniunea Polonezilor din România “Dom Polski”	www.dompolski.ro	<p>”Polonus” - revista lunară, bilingvă</p> <p>”Micul Polonus” -revista trimestrială, bilingvă, pentru copii</p> <p>http://www.dompolski.ro/Romana/publicatii.html</p>
11	Asociația Partida Romilor PRO - EUROPA		<p>”Asul de treflă” - apariții intermitente</p>
12	Comunitatea Rușilor Lipoveni din România	www.crlr.ro	<p>”Zorile” -ziar socio-cultural , lunar, bilingv www.zorile.ro</p> <p>”Kitej-grad” - revista culturală, lunară, bilingvă</p>
13	Uniunea Sârbilor din România	http://savezsrba.ro/	<p>”Naša reč” - ziar săptămânal, limba sârbă</p> <p>”Književni život” - revistă literară, trimestrială, limba sârbă</p>

			http://savezsrba.ro/lang_enpublishing/
14	Uniunea Democrată a Slovacilor și Cehilor din România	www.dzscr.ro	<p>“Naše snahy” - revistă lunară, bilingvă</p> <p>“Pramen” - revistă școlară, lunară, limba slovacă</p> <p>“Helenske sluniko” -revistă școlară, lunară, limba cehă</p> <p>“Gernicky zvonecek” - revistă școlară, lunară, limba cehă</p>
15	Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România	http://www.tatar.ro/	<p>“Karadeniz” - ziar lunar, trilingv</p> <p>“Kadinlar Dunyasi” - revistă lunară, trilingvă, pentru femei</p> <p>“Cas” - revistă lunară, trilingvă, pentru tineri</p> <p>http://www.tatar.ro/publicatii.php</p>
16	Uniunea Democrată Turcă din România	www.udtr.ro	<p>“Hakses” - revistă lunară, bilingvă</p> <p>http://www.udtr.ro/hakses/index.htm</p>
17	Uniunea Ucrainenilor din România		<p>“Vilne Slovo” - ziar bilunar, limba ucraineană</p> <p>“Naș holos” - revista bilunar, limba ucraineană</p> <p>“Ukrainskyi visnyk” - ziar bilunar, limba ucraineană</p>

			<p>“Dzvonyk” - revista bilunară, limba ucraineană</p> <p>“Curierul ucrainean” - ziar bilunar, limba română</p>
18	Asociația Macedonenilor din România	www.asociatia-macedonenilor.ro	<p>“Macedoneanul” - revista centrală lunară, bilingvă</p> <p>“Macedoneanul de Urzicuța” - revista trimestrială, bilingvă</p> <p>“Macedoneanul de Băilești” - revista trimestrială, bilingvă</p> <p>“Macedoneanul de Craiova” - revista trimestrială, bilingvă</p> <p>“Macedoneanul de Timiș” - revista trimestrială, bilingvă</p> <p>http://www.asociatia-macedonenilor.ro/reviste.php</p>
19	Uniunea Culturală a Rutenilor din România	www.rutenii.ro	<p>“Ruteanul” - ziarul lunar, bilingv</p> <p>“Credința ruteană” -revistă trimestrială, bilingvă</p> <p>http://www.rutenii.ro/ro/index.php?id=10021&lang=ro</p>

BIBLIOGRAFIE

- Adolf Armbruster, *Românitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972.
- Aromânii. Istorie, destin, limbă* (coordonator: Neagu Djuvara), București, 1996.
- Atlas Linguarum Europae: Premier Questionnaire* (1976). Assen (Van Gorcum).
- Atlas Linguarum Europae : Second Questionnaire* (1979). Assen (Van Gorcum).
- Atlas Linguarum Europae* (1983). Volume I: *Premier fascicule, Cartes et Commentaires*. Assen (Van Gorcum).
- Atlas Linguarum Europae* (2002). Volume I: *Sixième fascicule, Cartes et Commentaires*. Roma (Poligrafico)
- Atlas Linguarum Europae* (2007). Volume I: *Septième fascicule, Cartes et Commentaires*. Roma (Poligrafico).
- Avram, Mioara, Marius Sala, *May we introduce the Romanian language to you?*, București, 2000.
- Avram, Mioara, *vorbitori, număr de ~*, în *Enciclopedia limbii române*, București, 2001.
- Balaș, Orlando , *Limba germană. Simplu și eficient*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Bartoli, M. , *Das Dalmatische*. Vol. I. Viena, 1806.
- Bartoli, Matteo, *La spiccata individualità della lingua romena*, în *Archivio glottologico italiano* 1940, 34, p. 1-13.
- Blanche Benveniste, Claire, *EuRom4. Apprentissage simultané de quatre langues românes*, Paris, 1997.
- Böhm Johann , *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe in Rumänien und das Dritte Reich 1941-1944*, Frankfurt am Main 2003.
- Brown, Wayles; Alt, Theresa, *A Handbook of Bosnian, Serbian, and Croatian* (Manual de bosniacă, sârbă și croată), SEELRC, 2004.
- Capidan, Th., *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932.
- Capidan, Th., *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbi*, București, 1942.
- Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu et Romulus Todoran, *Dialectologie română*. București, 1977.

Comisia Europeană, *Multilingvismul – o punte de legătură pentru înțelegerea reciprocă*, Luxemburg: Oficiul pentru Publicații Oficiale ale Comunităților Europene, 2009

Declarația universală a drepturilor lingvistice, în *Altera VI*, 14, 2000, p. 108-120.

Ferréol, Gilles (coordonator), *Dicționarul Uniunii Europene*, Iași, 2001.

Fischer, I., *Latina dunăreană*, București, 1985.

Giurescu, Constantin, C., *Istoria Bucureștilor. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Editura Pentru Literatură, București, 1966, pag.168, 267, 272, 307.

Gramatica limbii sârbe, Timișoara, Sedona, 1966.

Grammatik der deutschen Gegenwartssprache, Mannheim. Leipzig, Wien, Zürich, Dudenverlag, 1998.

Grey Thomason, Sarah, *Linguistic areas and language history* (PDF), 1999.

Iorga, N., *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905.

Istoria românilor, I-IV, București, 2001

Ivănescu, Gheorghe, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

Joseph, Brian D, *Romanian and the Balkans: Some Comparative Perspectives* (PDF), 1999.

Lausberg, Heinrich, *Romanische Sprachwissenschaft*, Vol. II², Berlin, 1967.

Les Aroumains, Paris, 1989.

Lombard, Alf, *Le vocabulaire d'emprunt. Questions de principe*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, vol. I, București, 1969, p. 645-649.

Lupaș, Ioan, *Réalités historiques dans le Voïvodat de Transylvanie du XII-e au XV-e siècle*, Bucarest, 1938, p. 31-41.

Nevaci, Manuela, *Ternary Deictic System in Aromanian*, în revista internațională de specialitate „Dialectologie et Geolinguistica”, vol 15, 2007, Bamberg, Germania, p. 71-76.

Nevaci, Manuela, *Identitatea prin limbă și „modele” lingvistice*, în volumul internațional colectiv „Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora”, Iași, 2003, p. 72-76.

Nevaci, Manuela, *Anglicisme în publicații adresate tinerilor*, în volumul colectiv „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele Colocviului Catedrei de Limba română”, II, București, 2003, p. 389-394.

Nevaci, Manuela, *Aspecte lingvistice ale globalizării: terminologia economică în limba română actuală*, în volumul colectiv „Economy and globalisation”, II, Târgu-Jiu, 2004, p. 433-438 (în colaborare cu Aida Todî).

Nevaci, Manuela, *Termeni de origine engleză în limba română actuală*, în volumul internațional colectiv „Lucrările Științifice ale Simpozionului Științific Internațional Multidisciplinar. «Universitaria ROPET» Filologie”, Petroșani, 2004, p. 22-27 (în colaborare cu Aida Todî).

Nevaci, Manuela, *Neologisme romanice în publicații aromânești din Republica Macedonia*, în volumul internațional colectiv „Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene”, Iași, 2004, p. 302-309.

Nevaci, Manuela, *Considerații istorice și lingvistice asupra termenilor „vlah” și „valah”*, în volumul internațional colectiv „Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene”, Iași, 2004 p. 134-139 (în colaborare cu Aida Todî). ISBN 973-8278-49-x.

Nevaci, Manuela, *Tradiție și inovație în evoluția sistemelor ortografice în aromână*, în volumul colectiv „Tradiție și inovație în studiul limbii române. Actele celui de al 3-lea Colocviu al Catedrei de Limba română”, București, 2004, p. 545-551.

Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 3. Noi contribuții, Cluj-Napoca, 1999.

Pătrașcu, Ion, Elena Pîrvu, *Friulanii din Craiova : Interferențe socio-culturale italo-române*, Ediția a 2-a rev. și adăugită, Craiova, 1999.

Philippide, Alexandru, *Orginea Românilor*, I, Iași, 1925; II, Iași, 1927

Pop, Sever, *La dialectologie*. Vol. I., Louvain, 1950.

Pușcariu, Sextil, *Limba română*, I, București, 1940.

Roja, Gheorghe Constantin, *Măestria ghiovășirii românești cu litere latinești, care sînt literele Românilor ceale vechi*. Buda, 1809.

Rosetti, Al., *Istoria limbii române*. București, 1968.

Rosetti, Alexandru, *History of the Romanian language (Istoria limbii române)*, 2 vol., Bucharest, 1965-1969.

Russu, Ioan I., *Les roumains et les sicules*, Centre d'Etudes Transylvaines - Fondation Culturelle Romaine, Cluj-Napoca, 1998.

Russu, Ioan I., *The Language of the Thraco-Dacians (Limba Traco-Dacilor)*, Bucharest, 1967.

Sala, Marius, *De la latină la română*, București 1998.

Sala, Marius, Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Limbile Europei*, București, 2001.

Saramandu, Nicolae, *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia” lui Kekaumenos*, în SCL, XLVIII, 1997, nr. 1-4, p. 407-417.

Saramandu, Nicolae, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Constanța, 2003.

Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004.

Saramandu, Nicolae, *Torna, torna, fratre și românitatea răsăriteană în secolul al VI-lea*, București, 2001.

Saramandu, Nicolae, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*. București. 1972.

– 1976 a. „Die Aromunen in der Dobroutscha und ihre Mundart”. *Dacoromânia. Jahrbuch für östliche Latinität* 3: 185–96.

– 1984a. „Aromâna”. În: *Tratat dial.*: 423–76.

– 1992. „Pentru o limbă literară comună românilor nord- și sud-dunăreni. O încercare de la începutul secolului al XIX-lea”. În: Gerhard Ernst, ed. *Beiträge zur rumänischen Sprache im 19. Jahrhundert: Akten des Kolloquiums „Die Rumänische Sprache im 19. Jahrhundert” (Regensburg 26–28 April 1990)*. Tübingen, 133–41.

– 1993 b. „O gramatică aromână la începutul secolului al XIX-lea”. *Analele științifice ale Universității „Ovidius”*. Secțiunea Filologie IV. Constanța: 317–20.

Steinke, Klaus, Vraciu, Arion, *Introducere în lingvistica balcanică*, Iași, 1999.

Stoicescu, Nicolae, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică, istoricul problemei, dovezile continuității*, București, 1980.

Survivances et évolution, în *Aroumains* 1989: 9-44 (citată după *Aromânii* 1996: 13-49)

Tache Papahagi, *O problemă de românitate sud-ilirică*, în „Grai și suflet”, I, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.

Wartburg, Walter von, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Bern, 1950.

Winnifrith, T. J., *The Vlachs, The History of a Balkan People*, Londra, 1987.

Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, îngrijit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, București, 1986.

CUPRINS

INTRODUCERE	3
I. PREZENTARE ȘI STATISTICI REFERITOARE LA CONTEXTUL LINGVISTIC EUROPEAN	5
A. PATRIMONIUL LINGVISTIC EUROPEAN. TIPURI DE LIMBI.....	5
B. STATISTICI, POLITICI ȘI PROGRAME DE CONSERVARE A LIMBILOR MINORITARE ÎN CADRUL UNIUNII EUROPENE ȘI AL CONSILIULUI EUROPEI.....	13
II. PREZENTARE ȘI STATISTICI PRIVIND LIMBILE UTILIZATE ÎN ROMÂNIA, POLITICI ÎN DOMENIU	26
A. LOCUL LIMBII ROMÂNE ȘI AL DIALECTELOR ACESTEIA	26
B. LOCUL LIMBILOR MODERNE ÎN PEISAJUL ACTUAL	38
C. LOCUL LIMBILOR MINORITARE/ MATERNE ȘI UTILIZAREA ACESTORA..	39
D. STUDII ȘTIINȚIFICE ANTERIOARE PRIVIND LIMBILE MINORITARE DIN ROMÂNIA	40
III. PREZENTARE A LIMBILOR MINORITARE PROTEJATE ÎN ROMÂNIA CONFORM <i>CARTEI EUROPENE A LIMBILOR REGIONALE SAU MINORITARE</i> ...	44
A. CELE 10 LIMBI CARE BENEFICIAZĂ DE PROTECȚIE GENERALĂ	44
B. CELE 10 LIMBI CARE BENEFICIAZĂ DE PROTECȚIE SPORITĂ	62
IV. EVALUARE, RECOMANDĂRI.....	82
A. EVALUAREA GRADULUI DE UTILIZARE/ VITALITATE AL LIMBILOR MINORITARE DE MAI SUS ÎN COMUNITĂȚI ȘI ÎN SOCIETATE; CLASIFICARE PE GRUPE	82
B. RECOMANDĂRI ȘI PROPUNERI PENTRU PROMOVAREA ACESTOR LIMBI ÎN URMĂTOARELE DOMENII ESENȚIALE: EDUCAȚIE, MASS MEDIA, CULTURĂ, ADMINISTRAȚIE, JUSTIȚIE, VIAȚĂ ECONOMICĂ ȘI SERVICII	100
D. PATRIMONIUL LINGVISTIC AL ROMÂNIEI	113
E. RECOMANDĂRI ȘI PROPUNERI.....	113
ANEXA 1.....	117
ANEXA 2.....	120
ANEXA.....	123
BIBLIOGRAFIE.....	130
CUPRINS.....	1355